

11-C-33

TH. ZĚLINSKIJ:

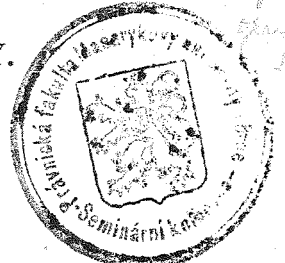
STARÝ SVĚT A MY.

(ДРЕВНИЙ МИРЪ И МЫ.)

PŘEDNÁŠKY O ANTICE.

Z DRUHÉHO VYDÁNÍ SE SVOLENÍM AUTOROVÝM PŘELOŽIL

Dr. FRANTIŠEK NOVOTNÝ.

3878

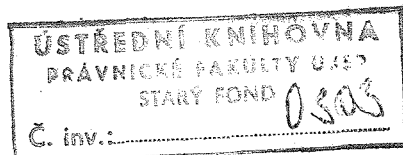
1320/199

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ GRAFICKÉ AKC. SPOLEČNOSTI „UNIE“

1910

Veškerá práva jsou vyhrazena.

Tiskem »Unie« v Praze.

Předmluva k překladu.

Kniha Tadeáše Zělinského, profesora na universitě v Petrohradě, „Drevnij mir i my“ obsahuje zpracované přednášky, které autor konal roku 1903 abiturientům petrohradských gymnasií a reálék; ve svém 2. vydání jest určena pro obecnostvo vůbec. V ruském originále jsou k přednáškám připojeny obšírné exkursy, z nichž aspoň některé podáme v překladě jindy.

Přednášky zakládají se vlastně na ruských poměrech, ale ty jsou v příčině nazírání na antiku našim tak podobné, že, jak doufám, budou slova autorova pochopena i u nás, zvláště za našich dob diskussí, polemik a reforem v tomto oboru.

Nerozpakoval jsem se pojmouti do překladu i věci speciálně jen ruské, ba i několik příkladů z ruské mluvnice, které jsou v originále uvedeny; český čtenář mi to snad nebude mítí za zlé.

Překlad připisuji své ženě, která mi při něm pomáhala.

Ve Vysokém Mýtě, 3. ledna 1909.

Překladatel.

Přednáška první.

Úvod: Stanovení úkolu. — Tři antithese. — Vox populi — vox Dei. — Větší a menší „já“ společnosti. — Obecné mínění a sociologický výběr. — První antithese: Vzdělávací význam antiky. — Údaje historické zkušenosti. — Námitky. — Různost cílů. — Vývoj klassického vzdělání. — Kriteria vzdělávací síly předmětů: psychologie a psychologické vědosloví. — Význam spojení: „vzdělávací význam“. — Princip profesionální a princip vzdělávací. — Určení střední školy.

Můj úkol jest objasniti vám, pokud to dovoluje čas i síly, význam toho oboru vědy, jehož představitelem jsem při naší universitě a který pro krátkost budu prostě nazývati antikou. Úkol tento možno řešiti trojím směrem podle trojího významu samé antiky. Ona předně se jeví jako předmět vědy, kterou všeobecně — ne zcela správně — nazývají klassickou filologií; ona za druhé tvoří element dnešní rozumové i mravní kultury evropského lidstva; za třetí — a tento její význam jest pro vás nejbližší — jest přijata v soustavu učebních předmětů privilegovaného typu střední školy, tak zvaného klassického gymnasia. Každé z těchto tří stanovisek odkrývá nám novou stránku antiky; ale co se týče každého z nich, bývá zasloučenec nucen hájiti mínění diametrálně protivného tomu, které se stalo běžnou mincí v nynější a zvláště v ruské intelligentní společnosti. Skutečně, o klassické filologii společnost si zvykla mysliti, že jako věda kříž na kříž prozkoumaná nepodává zajímavějších úkolů; ale znalec vám řekne, že nyní jest zajímavější než kdykoli jindy, že všechna práce předešlých pokolení byla jen přípravná, byla jen základem, na kterém my teprve nyní počínáme stavěti skutečnou budovu naší vědy, že nové problémy, lákající ke zkoumání a řešení, naskytují se nám při každém kroku naší vědecké dráhy. Dále co se týče antiky jako elementu nynější kultury, společnost si osvojila mínění, že ona v ní hraje bezvýznamnou úlohu, jsouc dávno a dávno předstížena úspěchy novějšího myšlení; ale znalec vám řekne, že jsme ve své rozumové

i mravní kultuře nikdy ještě nestáli tak blízko antice, nikdy jí tak nepotřebovali a také nikdy nebyli tak způsobilí ji chápati a přijímati jako právě nyní. Konečně co se týče antiky, jakožto elementu vzdělávání, většina společnosti jest náchylna k mínění, že jest to jakýsi zvláštní přežitek, zachovaný v nynější škole neznámo proč a jakým způsobem a odsouzený k brzkému a definitivnímu odstranění; ale znalec opět vám řekne, že antika jest samou svou podstatou a působením podminek rázu jak historického tak i psychologického organickým elementem vzdělání evropského lidstva a že definitivně nebude odstraněna jinak, než s odstraněním veškeré současné evropské kultury.

Takové jsou naše tři antithese; souhlasíte, že ostřejších ani si nelze představit. I já se bojím, že právě tyto antithese vás mohou zmásti a vzbuditi vaši nedůvěru k tomu, co vám mám říci; a poněvadž předem pojatá nedůvěra posluchačstva k přednášejícímu již napřed ničí možný účinek jeho slov, proto dovoluji vám, abych udělal pokus odstraniti ji, pokud vůbec odstraniti se dá rozumovou úvahou. Vskutku představuji si s vaší strany námitku tohoto způsobu: „Ale není snad už ze samého složení zápasících stran jasno, kdo jest práv a kdo vinen? Může snad býti v právu proti mínění většiny společnosti ten jediný „znalec“, o kterém vy mluvíte a kterým vy patrně rozumíte sám sebe, pane professore? Necháme stranou klassickou filologii: ona jest pro společnost bez zajímavosti a ta má proto právo jí nezhati; ale antika jako element kultury, antika jako faktor vzdělání — možno snad připustiti, aby se společnost klamala v řešení tak časových, jí tak blízko se týkajících otázek? Ne nadarmo praví přísloví: vox populi — vox Dei!“

Tu bych mohl učiniti námitku — a to dosti podstatnou — co se týče této „většiny společnosti“, o které nám tak mnoho povídají; ale není to tak důležité. Dejme tomu, že máte pravdu: já přes to nemohu souhlasiti, abyste k této skutečné nebo domnělé většině vztahovali přísloví o vox populi, neboť proti tomuto vztahování hlučně protestuje historie všech dob. Vzpomeňte si na to, jak římské občanstvo honilo do areny první křesťany, vzpomeňte si na zuřivost

společnosti proti kacífům ve Španělsku nebo proti čarodějnicím v Německu, vzpomeňte si na tu jednomyslnou podporu, jaké dlouhý čas docházely ve společnosti takové instituce jako otroctví černochů v Americe nebo robota u nás — a přiznáte, že velmi často vox populi bývá v pravdě vox diaboli a ne Dei. My v přítomné době netoliko odsuzujeme takové projevy vůle společnosti — my, což také není špatné, objektivně je objasňujeme, odkrývajíce příčiny, které ve všech ukázaných případech přinutily společnost nesprávně souditi o svých vlastních potřebách. I zde jest možno totéž, i zde můžeme — a to bude, jestliže dovolí čas, předmětem mé poslední přednášky — analysovatí smysl nepřátelského poměru nynější společnosti k antice a odloučiti tu úlohu, kterou při něm sehrálo dobromyslné, bezděčné poblouzení, od té, ve které musíme uznati projev vědomého podvodu. Nyní jest můj cíl jiný: chtěl jsem toliko zviklati ve vás přesvědčení — jestliže takové jest — o neomylnosti všeobecného mínění, chtěl jsem protestovati proti zneužívání hesla vox populi — vox Dei.

A jaký jest správný smysl tohoto přísloví, to vám vyložím ihned. Nesmíme uznávati hlas boží v ohlušujícím křiku, který tak často bývá výrazem vzbouřených vášní, nýbrž v tom tichém a klidně velitelském hlase tajemné vůle, který ukazuje člověčenstvu cesty jeho kulturního vývoje. Už v nepamětných dobách, kdy nebylo ještě ani památky po fyziologii zažívání a organické chemii, tento hlas ukázal člověku na chléb jako na ten pokrm, jehož požíváním může dosáhnouti nejvyšší pro něj možné dokonalosti. V tomto hlase staří Řekové, kteří uměli se podívatí tomu, co jest vskutku podivuhodno, uznávali právem hlas boží — hlas své bohyně Demetry; nynější biologie neuznávající metafysiky — anebo lépe řečeno, která uvedla na místo dřívější theologické metafysiky svou vlastní biologickou — vidí v tom působení zákona výběru od ní objeveného, zcela analogického tomu, který i každému zvířeti ukázal potravu pro ně nejvhodnější. Ano, pánové, zákon výběru — výběru přirozeného, který tam, kde jeho subjektem jest lidská společnost, má název sociologického výběru — tu jest v pravdě vox populi, vox Dei.

Nyní se ptejme: jaký pak jest poměr tohoto výběru k otázce, která nás interessuje — k otázce o úloze antiky ve vzdělávání mládeže, čili, kratčeji řečeno, k tomu, co nazýváme klassickým vzděláním? — Takový jest ten poměr, že i nyní, skoro po půl druhém tisíci let po pádu Říma a více než dva tisíce let po pádu Řecka, hádáme se ještě o to, zdali mají jejich jazyky býti středem vzdělávání mládeže čili ne. Souhlasíte, pánové, že toto svorné svědectví věkův jest mnohem význačnější faktum, nežli efemerní verdikt nynější společnosti, i kdyby byl její souhlas méně fiktivní než ve skutečnosti jest. Vzpomeňte si na obraz, který poskytuje naše Něva, když duje osudný pro nás severozápadní vítr: vlny jsou zcela zjevně namířeny na východ, zdá se, že řeka teče zpět, obráceně do jezera Ladožského — a nicméně víte, že každá kapka tohoto jezera působením neviditelného, ale zcela reálného, přirozeného proudu řeky dostane se do zálivu Finského a že jediným výsledkem tohoto zpětného proudu, vzbuzeného větrem, bude chvilková záplava vody v galejním přístavu. Totéž se děje i ve společnosti a ve společenském mínění: i v něm máte ne jeden proud, nýbrž dva. Jeden, — to jest ten, kterého si jest vědoma, bouřlivý, ječící, rozmarný, způsobující všeliké záplavy a jiné bídy; druhý — ten, o jehož existenci ona nemá tušení — tichý, mlčící a vládnoucí. Dva proudy — nebo, chcete-li, dvě duše, dvě já; i o společnosti možno užiti toho rozlišení, které Fr. Nietzsche bystře stanovil pro každou její jednotku zvlášť, rozlišuje jejich „malé já“, znatelné a poměrně málo závažné, od jejich nepovědomého, „velkého já“, které však vlastně vládne jejich vývojem. Onen verdikt nynější společnosti, nepřátelský pro klassické vzdělání, který jste náchylni stavěti proti mému, jakoby ojedinelému mínění — ten jest vynesena ne od ní, od této společnosti, nýbrž toliko od jejího malého já; zajisté mně jako jednotlivci může toto malé já působiti, a vskutku působí, nemálo nepříjemností; ale pro mne jako myslitele, historika nemá pražádné autority. Jako takový jsem povinen poslouchati ne jeho hlasu, nýbrž hlasu toho tajemného velkého já, které vládne jejím osudem. A hle, tu slyším něco zcela jiného. Malé já nynější společnosti opakuje ve všech toninách:

„Pryč s klassickým vzděláním!“; velké já naproti tomu nám praví: „Střežte ho více než zřítelnice oka!“, anebo, lépe řečeno, ono nám to třeba ani neříká: ono samo ho chrání již po 15—20 věků, nehledíc na stálé protesty svého vlastního malého já, a uchrání ho, buďte o tom přesvědčeni, i dále.

Ostatně tento resultát, příznivý pro antiku, dostali jsme jen mimochodem a bude třeba jej podrobněji odůvodnit v dalším; nepřikládejte mu zatím významu a mějte na zřeteli jen to, co jsem vám pověděl o dvou proudcích společenského života a o jejich poměrné ceně. A nyní přistupme k thematu. Pronesl jsem v prvních slovech zásadu o trojím významu antiky: čistě vědeckém, kulturním a vzdělávacím; avšak v naší besedě pořádek bude jiný: začneme od toho, co se týká vás všech, a skončíme tím, co se bezprostředně týká, anebo, lépe řečeno, bude týkati jen nemnohých z vás. Tedy v čem záleží vzdělávací význam antiky?

Dejme tomu, především, že na tuto otázku bych musil odvětit: „nevím“ — anebo, že by má odpověď vás neuspokojila; co by z toho následovalo?

Již dříve, když jsem vám rozvínoval smysl zákona sociologického výběru, ukázal jsem pro znázornění na ten pozoruhodný jeho projev, dle kterého stal se chléb hlavní potravou kulturního člověka; nyní mi dovoluji užiti tohoto znázornění jako obrazu nebo přirovnání, které mi ostatně již jednou prokázalo službu v podobném případě. Představme si, že za těch časů, kdy byli náchylni pokládati organismus lidského těla za jakýsi mechanismus, za doby Helvetia a Lamettrie, že by byla bývala svolána komise za účelem reformy fysického výživy člověka. Řečníci — odpůrci tradičního systému výživy — nakreslili by především pochmurný obraz fysického stavu současného člověka: žije nanejvýše 60—70 let, kdežto příroda mu určila žiti 200 let (takové bylo, mimochodem řečeno, pozdější mínění Hufelandovo), ale i tento nepatrný počet let — jak je prožívá? Bývá slab, nehezký, rychle stárne; a kolik jest nemocných, těch „slabochů“ fysického života? atd. Čím je to vše? Tím, že se neumí racionálně žít. Potrava má obnovovati lidské tělo; ale zatím v naší potravě jsou obsaženy větším dílem věci tělu nepotřebné, jež jsou potom od

něho, jakožto úplně neužitečné, opět vymítány. Tělu jsou potřebny: maso, krev, žíly, kosti, mozek atd., a zatím mu dáváme skoro výhradně rostlinnou potravu, ve které hlavní úlohu hraje chléb. Škodlivost chleba spočívá již v tom, že zcela zatlačuje jiné, vskutku výživné věci; ale abychom se přesvědčili o jeho neužitečnosti, stačí pohlédnouti na lidské tělo. Což snad se skládají z těsta naše ruce, nohy, hlava, plíce atd.? Nikoliv. A z čeho tedy? Z krve, masa, žil, kostí atd. Tedy dejte nám reálnou potravu, která by odpovídala složení našeho těla; dejte nám jediný všeobecně výživný pokrm, obsahující v harmonické, rovnoměrné směsi vše potřebné pro obnovení našeho fysického já — krev, maso, kosti, žíly atd. Pak nebude slabochů fysického života; pak bude člověk žiti dvě stě let, zůstávaje mlád déle, než nyní vůbec žije atd.

Co by mohl namítati proti této řeči zastánce tradičního systému výživy? Co by mohl odvětit, kdyby od něho požadovali, aby dokázal výživnou cenu chleba? Za dnešní doby, rozumí se, jest možná odpověď, jež úplně uspokojivě řeší všechny obtíže: s jedné strany fyziologie objasnila proces výživy ve všech jeho podrobnostech; s druhé — organická chemie analysovala potravu, které potřebujeme, ve všech jejích složkách. S pomocí chemie můžeme dokázati, že chléb obsahuje všechny nebo skoro všechny věci, potřebné pro obnovení našeho těla; s pomocí fyziologie ukazujeme, jakým způsobem je náš organismus assimiluje. Ale přece předpokládáme dobu, kdy proces zažívání byl znám jenom velmi nedokonale, organická pak chemie vůbec nebyla známa; tedy opakují, co by mohl odvětit zastánce tradičního systému výživy představiteli dietetické dobrodružnosti? — Já myslím, že tohle:

„Tážete se, v čem záleží výživná cena chleba a rostlinné potravu vůbec; já to nevím. Ale pravda jest, že národové, kteří přijali náš systém výživy, jsou spolu i nositeli civilisace, kdežto dle vaší theorie se živí toliko nejhrubší z divochů; pravda jest dále, že civilisovaní národové stále se rozmnožují a rozšiřují své državy, kdežto divochů, živících se masitou potravou, číselně ubývá a jsou zatlačováni; pravda jest dále, že civilisovaný člověk, je-li přinucen vnějšími podmínkami,

odloučiti se od chleba a ovoce a přejíti k potravě výlučně masité, chřadne a schází; pravda jest konečně, že vylíživše celkem správně nedostatky našeho fysického života, nedokázali jste jednak jejich závislosti právě na systému výživy a také nechcete přijmouti v počet té okolnosti, že lidé, kteří se živí po vašem způsobu, ani nežijí déle, ani se nejeví silnější, ani krásnější, ani zdravější nad nás, což se zdá již býti pravým výsměškem empirické methodě.“

Tak by dle mého přesvědčení odvětil zastánce tradicionálního systému výživy a jeho vývod byl by, rozumí se, nesporný; nyní přejdu k sobě. Vy žádáte, abych vám ukázal, v čem záleží vzdělávací význam antiky: já však především odpovídám otázkou, zdali psychologie odhalila proces duševního zažívání ve všech jeho detailech a zdali existuje taková organická chemie, které by bylo lze užiti při duševní stravě, aby podávala její kvalitativní a kvantitativní analysu. Jestliže se přiznáte, že vědy, které mám na zřeteli, jsou vědy budoucnosti, známé nám v přítomné době toliko ve svých počátcích, již tím dáváte mi právo, odvětiti vám takto: „V čem záleží vzdělávací význam antiky — to já nevím; ale pravda jest, že klassická soustava vychovávání existuje po mnoho věků, že za doby svého trvání ovládla všechny národy t. zv. evropské kultury, které jen od doby, kdy ji přijaly, staly se civilisovanými národy; pravda jest dále, že kdybychom zobrazili, jako to dělají meteorologové, křivou čarou kolísání klassické soustavy vzdělávání v rozličných státech za všech period jejich trvání, že ta křivka bude vyznačovati spolu také kolísání duševní kultury v těch státech, jasně dokazujíc tím těsnou závislost všeobecné kultury na úrovni jejího klassického vzdělání; pravda jest za třetí, že i v přítomné době kulturní síla národa jest tím značnější, čím vážněji se v něm hledí na klassické vzdělání, kdežto národové, kteří ho nemají (na př. Španělé), nehrají žádné úlohy ve světě ideí, při čemž nerozhoduje jejich číselná velikost, ani sláva jejich minulosti; pravda jest dále, že i u nás v Rusku rána, zasazená klassickému vzdělání na gymnasiích reformou r. 1890, měla za následek všeobecný úpadek úrovně vzdělání u mládeže vycházející z gymnasia, dosvědčený hlasy samých protivníků

klassické soustavy; pravda jest konečně, že ti, kteří líčí tak chmurný obraz nedostatků našeho gymnasia, nedokázali jednak závislosti těchto nedostatků na klassickém vzdělání a tvrdošijně se vzpírají přijmouti v počet tu okolnost, že žáci neklassické střední školy jeví tytéž nedostatky.

Z toho plyne nesporný závěr: v zájmu duševní kultury ruského národa musíme si přátí co nejvyšší úrovně klassického vzdělání na našich gymnasiích nezávisle na tom, zdali se nám podaří dáti uspokojivou odpověď na otázku o vzdělávacím významu antiky či ne.

Nyní však, dříve než půjdeme dále, ohlédneme se nazpět. Na základě kulturně-historických úvah jsme vyvodili závěr, že antika jest sama o sobě normální potravou rozvíjejících se pokolení. Tento závěr jsem nazval nesporným; vskutku člověk zvyklý vážiti to, co mluví, i podrobovati ve vědeckých otázkách (a s takovými máme činiti i zde) své city svému rozumu, nutně přizná, že tomu tak jest. Ale, bohužel, takoví lidé vyskytují se zřídka; lidé obyčejného typu naopak svůj rozum podřizují svým citům: jestliže to, co se jim dokazuje, se jim nelíbí, snaží se naléztí ve vašich slovech nějakou příležitost k námitkám, a jestliže se jim podaří pověděti něco, co má třeba jen vnější podobnost s logickým úsudkem, říkají, ba často i sami se domýšlejí, že vás překonali. Takovéto překonání ovšem není možno předvídati: cesta pravdy jest všude jediná, ale cest bludu jest nescíslné množství. Poněvadž pak znám mnoho z toho, co se psalo o otázce o střední škole, mohu si představití, že v mých slovech protivníci najdou příležitost k dvěma námitkám.

První námitka. Právě jsem řekl: „v zájmu duševní kultury ruského národa...“ přijímaje za nepochybné, že vývodů, nabytých na základě kolísání kultury v celé Evropě, lze užiti také i při Rusku. Jest to správné? V počtu mých protivníků jest nemálo takových, kteří tohoto spojování neuznají: „klassická škola,“ praví, „nemá opory v historii Ruska.“ Odstranivše na tomto základě klassickou školu, předkládají potom projekty své vlastní školy, při níž však právě zapomínají se tázati, má-li ona oporu v historii Ruska či ne. Ve skutečnosti věc se má takto: klassická škola má oporu v hi-

storii Ruska, třebas ne velmi silnou, ale všechny ostatní typy škol, existující i chystané, nemají žádné. Ale pro nás docela není toto závažné, nýbrž tohle: Rusko dlouhý čas nemělo klassické školy — ale po všechn tento čas nebylo také kulturní země; stalo se jí teprve od těch dob, kdy zavedlo u sebe klassickou školu. To jest faktum, a při tom faktum, které úplně potvrzuje náš vývod.

Druhá námitka jest paralelní s prvou a má se k ní jako čas k prostoru: protivníci tohoto tábora snaží se vytvořiti pro přítomnost právě takové výlučné postavení, jako tam ti pro Rusko. Antika, říkají, byla dříve vskutku vážným předmětem vyučování, když bylo čemu u ní se učit; ale nyní jsme ji o tolik předstihli, že nemáme se více ničemu u ní učit. Mínění těchto protivníků jest velmi lehkou vyvrátiti: jest tu potřebí dáti jim otázku, kdy asi jsme podle jejich mínění předstihli antiku — toho oni nevědí. Věc se však má tímto způsobem. Klassické vzdělání, jak jsme už viděli, jest dílo sociologického výběru; účinek pak tohoto výběru jest uskutečňován tak zvanou „heterogenií cílů“, t. j. neshodou skutečného, nepovědomého cíle a zdánlivého i povědomého. Tak zdánlivý a povědomý vše cíl, který ji láká do vnitřní části kvítku, jest možnost namlstati se jeho sladké šťávy; skutečný však a nepovědomý její cíl jest zatřásti tyčinkami kvítku a tím způsobiti jeho oplození. Totéž jest i zde. Skutečný cíl sociologického výběru (vy zajisté chápete, že užívám slova „cíl“ zde v tom relativním smyslu, ve kterém je vůbec uznává nynější biologie) — tedy jeho skutečný cíl při zachovávání klassického vzdělání byl za všech dob jeden a týž: duševní a mravní zdokonalení člověčenstva; zdánlivé však a společnosti povědomé cíle byly jiné, v rozličných dobách rozličné, při čemž je zajímavou pozorovati: 1. jak po každé s odumíráním, abych tak řekl, jednoho zdánlivého cíle vstupuje na jeho místo jiný a 2. jak ti národové, kteří, přijímajíce zdánlivý cíl za skutečný, snažili se k němu dojíti ne po té cestě, kterou jim naznačoval zákon výběru, nýbrž po jiné, kratší a pohodlnější, — byli za toto mudráctví krutě potrestáni historií, právě tak, jak to lze pozorovati i v biologii. — Především ještě v ranní periodě středního věku zdán-

livým cílem klassického vzdělání bylo rozuměti svatému Písmu a liturgii, potom dílům otců církevních a životům svatých atd. Ovšem k tomuto cíli vedla jiná cesta, prostší a pohodlnější — převod všeho toho do rodného jazyka; tak učinili národové křesťanského východu a následek toho byl ten, že zůstali vzdáleni od kulturního hnutí. Potom v druhé polovině středověku tento cíl ustoupil v pozadí a vystoupil jiný: studium antické vědy, vyložené, rozumí se, starými jazyky. I zde byla těm, kdo si toho přáli, k službám jiná cesta, kratší a pohodlnější: přeložiti vědecká díla starých do mateřského jazyka. Této cesty užili Arabové, a resultát byl ten, že po krátkém rozkvětu přišlo rychlé a trvalé zničení muslimské kultury, — úplně přirozené, jelikož Arabové přesadili k sobě toliko květy antiky, odervavše je od jich kořenů, starých jazyků. Dále ke konci středního věku i tento cíl ustoupil v pozadí: osvojivši si antickou vědu nová Evropa ji předstihla... Vskutku, na otázku výše položenou, kdy jsme předstihli antiku v oblasti vědy, jest nutná odpověď: s části již ve středověku; tehdy byly objeveny neznámé nebo skoro neznámé starým vědy, jako algebra, trigonometrie, chemie a j. a známé byly povzneseny na vyšší stupeň. Zdálo by se, že bylo možno udělati s antikou konec; a vskutku klassické vzdělání začalo ve XIV. věku upadati. Ale zvláště v tomto věku rychle a bujně rozkvetlo znova — nastalo období Obrození. Bylo objeveno antické umění, netoliko výtvarné (architektura, sochařství, malířství), nýbrž i umění slovesné; latinskému jazyku se začali učit pro jeho formální krásy, počali je přiváděti k novému lesku i v prose i ve verších; to jest tak zvaný starohumanistický směr. Po druhé se stal latinský jazyk učitelem jazyků nové Evropy; resultátem tohoto učení jsou nynější jazyky se svou ohebností a silou, se svou umělou prosou a umělou poesíí. Nuže, tohoto resultátu bylo dosaženo; zdálo by se, že jest možno uložit antiku do archivu. Ale ne: sotva tento cíl počal ustupovati na zadní místo, když se místo něho objevil nový, v řadě čtvrtý, přechodní cíl. Byl objeven intelektualistický charakter staré literatury, jehož korunou byla stará filosofie: jako se dříve učili latině, aby správně mluvili a psali, tak se jí nyní začali učit, aby správně myslili a soudili,

pour bien raisonner. Takové bylo heslo „osvícenské“ doby, jež začala v Anglii v 17. st., pokračovala ve Francii v 18. st. a odrážela se na kultuře ostatní Evropy té doby, doby Newtona, Voltaira, Bedřicha Velikého a Kateřiny. Ale již v témž 18. st. jednostranný intelektualism osvícenské doby vyvolal reakci, jež začala v Anglii a Francii (Rousseau) a dostihla obzvláštní síly v Německu Winckelmannově a Goethově; heslem se stal harmonický rozvoj člověka ve směru ukázaném přírodou — a prostředkem k dostižení tohoto ideálu stala se opět antika, o jejíž studium na gymnasiích se zasedili s obzvláštním úsilím. To byl novohumanistický směr; tehdy po prvé řecký jazyk i řecká literatura zaujaly stejné místo s latinskými, neboť vůdčí duchové této epochy zcela správně soudili, že řecký život stojí blíže jejich ideálu než římský. — Nyní opět nastala přechodní doba a již jasně se rýsuje nové hledisko, které podmiňuje studium antiky v začínajícím století: rozvoj přírodních věd stanovil princip evolucionismu, antika stala se nám dvojnásobně drahá jako pramáti všech bez výjimky idejí, kterými my podnes žijeme. A tu vidíme, jak i v otázkách klassického vzdělání humanismus zápasí s historismem, při čemž tento zřejmě nabývá vrchu. Ovšem, že se k tomuto nanejvýše vážnému hledisku ještě vrátíme; nyní však dostačí zjistiti, že toto jest v řadě již šesté vědomé hledisko na vážnost studia antiky, které se objevilo právě včas, aby nastoupilo na místo pátého, novohumanistického.

I je zajímavo sledovati, jak se změnou názoru na cíl studia antiky nastává též změna metody jejího studia; nemohu se o tom podrobně šířiti i přestanu na tom, že ukáží zcela patrné metamorfosy, kterými autorům v určité době byla dávána přednost. První perioda — studium latiny pro spasení duše — přirozeně stavěla v centrum vyučování křesťanská díla; druhá, abych tak řekl vědecká perioda — příslušné rukověti, latinského Aristotela a tak zvané artes, t. j. učebnice matematiky, astronomie, dále mediciny, práva atd.; třetí, starohumanistická — Cicerona, jakožto mistra latinské řeči; čtvrtá, osvícenská, také Cicerona, ale už Cicerona filosofa; pátá, novohumanistická — Homera, tragiky, Horatia. Jejimi tra-

dicemi žijeme i podnes, ale již nastává nutnost, pořídití takový výbor z antické literatury, který by představoval žákům antiku výslovně jako pramáti našich idejí; nedávno v Německu Wilamowitz se pokusil uspokojiti tuto potřebu sestavením řecké „čítanky“, jež tam vzbudila svrchovaný zájem všeho paedagogického světa. Není pochyby, že časem tento ruch se dotkne i nás; jest velmi pravděpodobno, že by o něm byla řeč již nyní, kdyby nebylo ve školství neklidu, ve kterém my žijeme.

Ať tomu jest jakkoli, takové jest střídání přechodních hledisek na antiku v rozličných periodách naší kultury; a taková jest zároveň naše odpověď na nejapnou námitku, jako bychom se nyní u antiky neměli čemu učit, jelikož jsme ji předstihli — i na neméně nejapnou výčitku, jako by byla klassická škola nehybná a nepokračovala s dobou. Ale, opakuji, to byly všechno přechodní cíle, — takové, kterých si byla vědoma společnost v každé z připomenutých epoch, — takové, ze kterých společnost vydávala počet sobě i nám; neuvědomělý a spolu nejvážnější cíl byl ten, za kterým jde vůbec každý výběr: zdokonalení — v daném případě ovšem kulturní, t. j. rozumové i mravní zdokonalení člověčenstva... Musím tu podati vysvětlení, abych nedal podnětu k nedorozumění; vskutku se může zdáti zvláštním, že já, ukazuju vám cíl klassického vzdělání, nazývám tento cíl zároveň „nepovědomým“; ale což je snad možno seznávat nepovědomé? Ovšem, že ne; ale znáti nepovědomé jest možno — tomu učí metoda nynější biologie, již lze užiti jednak při životě jednotlivců i při životě národů a člověčenstva — při ontogenii i při fylogenii.

Ale jest otázka, jakým že způsobem lze dosáhnouti duševního i mravního zdokonalení člověčenstva cestou klassického vzdělání? Tato otázka sama sebou vede k jiné otázce: v čem že záleží vzdělávací význam antiky? Tu jsme dali již dříve, a dříve než jsem na ni odpověděl, ukázal jsem vám, že ať by byla naše odpověď jakákoli — podařená nebo nepodařená — samo faktum vzdělávacího významu antiky zůstává faktem, k němuž jsme došli úplně nezávisle na této odpovědi, cestou kulturně-historických úvah. Tuto výhradu, prosím vás, dobře si zapamatujte — příkládám jí ohromný

význam; zrovna tak přece i faktum výživného významu chleba bylo faktem o mnoho dříve, než nám je fyziologie a organická chemie dokázaly zcela patrným způsobem. Co jest fyziologie v daném případě? Analýza přijímajícího organismu. A co jest chemie? Analýza přijímané látky. Přejdeme od těla k duši, od výživy k vzdělávání, od chleba k antice; zda existují zde vědy, obdobné fyziologii a organické chemii, t. j., které by nás učily činiti analýsu i přijímajícího organismu i přijímané látky? Vizme.

Přijímajícím organismem jest v daném případě lidský rozum; analýza rozumu tvoří obsah psychologie a tato věda existuje ještě toliko ve stadiu klíčení. Ona nemůže ještě odpovědět na všechny otázky, s kterými se k ní obrací... třeba ani fyziologie to nemůže, ačkoli jest daleko více prozkoumána, mnohem starší lety i zkušeností nežli ona. Dále — analýza přijímané látky, t. j. antiky, sama o sobě není příliš obtížná, ale zde jest přece třeba studia jejích elementů v jich účinku na psychologickou povahu člověka, t. j. zvláštního psychologického vědosloví... tu již samo spojení slov vám dokazuje, že příslušná věda ještě neexistuje. Tedy, pánové, nemějte příliš velkých požadavků! Slíbil jsem, dáti vám odpověď na danou otázku a dám ji, pokud jest tato odpověď možná dle nynějšího stavu psychologických věd; — ačkoli to jsou, opakují, vědy budoucnosti, přece leccos v nich je zjištěno dosti pevně, metoda pracuje vždy přesněji a přesněji a my alespoň vidíme, jak a v jakém směru získávají odpovědi na otázky, jež nám dělají starosti. Něco vám mohu povědět — ano; ale při všem tom vás prosím, byste pamatovali, že to bude jen předběžná odpověď, a že naši potomci ji podají ve formě daleko plnější a přesvědčivější. Ale dříve než splním tento svůj slib, musím vás prositi, byste vyslechli několik poznámek, týkajících se samého smyslu slova „vzdělávací význam“. Nechci, abyste přijímali ode mne, cokoli by bylo bez patřičné, abych tak řekl, celní prohlídky; ona nás zdrží několik minut, ale za to potom důvěra bude větší.

Tedy dávám otázku: jak rozuměti slovu „vzdělávací význam“?

Začneme od konkrétního příkladu. Otec truhlář má syna;

chce ho vyučiti svému, truhlářskému řemeslu. Tu jest věc, dle všeobecného ponětí, prostá: škola bezprostředně „připravuje k životu“, všechny pohyby, jež si chlapec osvojuje, hodí se mu právě v této podobě v jeho budoucí činnosti. Dovedeme si zcela dobře představit truhlářskou školu — to bude jedna z tak zvaných řemeslnických škol. Zdali má ona právo na existenci? Rozhodně ano, jestliže připustíte, že tak časné určení hochova povolání jest vůbec možno nebo žádoucí. Ale jest možno rozšířiti princip profesionálního utilitarismu i na oblast duševní práce? S částí ano, jak vám dokazují kněžské semináře, vojenská učiliště a některé jiné takové typy středních škol; ale výslovně pravím toliko s částí. Pro většinu sem příslušných zaměstnání takových škol není, ano i školy právě připomenuté čím dále tím více se snaží opustiti svůj úzce profesionální ráz a sesílití na jeho vrub svůj všeobecně vzdělávací význam; vůbec lze pozorovati potřebu takových škol, které by neurčovaly napřed budoucího povolání žáků. Ale jak takové školy uspořádati, aby přes to „připravovaly k životu“, t. j. k budoucímu povolání žáků? — Hle, to jest ta paedagogická kvadratura kruhu, s jejímž řešením dnešní společnost zápasí právě s takovým úspěchem, jako dřívější s pověstnou geometrickou.

Ukáží vám některé z cest k jejímu řešení, jež se naskytují rozumu neodborníkovi.

První cesta. Požaduje se škola, která by připravovala budoucí právníky, mediky, přírodovědce, matematiky, techniky, filology a t. d. Dobře; nechť jsou v její program zařazeny ty předměty, které se jeví společnými pro všechny tyto oblasti činnosti. — Nesprávnost tohoto řešení jest patrná: vždyť takových předmětů není nebo skoro není. Srovnajte učební plán na fakultě právnické a přírodovědecké, na ústavě historicko-filologickém a technologickém — a přesvědčíte se o tom.

Druhá cesta. Vezměte po stejném díle z počtu předmětů právnických, medicinských, fysicko-matematických, historicko-filologických i jiných a sestavte z nich program střední školy. — Někteří vskutku to mají za možné; ale nicméně je to zjevný nesmysl. Předně bychom dostali zmatenou a ohlu-

pující mnohopředmětnost; za druhé pak princip utilitarismu přece nebude zachován, neboť každému žákovi zvláště taková škola dá ne více než jednu desetinu toho, čeho mu je potřebí. Tu nastává otázka: jaká že je to škola, která na jednu desetinu užitečného učebního materiálu obsahuje devět desetin přítěže?

Třetí cesta. Vzhledem k nemožnosti prvních dvou řešení navrhuje se nechati stranou budoucí povolání chovanců střední školy a požadovati od ní jenom toho, aby propouštěla vzdělané lidi. To znamená: princip profesionálně-utilitaristický jest odstraněn, zavádí se princip vzdělávací. Dobře; ale co jest to: vzdělaný člověk? To lze stanoviti: vždyť přece jsou vzdělaní lidé. Tedy, co jest třeba znáti k tomu, abych byl vzdělaným člověkem? Jeden z publicistů, kteří byli činní v paedagogickém oboru, navrhl pro řešení této otázky radikální způsob. A sice: cestou dotázání (t. j. zkoušky) vzdělaných lidí stanoviti úroveň poznatků, nevyhnutelných pro vzdělaného člověka, a tyto poznatky udělati předmětem školního vyučování. — Tento způsob by stálo za to uskutečniti: výsledek bychom dostali utěšený. Vy arci chápáte, že dle tohoto receptu ty poznatky, kterými vládne jeden vzdělaný člověk, nedostanou se všechny v učební program, jakmile jest jiný vzdělaný člověk, který jimi nevládne, — neboť to dokazuje, že jest možno i bez ovládnutí jich býti vzdělaným člověkem. Vždyť na příklad, kdyby se ukázalo, že některý podivín dovede jmenovati 30 Patagonských vesnic, je to jeho osobní věc; v program bychom pojali jenom to, co veškerá vzdělaná společnost nebo její většina ví o Patagonii — t. j. nic. A tak jest tomu se všemi předměty; jako resultát by vyšlo: z arithmetiky — čtyři způsoby počítání s celými čísly s všeobecným ponětím o zlomcích, z geometrie — všeobecné představy o tvarech a tělesích, z algebry — nic, z trigonometrie — nic atd.; celkem vzato — program, k jehož osvojení by úplně stačila jedna nebo dvě gymnasiální třídy.

Jest patrné, že ani tato cesta nevede k cíli. V čem záleží naše chyba? V tom, že vzdělání stavíme v závislosti na skutečných vědomostech. Vědomosti se zapomínají, ale vzdělání se neztrácí — vzdělaný člověk, i kdyby

zapomněl vše, čemu se učil, zůstane vzdělaným člověkem. Tímto nemám nikterak v úmyslu zmenšovati význam vědomostí; právě naopak — člověk potud za něco stojí, pokud něco ví. Ale, pánové, rozličným lidem jsou potřebny rozličné vědomosti; tak jest tomu již nyní a tím spíše tomu tak bude v budoucnosti — vždyť vědomosti se čím dále tím více specializují. Souhrn vědomostí stejně potřebných všem lidem nebo docela všem intelligentním lidem i dnes již jest velmi malý a bude se ještě zmenšovati s každým pokolením, v souhlase se vzrůstem a odtud i specialisací vědomostí samých; na něm tedy sestrojovati program střední školy nelze. A zatím střední škola, určená pro všechny budoucí inteligenty, musí jim dáti právě to, co se stejně hodí jim všem; v tom jest její veškerý smysl. Co pak to bude? To bude, rozumí se, taková příprava rozumu, která jej uzpůsobí s nejmenší ztrátou sil i času a s největším užitekem přijímati ty vědomosti, které mu budou později potřebné. Pravda stará, sevšednělá, chcete-li, ale nikým nevyvrácená a nevyvratitelná.

Kdyby bylo mým úkolem sestaviti program střední školy, snažil bych se na základě toho, co jsem řekl, vám dokázati, že musí obsahovati: 1. předměty všeobecného vědění a 2. předměty všeobecného vzdělání — s převládáním, rozumí se, druhé skupiny, a že k této skupině musí náležeti vědy matematické, fysikální i filologické — v souhlase s třemi metodami lidského myšlení, deduktivní, induktivně-experimentální a induktivně-pozorovací. Ale, jak jsem řekl na začátku, můj úkol je užší: mám v úmyslu mluvit o vzdělávacím významu toliko svého předmětu, t. j. antiky. Ostatně i tu musím učiniti opatření za tím účelem, abyste na mne neuvalili větší zodpovědnosti, než tu, jakou chci i mohu na sebe vzíti. Víím, že mnozí řečníci i žurnalisté vám dokazují, že jste zcela nadarmo ztratili ten čas, který byl u vás věnován učení starých jazyků, a vy jim tleskáte; já, se své strany, mám úmysl vám dokázati, že jste toho času neztratili darmo, ačkoli riskuji, že vám tím povím něco nepříjemného. Ale, pánové, mám dosti na tomto jednom risiku; za všechn ten kruh představ a citů, které vy pravděpodobně spojíte s pojmy „klassicismus“ a

„klassická škola“, zodpovědnost na sebe bráti nechci. Velmi dobře vím, že naše klassická škola strádá mnohými nedostatky — ty nedostatky jsou místy větší, místy menší, což závisí na tom, jací jsou učitelé i žáci (a tento element jest nesmírně vážnější než všechny programy a instrukce); ale já také vím, že jestliže v Turecku jest zdravotnictví špatně upraveno, ještě z toho nenásleduje, že by medicina nebyla k ničemu. Tedy můj úkol jest objasniti vám nikoli přednost toho nebo jiného gymnasia, nebo dokonce gymnasia vůbec, nýbrž, ve shodě s tím, co jsem řekl, vzdělávací význam antiky při takovém stavu jejího vyučování, který pokládám za žádoucí a na základě vlastní i cizí zkušenosti za možný.

K řešení tohoto úkolu přistupuji nyní; vše, co jsem řekl do této doby, mělo cílem jen objasnění smyslu a upravení půdy. Možná, že jsem k tomu potřeboval příliš mnoho času, příliš málo jsem spoléhal na vaši vlastní pozornost, soudnost a nestrannost. V tomto případě prosím, abyste mi odpustili; jsem poučen trpkou zkušeností, k tomu při lidech, od kterých s mnohem větším právem by bylo možno požadovati všech těchto překrásných vlastností než od vás.

Přednáška druhá.

První antithese: Pokračování. — Antika ve škole. — Staré jazyky jako takové. — Associační a appercepční metoda studia jazyků. — Relativní cena cizího jazyka jakožto doplnění k mateřskému. — Absolutní jeho cena jakožto pokrmu pro rozum. — Průzračnost pravopisu. — Průzračnost flexe. — Výjimky. — Zákonitost linguistických jevů.

Starý svět — jak ukazuje samo slovo — tvoří svrchované širokou, bohatou a rozmanitou oblast vědomostí; jest to vskutku svérázný a v sobě uzavřený „svět“, ale při tom takový, že s ním náš přítomný svět souvisí tisícerými, většinou nepovědomými nitkami. Zkoumání tohoto světa, využitkování jeho ideí pro obohacení rozumové i mravní kultury přítomnosti — a první bez druhého jest bez užtku — jest záviděníhodným úkolem té třídy učenců, ke které já mám čest i štěstí náležeti; žákům gymnasií se ukazuje jen ve velmi malé své části, cestou těch svých elementů, které jsou v osnově tak zvaného klassického vzdělání. Tyto elementy jsou: za prvé system obou starých jazyků se svými třemi základními částmi, etymologií, semasiologií (vulgo „slovíčka“) a syntaxí; za druhé vybrané části nejlepších plodů starých literatur, čtené a vykládané v originále; za třetí obeznámení s rozličnými stránkami antiky studiem staré historie a čtením ukázek v překladě, vypravováním o životě starých, malými úvodními přednáškami o staré filosofii, literatuře, státním i soudním zřízení, objasňováním uměleckých památek, doporučováním dobrých novějších románů ze života starých, a kde možno — i kursorickým čtením celých děl doma atd. S těmito třemi elementy také my musíme začíti — anebo, správněji, s prvními dvěma, neboť třetí bude obsažen v druhé části mé přednášky, věnované kulturnímu významu antiky.

Tedy za prvé: v čem záleží vzdělávací význam starých jazyků jako takových?

Především v methodě jejich učení. Jsou vůbec dvě me-

thody učení jazyku a tyto dvě metody odpovídají oběma základním funkcím našeho rozumu... upozornil jsem vás na před, pánové, v předešlé přednášce, že věda o duševní, abych tak řekl, výživě, která jediná nám může odpovědět na otázku o vzdělávacím významu toho neb onoho předmětu, nazývá se psychologie; podle toho jest přirozeno, že se nyní k ní utíkáme o pomoc. Ty dvě základní funkce, o kterých mluvím, nazývají se v nynější psychologii jedna — asociace, druhá — appercepce; obě mají za účel přijímání a reprodukování potravy, předkládané duševnímu organismu, ale jedna jest doprovázena větší, druhá menší účastí pozornosti. Jestliže některé slovo, jež jsem bezděky uslyšel za jistých okolností, samo sebou vzniká v mé paměti při opakování týchž okolností, připisujeme tento jev asociaci; jestliže v obou případech, i při zapamatování i při obnovování, bylo potřebí úsilí paměti, tu nazýváme příslušnou funkci našeho rozumu appercepcí. Nyní uijme toho, co bylo řečeno, k úvaze o studiu jazyků. Asociací cestou, t. j. při passivním stavu pozornosti, osvojuje se především mateřský jazyk; dosahuje se tím čistě řemeslné, abych tak řekl, zběhlosti, pomocí již člověk snadno vládne a disponuje všemi etymologickými, semasiologickými i syntaktickými poklady jazyka, nejsou však s to, aby si uvědomil příčinu, proč jimi disponuje zrovna tak — neznaje organismu svého jazyka. Všechny nové jazyky jsou osvojovány asociací cestou od těch, kterým jsou mateřské; a pro snadnost a příhodnost této metody pro brzké ovládnutí jazyka užívají jí dle možnosti i cizinci. V poslední době asociací metoda učení cizím jazykům proniká i do školy a není pochyby, že v ní ovládne časem úplně, ať pod jakýmkoli jménem — ovšem po odečtení těch přílišností, kterými posud chybujeme.

Opak asociací metody jest appercepční. Tu především se učíme organismu jazyka, úplně vědomě si osvojujeme jeho etymologii, semasiologii, syntaxi — krok za krokem učíme se chápat i tvořit zprvu prosté věty, potom vždy složitější a složitější, konečně periody a jejich spojení. Touto cestou se dosahuje ne řemeslné zběhlosti, nýbrž vědeckého chápání jazyka: člověk si dříve osvojí na příklad pravidlo o souslednosti časů, nežli začne zběžně a bez chyby užívat v každém

daném případě žádoucího času. A jestliže jest tomu tak, tu se rozumí, že všechno, co se nám mluví o užitečnosti jazykového studia, vztahuje se toliko k appercepční metodě: patrným příkladem bezvýznamnosti (pro rozumový vývoj) asociací metody jsou sklepníci světových hotelů, kteří zběžně mluví několika jazyky, které si osvojili právě asociací cestou. — Nyní jsme viděli, že mateřský jazyk se osvojuje výhradně cestou asociace — pro něj jest appercepční metoda přímo nemožná, neboť jest osvojován v takovém věku, kdy rozum ještě málo jest způsobilý k appercepčnímu učení kterémukoli předmětu. Viděli jsme dále, že nové cizí jazyky, pro které jest appercepční metoda sama o sobě možná, přes to čím dále tím více se kloní k asociací metodě, ke které se časem přichýlí docela. Tohoto pohybu nemůžeme žádným způsobem zadržeti, neboť hlavního cíle učení novým cizím jazykům — umění, zběžně jimi mluvit nebo aspoň v nich čísti — nepochybně rychleji a snáze se dosahuje s pomocí asociací metody. Takovým způsobem vše, co se nám mluví o prospěšnosti studia jazyků, vztahuje se výhradně ke studiu jazyků starých.

Dříve než půjdeme dále, stanovme souhrn toho, co bylo až dosud dokázáno. Dokázána prospěšnost studia starých jazyků vůbec pro rozumový vývoj; nedokázáno, že těmi jazyky musí býti výslovně řecký a latinský; nedokázáno, že ony oba a ne jediný z nich. Ale první námitka nezasluhuje pozornosti, ačkoli ji je slyšeti, bohužel, nezdědka; kdo doporučuje k zavedení na gymnasia místo řečtiny a latiny — starou hebrejštinu nebo sanskrt, dokazuje tím, předně že nemá ani o tom ani o onom jazyce ponětí, a za druhé — slabost takovýchto surrogátů záleží právě v tom, že každý z nich se jeví do jistého stupně příhodným jen v jedné z těch věcí, dle kterých posuzujeme prospěšnost antických jazyků, takže kdybychom složili všechny surrogáty dohromady, aby tvořily equivalent ke všem těm věcem, tu by se ta summa objevila jednak mnohem namáhavější než antické jazyky, jednak by dala místo harmonického celku nespořádaný chaos nejrůznějších vědomostí, z nichž jedna by nebyla oporou druhé. — Druhá námitka, že tím, co bylo řečeno, nebyla posud dokázána nevy-

hnutelnost studia obou starých jazyků, jest spravedlivá — ale výslovně jen prozatím.

Nyní jděme dále. Samo sebou se rozumí, že za nejurodnější a nejděčnější pro appercepční učení musí se pokládati ty jazyky, které 1. ve svém organismu dávají nejvíce potravu rozumu a 2. pro své psychologické vlastnosti se jeví jako nejžádoucnější doplnění k mateřskému jazyku. Začněme od druhé stránky.

Znova opakují, pánové, že jste byli upozorněni: fyziologii v oblasti rozumového života odpovídá psychologie, organické pak chemii to, co jsem svrchu nazval psychologickým vědoslovím; s pomocí těchto dvou věd podaří se nám někdy úplně analysovat právě to, co jsem nepoeticky, ale správně nazval rozumovým trávením. Ukázku psychologie ve vztahu k našemu thematu uvedl jsem vám výše, když jsem vám mluvil o asociaci a apperpci; nyní musím uvést ukázku psychologického vědosloví ve vztahu k lingvistice. Rozlišujeme v jazycích elementy dvojího druhu: předně elementy vyjadřující věci viditelné a vůbec předměty bezprostředních počitků; za druhé elementy vyjadřující výsledky reflexe. První nazýváme elementy sensualistickými, druhé intelektualistickými; toto rozlišování, jak uvidíte, stýká se s rozlišováním elementů srostitých a odtažitých, ale nespadá s ním úplně v jedno. Podle převládání těch nebo oněch elementů v jazycích dělíme i jazyky na tytéž skupiny, t. j. jedny jazyky nazýváme sensualistickými, druhé intelektualistickými. Jestliže bychom nyní chtěli s tohoto hlediska sestavití přehled blízkých nám jazyků v podobě řady, ve které prvním členem by byl jazyk nejvíce intelektualistický a nejméně sensualistický a posledním jazyk nejméně intelektualistický a nejvíce sensualistický, tu na obou koncích této řady by se ukázaly — jazyk latinský na jednom a ruský na druhém. Zvláště výrazně by se ukázal tento rozdíl při systému časování. Vskutku nejjasnější známkou sensualistického rázu jazyka jest t. zv. vid*) slovesa, vyjadřující bezprostřední dojem, přijímaný orgány vnějších smyslů; naproti

*) t. j. vyjádření kolikosti a dokonavosti děje. Ponechávám pro stručnost tento termin originálu, jehož se užívalo i u nás, arci v jiném smyslu.

tomu známkami intelektualistického rázu jazyka jsou s jedné strany časy, s druhé způsoby. Časy — toť jsou výplody třídicí paměti a reflexe; paměť uchovává obrazy dějů v jejich správné historické perspektivě, promítajíc je ne na jednu společnou základnu, nýbrž na různé, ve shodě s jich sousledností; reflexe tvoří právě takové, abych tak řekl, kulissy i pro očekávané děje v budoucnosti. Vzpomeňte si, jestliže se komu přihodilo překládati do latiny větu jako jest tato: „až ke mně přijdeš, půjdeme na procházku“: tvar „přijdeš“ jest latinsky „venies“ — a tak se chce Rusovi říci „cum ad me venies, ambulabimus“, to však bude nesprávné. Vždyť příchod předchází před procházkou, jsou to dvě rozličné základny v budoucnosti; musíte s užitím futura exakta říci: „cum ad me veneris, ambulabimus“. Toto rozlišení jest plod reflexe; ruština ho nevyjadřuje, směřujíc dvě základny nástupnosti na společné pozadí budoucnosti, latina však je vyjadřuje a požaduje od vás, abyste se při jich užívání uchýlovali k této reflexi. — Ještě pozoruhodnější jsou v této příčině způsoby. Ony — plod tétéž reflexe, nespokojující se stanovením toliko jediné skutečnosti, podávané orgány vnějších smyslů, nýbrž pečlivě rozlišující rozličné úhly „sklonu“ daného děje ke skutečnosti, začínajíc od případu, kdy děj s ní úplně spadá v jedno, pokračujíc k očekávání, dále k pouhé možnosti a končíc neskutečností. Časy i způsoby jsou zvláště vyvinuty ve starých jazycích, při tom časy v latinském, způsoby v řeckém — naproti tomu vidy jsou v nich slaběji vyvinuty, zvláště v latině. V ruštině naproti tomu časy jsou sotva naznačeny, způsoby úplně scházejí — naopak vidy nabyly takového rozvoje, jakého nemají ani v jednom z jiných jazyků. Tedy staré jazyky jsou jazyky převahou intelektualistické; jako takové jeví se nejžádoucnějším doplněním k jazyku ruskému, převahou sensualistickému.

Tu jest nejzajímavější to, že naši odpůrci, nabyvše jakési představy o rozdílu zde ukázaném, hledí ho využití ve svůj prospěch: „Latinský jazyk,“ praví, „co do svého ustrojení jest úplně odlišný od ruského; z toho plyne, že my Rusové ho nepotřebujeme.“ Bezdůvodnost tohoto syllogismu hned bude patrna, přeneseme-li jej na materiálnější půdu. Představte

si oekonomu, který by se jal takto uvažovati: „Rusko jest země převahou zemědělská; z toho plyne, že přivážeti do něho produkty průmyslu není třeba, jest potřebí dovážeti obilí; na-proti tomu Anglie jest země převahou průmyslová; podle toho potřebuje dovozu průmyslových výrobků, ale obilí jí není třeba.“ V daném případě ostatně historie přichází na pomoc teorii, potvrzujíc její vývod: všem novým jazykům byl jazyk latinský učitelem, s pomocí jehož byly intellektualisovány; s pomocí jeho pak ostatně po této první škole intellektualisování prošly, jak jsme viděli, i druhou, jež jim dodala uměleckosti. Tvůrcem německé umělé prosy byl Lessing, francouzské — především Balzac Starší, italské — Boccaccio; všichni tři úplně vědomě napodobili latinské vzory, zvláště Cicerona.

Avšak přejdeme k první stránce věci, která nás zde zajímá. Tvrdím, že staré jazyky proto musí býti pokládány za nejurodnější a nejvděčnější materiál pro appercepční učení, protože ony při svém organismu dávají nejvíce potravu rozumu.

Abychom to dokázali, musíme se podívati trochu pozorněji na tu „neúrodnou poušť starých jazyků“, jak ji nazývají naši odpůrci. Začneme od začátku. Hned při první hodině žák vyzkoumá tu potěšitelnou věc, že mu čtení nepůsobí žádných obtíží, díky přísné, téměř úplné shodě výslovnosti s písmem, hlásek s písmeny. Ani v jednom novém jazyce není tato shoda tak úplná: již z tohoto jediného hlediska latina zasluhuje býti prvním cizím jazykem, vykládaným chlapci. Vždyť jest mnohem přirozenější, jak mám za to, slovo „est“ s počátku vyslovovati „est“, a teprve později, při učení francouzskému jazyku, naučiti se pozdější, ořtené výslovnosti „é“ — nežli od samého začátku učiti, že jedno a totéž slovo se vyslovuje „é“, ale píše se, z příčin žáku nesrozumitelných, „est“.

Dříve však než půjdeme dále, tažme se sami sebe, jaký prospěch nám přinesla tato průzračnost latinského jazyka, jevící se shodou výslovnosti s písmem. Zdaž jenom ten, že k naučení výslovnosti není potřebí žádné práce? Nikoli. Mám v úmyslu ještě v jedné z následujících přednášek pohovořiti

s vámi o modní nyní otázce „ulehčení“ školní práce a ukázati vám na ta vážná nebezpečí sociálního charakteru — ano, pánové, sociálního — která přinese s sebou toto ulehčení. Než školní práce bývá dvojího druhu — práce tvořivá a práce netvořivá. Tvořivou prací rozumím takovou, která vás nutí, abyste uvedli v činnost svou úvahu, uvádějíc jednotlivý případ pod všeobecné pravidlo; taková práce bude současně i mravního významu, neboť vás učí cítiti nad sebou vládu zákona a ne libovůle i ničeho nepřijímati lehkověrně bez dostatečného odůvodnění. Nyní si vzpomeňte na tu práci, kterou vás stálo naučení francouzskému pravopisu pro jeho odlišnost od výslovnosti; zda jest možno nazvati ji tvořivou a mravní? Proč pak slovo, vyslovované jako „e“, píše se tu et, tu est, tu a it atd.? Z jakého důvodu objevuje se v doigt „prst“ to nevyslovované a nepotřebné písmě g? Čím to, že honneur, labeur se píše bez e po r, kdežto demeure, heure s e? Na všechno toto není odpovědi; jediný dostatečný důvod, který žák může pro vše to uvést, jest: „tak řekl učitel“, nebo „tak to je v učebnici“. Víme, že ve skutečnosti má toto všechno dostatečný důvod — ale, pánové, ten důvod jest obsažen právě v latině: psaní et, est a a it jest úplně srozumitelné tomu, kdo ví, že tato slova pocházejí z latinských et, est, habeat; zbytečná souhláska g v doigt netrápí toho, kdo ví, že toto slovo pošlo od digitus; v pravopise vyčtených slov na eur(e) nezmýlí se ten, kdo ví, že i v latině první kategorie má kmen na souhlásku (honor, labor), kdežto druhá na samohlásku (mora, hora). Toto vše jest pravda a já jsem nikterak neměl úmyslu snižovati svou řečí francouzský jazyk. Ale my přece máme na zřeteli žáka, který se učí francouzsky neznaje latiny; takový, rozumí se, žádného zákona nad sebou necítí, cítí toliko libovůli. A mně jest líto každé hodiny, promarněné na takové učení: ono nerozvíjí ani neosvobozuje ducha, nýbrž naopak znásilňuje jej, ohlušuje v něm přirozenou snahu, dopátrati se v každém případě zákona a rozumného důvodu. Hle, to jest, proč kladu latině — a rovněž tak řečtině — za velikou zásluhu to, že hned v prvních hodinách osvobozují žáky od této nevolnické práce.

Touž průhlednost ustrojení, ulehčující stanovení příčiny, jež je tak vážné pro rozvoj rozumu, nalézáme i dalším, začínající s etymologií. Vykládá se o pěti skloněních; proč jich je právě pět? Vybídnu žáka utvořiti ve všech pěti genitivu množného čísla: mensarum, hortorum, turrium, statuum, dierum; potom instrumentály jednotného čísla: mensa, horto, turri, statu, die — všude týchž pět samohlásek, po jedné při každém sklonění. Nyní jest mu jasno, proč jest v latině pět deklinací: protože jest i samohlásek pět. Ale kromě samohlásek jsou ještě i souhlásky; vskutku máme genitivu reg-um, capit-um, dolor-um; ukáže se, že skloňování takových slov spadá v jedno se skloňováním slov na i, tvoříc s nimi dohromady tak zvanou třetí deklinaci. Nyní mu jest srozumitelné, proč v této třetí deklinaci některá slova mají v jistých pádech i, ium, ia, kdežto jiná e, um, a. — Potom nastává přirozená otázka: „a jak tomu je u nás?“ Učitel řekne: i u nás jest v podstatě totéž; jenom že vy toho nepozorujete, protože se u nás koncovky ořely. Ale až se budete učití církevní slovanštině, uvidíte, že i u nás skloňování závisí na konečné samohlásce kmene, že i u nás jsou kmeny na a, o, i, u (toliko na e ne), že i u nás kmeny souhláskové s částí se spojily s kmeny na i.

V soustavě časování jest tentýž úkaz: amare, docere, statuere, finire; souhlásky se přimkly ke kmenům na u: reg-ere, scrib-ere časuje se zrovna tak, jako statuere. Proč pak není kmenu na o? Protože jsou vedle kmenů na a zbytečné: sloveso firmare jest společné pro firmus i pro firma. — Všechno to ještě není vědecká historická gramatika, nýbrž toliko oduševnělá školská; tímto oduševněním budím v žáku přesvědčení, že jazyk jest říše zákonitosti a ne libovůle, že každý zjev v jazyce má svůj rozumný důvod. Zkuste nyní dodělati se týchž výsledků s pomocí německé soustavy, těch nesmyslných starke, schwache und gemischte Deklination, nebo francouzské soustavy časování s jejich neméně nesmyslnými a libovolnými koncovkami er, ir, oir a re! Hle, abych dodal nějakého smyslu francouzskému jazyku, musím zase užití pomoci latiny, musím zavést francouzská slovesa aimer, finir, devoir a vendre k je-

jich latinským pramenům amare, finire, debere a vendere! Ne nadarmo řekl hluboký znatel francouzského jazyka a francouzské literatury Vinet, že le latin c'est la raison du français: tím právě přiznal, že francouzština sama o sobě nemá „raison“ a že jako jazyk nemůže rozumu dáti potravu. A proto je dvojnásobně dobře, že francouzskému jazyku, jakož i vůbec novým jazykům, se učíme associační methodou, appercepční pak methodou toliko těm, které pro svůj organismus za to stojí.

A výjimky? tážete se. Ano, zajisté; kdybychom měli latinu ve své moci, zařídili bychom ji tak, aby výjimek v ní nebylo; ale poněvadž to není v naší moci, budeme se těšiti aspoň z toho, že jich je tak málo. Vzpomeňme si pro všechno, že v nejlehčí z ruských deklinací (ženských jmen na a) jsou slova formou i přízvukem zcela shodná толпа, звѣзда, вода, avšak tvoří tři rozličné, rozličně skloňované typy (I. толпá, толпѣ, — толпѣ; II. звѣзда, звѣздѣ, — звѣзды; III. водá, водѣ, — воды); že v rovněž netěžkém sklonění mužských jmen na ѣ jednoslabičná slova dělí se docela na čtyři typy (I. спорѣ, спорѣ, — спорѣ, спорѣ; II. зубѣ, зубѣ, — зѣбы, зубѣ; III. полѣ, полѣ, — полѣ, полѣ; IV. столѣ, столѣ, — столѣ, столѣ); povyšme, jak jest nevyhnutelno pro appercepční učení, jeden z těchto typů za pravidlo — a uvidíme, jaké u nás dostaneme nekonečné řady výjimek. Vzpomeňme dále na určení rodu u francouzských a zvláště německých substantiv — a snadno přisvědčíme, že v latinském jazyce jest výjimek poměrně velmi málo.

Ale přes všechno to jsou, a pokud jsou, ztěžují appercepční učení jazyku; co pak dělá s nimi klassická škola? Jako vážná škola žádá od svých chovanců duševní práce — ale jen tolik, pokud jest tato práce tvořivá a úrodná; pokládajíc osvojení výjimek za nevyhnutelné pro své další cíle, ne však za úrodné ve smyslu rozvoje rozumu, ulehčila je do poslední možnosti. Kniha znamenitého oekonomoma Büchera „Arbeit und Rhythmus“, ve které autor rozvíjí oekonomický význam rhythmů jakožto prostředku ulehčujícího práci a uznává v písničce dělníků, původně bezsmyslné a toliko rhythmické, jeden z hlavních kořenů (on praví docela: jediný kořen) poesie — tato

kniha v té době, o které mluvím, ještě nebyla napsána; ale faktum, které bylo od Büchera po prvé pečlivě prozkoumáno, bylo známo již tehdy. Dále byla si škola vědoma, že má činiti ne s dospělými lidmi, nýbrž s 9—11letými chlapci, kterým je fysickou potřebou naučiti se bezsmyslné, ale rhythmické skupině slov; vždyť stačí vzpomenouti si, že jest to právě ten věk, kdy děti při svých hrách tak rády se „rozpočítávají“, jak tomu říkají, při čem užívají jakéhosi říkání, prostého všeho smyslu, ale v rhythmické formě. Klassická škola, opírajíc se o ukázaná psychologická fakta, 1. ulehčující, speciálně mnemonickou sílu rhythmů a 2. náklonnost dětí k naučení rhythmické skupině slov — našla východ z obtížného postavení, ve které byla postavena výjimkami: ze snahy, dle možnosti ulehčiti svým chovancům jich naučení, sestavila ta znamenitá veršovaná pravidla, která nám ustavičně vyčítají naši odpůrci. Následující doby, změnivše cíle vyučování, poskyty možnosti, značně zkrátiti tyto veršičky; ale i v této zkrácené formě jsou dnes nejlepším prostředkem k naučení potřebnému materiálu. Já sám jsem jich užíval, když jsem byl učitelem v první třídě; pamatuji se, jak žertovně odříkávání zvláštních slov a zábavné rhythmů působily zdravý dětský smích mých žáků, zvláště když jsem je vyzval ke konci hodiny, sborem opakovati pravidla v rhythmus uvedená; a poněvadž jsem uznával zdravý humor velmi prospěšným vehiklem (jak říkají lékaři) při vyučování v nižších třídách, tu tato finále hodin se proměňovala ve zvláštní veselou hru, a kdyby po takových hodinách školní lékař byl chtěl kružítkem změřiti ochablost nervů u mých hochů, byl by býval, myslím, úplně spokojen.

Taková jest latinská etymologie; povím nyní několik slov i o řecké. Ona dovršuje linguistické vědění připojením vážného oddílu — fonetiky. Toliko řečtina podává dostatečně plnou soustavu hlásek; toliko na ní jest možno seznámiti se s tak vážnými linguistickými jevy jako jest stahování samohlásek a kombinace souhlásek, čímž organismus jazyka se stává ještě průhlednějším a srozumitelnějším. Pravým triumfem takové jasnosti jazyka jest system časování, který jest možno toliko v řečtině studovati syntheticky. Podám žáku ne formy, nýbrž jejich základní elementy: řeknu mu, že kořen

se vůbec nemění, ale že se k němu přidávají různé částice, vyznačující čas (t. zv. „příznaky časové“), způsob (t. zv. „způsobové příznaky“), osobu a číslo („přípony“); učím ho zacházeti s těmito elementy, upozorním ho, že náležitost děje do minulosti se naznačuje přidáním tak zvaného přímnožku, jeho dokonavost pak se vyjadřuje reduplikací — a můj žák už sám, zřídka se utíkaje k mé pomoci, tvoří mně celý system slovesa. I rozumí se, že netoliko řecký jazyk se mu stal srozumitelný touto cestou — takové rozložení forem na jejich elementy objasňuje stejně i stavbu každého jazyka, stavbu jazyka vůbec. S tohoto stanoviska možno říci, že latinská etymologie odhalila žáku anatomii, kdežto řecká — chemii jazyka vůbec; dohromady objasňují mu původ i vytvoření jazyka, který se mu už nyní nebude zdáti směsí čistě smluvených a libovolných pravidel, nýbrž naopak — zákonitým a ve své zákonitosti majestátním zjevem přírody. A jak velice vážný jest takový názor, o tom se každý snadno přesvědčí. Pamatuji se, že jazyk jest ta příroda, kterou jsme ve skutečnosti obklopeni všude a vždycky; když objasňujeme žáku zákonitost této přírody, když ho zvykáme konati pozorování v tomto oboru, podporujeme v něm toho ducha vědeckosti, který přizpůsobuje člověka k vědecké práci všeho druhu. Nemohu se zde zdržovati při této myšlence; avšak odkazuji k „Úvodu do filosofie“ Fr. Paulsena, který dokazuje, že i evoluční theorie, kterou se pyšní přírodověda naší doby, byla nejdříve stanovena pro latinský jazyk od V. Humboldta a potom teprve přenesena na jevy hmotné přírody. Tato kniha, dodávám, může býti vřele doporučena těm, kteří rozšiřují nesprávné mínění, jako by metoda vědeckého badání byla nerozlučně spjata se svou látkou; ostatně nesprávnost tohoto mínění jest jasna všem, kdo někdy studovali historii kterékoli vědy nebo kdo sami nejsou neznaří vědecké práce.

Ale dosti pro dnešek. Obor, s jehož významem jsem vás až dosud seznámil, zaujímá skrovné místo netoliko v antice vůbec, t. j. v soustavě věd o starém světě, ale i v tom, co možno nazvati školskou antikou. Ale jednak jest to první obor, s nímž má činiti člověk vstupující v končiny antiky a proto nás zde uvítala spousta základních otázek, které jsme

musili jakž takž objasnití. Ale s druhé strany jest to zároveň nejvíce nenáviděný obor: všichni odpůrci klassického vzdělání vytýkají nám hlavně grammatiku obou starých jazyků, tu „neúrodnou poušť“, jak ji nazývají. Snažil jsem se vám ukázati, že tato domnělá poušť přináší své plody — při tom plody, i když ne vždycky sladké, za to zdravé i v rozumovém i v mravním směru. Tím dnes končím; v příštích přednáškách zamýšlím poněkud zrychlití tempo — bude to možno udělati bez ujmy věci, neboť budou věnovány lákavějším — i s vnější stránky — částem antiky.

Přednáška třetí.

První antithese: Pokračování. — Lexikální podstata starých jazyků. — „Jazyk — zpověď národa.“ — Jak se odráží duše národa ve slovech jazyka. — Jak se v nich odráží život národa. — Syntaxe. — Emancipace myšlenky. — Poměrná negrammaticižnost ruštiny. — Stilistická cena jazyků. — Antická „perioda“ jako škola stylu. — Nebezpečí ochuzení a boj s ním.

Začínaje svou třetí přednášku o vzdělávacím významu antiky, pokládám za užitečno uvéstí vám na paměť několika slovy obsah dvou prvých, které jste slyšeli před dvěma týdny. Viděli jsme především, že nepřátelský poměr značné části společnosti k antice nemůže míti pro nás rozhodujícího významu, neboť tento vědomý nepříznivý verdikt, plod poblouzení a podvodu, nemůže býti srovnáván s nevědomým příznivým verdiktem tétéž společnosti, která si chrání klassické vzdělání již po 15—20 věků: „větší já“ jest závažnější „malého“. Viděli jsme dále, že vzdělávací význam antiky musí býti uznán jako faktum na základě údajů zkušenosti, nehledě k tomu, zdali se nám podaří uspokojivě objasnití, v čem záleží — právě tak jako byl výživný význam chleba pokládán za faktum na základě údajů tétéž zkušenosti o mnoho dříve, než fyziologie zažívání a organická chemie nám jej dokázaly analyticky. Posoudivše dále zběžně i několik jiných základních otázek, přešli jsme k vlastnímu tematú, t. j. objasnití, pokud možno, vzdělávací význam antiky; stanovivše, že jsou tři elementy klassického vzdělání na gymnasiu, a to system obou starých jazyků, vybrané části nejlepších děl starých literatur a seznámení s rozličnými stránkami antiky studiem starých dějin atd. — soustředili jsme se na prvním z nich, na systemu starých jazyků s jeho třemi složkami etymologií, semasiologií a syntaxí. Snažil jsem se vám dokázati, že vzdělávací význam starých jazyků jako takových zakládá se především v apercepční (a ne associační) metodě jejich studia, příhodné pro staré a nepříhodné pro nové jazyky; dále v tom, že staré jazyky jsou pro své psychologické vlastnosti, jakožto jazyky

intellektualistické, velevítaným doplněním k jazyku ruskému, převahou sensualistickému; konečně v tom, že svým organismem dávají nejvíce potravu rozumu. Tuto výživnost, abych tak řekl, starých jazyků stanovili jsme především při etymologii; viděli jsme, že oba jazyky jsou skoro prosty těžko stravitelné a jen paměť obtěžující příměsí, která jest způsobována neshodou mezi pravopisem a výslovností; že latinská etymologie při své poměrné průzračnosti objasňuje záku anatomii jazyka vůbec, učíc jej tím pohlížeti na jazyk jako na zákonitý jev přírody — zatím co „výjimky“ v latinské etymologii, uvádějící dětský rozum ve zmatek, jsou poměrně nečetné a osvojení jich může býti usnadněno nejvyšší měrou; že stejně řecká etymologie při své ještě větší průzračnosti dává možnost rozčleniti jazyk na jeho nejjednodušší složky — to jest to, co jsem nazval „linguistickou chemií“. Zde jsme se zastavili; charakteristiku obou ostatních částí systému starých jazyků, semasiologie a syntaxe, musili jsme pro nedostatek času ouložiti do následující přednášky, t. j. do dnešní.

Ale, pánové, dříve než přejdu k jejímu temat, pokládám za vhodné, uvéstí vám některé úvahy, vzbuzené poměrem některých mých posluchačů k mým prvním přednáškám. Mým úkolem byla charakteristika antiky v jejím vzdělávacím významu — výslovně charakteristika a ne obrana: apologetického živlu sám od sebe jsem nechtěl vnášeti. Ten však vyplynul a vplyne sám sebou působením přirozených podmínek: tam, kde jest kterýkoli společenský jev vystaven nespravedlivým útokům, každá spravedlivá jeho charakteristika nabývá bezděky rázu apologie. Odtud vzniká další potíž: kdo uráží, jest náchylen pokládati každý protest proti jeho urážkám za urážku, jemu činěnou. Dám příklad: přírodovědec (t. j. rozumí se jeden z přírodovědců) praví, že antika se k ničemu nehodí; já mu odporuji a dokazuji, že antika se hodí k tomu a k tomu. Z toho plyne, praví můj odpůrce, že po vašem mínění přírodní vědy se k ničemu nehodí? Nikoli, pane přírodovědče, to není naprosto mé mínění, právě naopak: rozdíl mezi vámi a mnou jest právě v tom, že já chápu a ctím vaši vědu, kdežto vy, jak patmo, nejste s to, abyste ctil, t. j. chápal mou.

Opakuji, že jsem se ve svých přednáškách snažil toliko charakterisovati svůj obor; tu a tam z nutnosti hájím jeho i sebe, ale nikdy na nikoho a na nic neútočím. Vyjádřím se jasněji: netoliko jsem neměl v úmyslu urážeti kohokoli — já jsem nikoho neurazil; tento projev udělati mám právo, neboť každé slovo mých přednášek bylo mnou promyšleno právě s tohoto hlediska. Jestliže kdo přes to se cítí uražen, dovoluji si mu poznamenati, že toto jeho uražení jest plodem nesprávného výkladu mých slov, za který já nemohu. Předvídati takový nesprávný výklad nebylo v mé moci: cesta pravdy, opakuji, jest jedna, ale cest bludu jest nesčíslné množství. — A nyní přistoupím k temat.

O vzdělávacím významu etymologie obou jazyků bylo promluveno v předešlé přednášce — ovšem velmi zběžně, ale nedostatek času nedovoluje nám jíti dále než po nejpovšehnější konturové skizzy; nyní jest na řadě semasiologie, přestovaná na gymnasiu v podobě učení „slovíčkům“ z toho i onoho jazyka. Toto učení trvá po celou dobu gymnasijského studia, neboť provází čtení každého autora; jest otázka, jaký jest z něho užitek. Odpovídám: užitek velmi veliký a rozmanitý; ale poněvadž mám zde na zřeteli toliko všeobecně vzdělávací význam antických jazyků, nebudu mluvit o tom, jak důležité jest znáti jejich lexikální sklad pro vědomý poměr k latinským a řeckým slovům, žijícím podnes v nových jazycích, zvláště pro vědeckou terminologii, a stejně i o důležitosti tohoto vědění pro usnadnění a oduševnění studia románských jazyků, zvláště francouzského. Zatím jest ten všeobecně vzdělávací význam nejvíce popírán. Jaký pak užitek, říká se, jest v tom, že dovedu pojmenovati psa latinsky *canis* a řecky *κύων*? Zdaž se má představa o psu tím obohacuje třebas jen o čárku? — Když slyším podobné úvahy — a slyším je často — mám právě takový pocit, jaký má chemik, když mu mezi prvky jmenují vodu, nebo astronom, když mu mluví o oběhu slunce kolem země: na mne to vane čímsi zatuchlým a starým, nabývám přesvědčení, že všechno novější vývoj linguistické vědy přešel pro toho, kdo tak soudí, beze stopy. Již V. Humboldt řekl plným právem: *die Sprache ist durchaus kein blosses Verständigungsmittel*.

tel, sondern der Abdruck des Geistes und der Weltanschauung des Redenden*); a touž myšlenku vyjádřil u nás kníže Vjazemskij ve svých verších:

Jazyk jest zpověď národa:
v něm jest slyšeti jeho povahu,
jeho duši a jeho vlastní život.

Uvedme příklad: slovo, které lidé říkají druh druhu při loučení: *χαίρε*, vale, adieu, farewell, leb wohl — tu naznačuje každý jazyk jinou představu, jiný kus národní zpovědi. Ale, namítne se, čím pak tu vynikají staré jazyky? Odpovídám: za prvé tím, že se jim učíme apperceptně — jak bylo již svrchu pověděno, takže tu semasiologický rozdíl proniká do vědomí, kdežto v nových jazycích při associačním učení do vědomí neproniká. Rus, po francouzsku mluvící, zrovna tak málo se zamyslí nad tisíckrát pronášeným *adieu* jako nad svým ruským *прощай*; naproti tomu po řecku se musí učit: *χαίρε* — vlastně „raduj se“, dále „s bohem“, v latině: vale — vlastně „buď zdrav“, dále „s bohem“ — a hned ho ovane třeba jen zlehka duch Řecka, radující se ze života, a střízlivý i zdravý duch Říma; tu sama sebou z čista jasna objeví se otázka: „a jak jest tomu u nás?“ A zamyslí se nad tím, co to znamená, když my loučíce se říkáme druh druhu: „прости“, „прощай“**); a tento kousek národní zpovědi probudí v něm vědomí, že jeho mateřský jazyk jest jazyk vskutku překrásný, plný citu a duše. To jest za prvé nebo lépe řečeno za prvé a za druhé, neboť stále vzbuzovanou chut ke srovnávání s mateřským jazykem počítám také za zásluhu studia antické semasiologie; ale to není vše.

Třetí přednost jest její průzračnost. Mezi slovíčky třetího sklonění vyskytuje se *cor, cordis* „srdce“. „Měli jsme už,“ táži se, „slovo téhož kořene?“ Ano, měli: *concordia*. — „Tedy co značí vlastně *concordia*“? — Pospolitost srdcí (žák řekne ovšem: „když jsou srdce spolu“ a to jest třeba ještě lepší). Tedy odvození odtažitých pojmů z konkrétních jest příkladem objasněno; ale v zápětí za tím objeví se z čista

*) Řeč naprosto není pouhým dorozumivacím prostředkem, nýbrž jest výrazem ducha a světového názoru mluvícího člověka.

***) = odpust.

jasna otázka: „a jak jest tomu u nás?“ A žák se po prvé zamyslí nad slovem „*согласіе*“ a ihned zjistí, že značí vlastně „pospolitost hlasů“, při čemž ho napadne, že latinský jazyk v daném případě jistě ukázal více hloubky a citu. Zkuste docílití týchž výsledků s francouzským *concorde*, ve kterém žák ani nepozná slova *coeur*, nebo s německým *Eintracht*, kterého nikdy nepochopí, i kdyby se mu vysvětlilo, že *tracht* pochází od *tragen*.

Čtvrtá přednost záleží v tom, že slova knížete Vjazemského o jazyce vskutku nejvíce platí o starých jazycích, nejvíce proto, že vyrostly — zvláště řečtina — samostatně, bez vlivu jiných jazyků. Kladu důraz na tuto věc: řečtina jest pro nás nenahraditelná právě jakožto jazyk samorostlý. To ovšem neznámá, že by v něm nebylo vůbec neřeckých slov: jsou, zvláště foinického původu, ale nejen že jich jest velmi málo — nýbrž i týkají se toliko vnějšího světa a nikterak nesouvisí s národní duší. A to zde nemluvím vůbec o cizích slovech — ta nosí pečeť svého cizího původu, více méně snadno znatelnou, a proto neuvádějí nikoho v omyl; ne, mluvím o slovech přeložených z cizího jazyka, jež tedy vnějším způsobem vnikla do jazyka a nebyla zpracována národním uvědoměním; snadno pochopíte, že čím je větší procento takových slov, tím méně jest jazyk vyjadřovatelem národního svědomí. Tak tedy právě takových „přeložených“ slov v řeckém jazyce není; z té příčiny jeví se tak, jak jest, otiskem řecké národní duše, takže bychom mohli, i kdyby celá řecká literatura vzala za své, znova stanoviti tu duši jediné na základě řeckého slovníku. Naproti tomu nové jazyky, i ruský v to počítaje, této možnosti vám nedávají; speciálně v ruštině jest takových „přeložených“ slov tak mnoho, že bez nich netoliko my, lidé vzdělaní, ale ani sami nevzdělaní sedláci by nebyli s to, pohovořiti srdečně druh s druhem. Na příklad všimněme si právě toho slova, které nás právě nyní zajímá — slova *совѣсть*, „svědomí“; můžeme se my, může se národ bez něho obejít? Patrně, že nikoli. A přece, jest možno říci, že toto slovo jest plod ruského národního vědomí, kus zpovědi ruského národa? Nikoli, pánové; v ruském národním vědomí toto slovo kořenů nemá. Co jest

to „svědomí“? Rozložme to: „vědomí“ od „vím“, „svědomí“ od „s-vím“... u nás takového slova nebo obratu není; říkáme: „nejsem si vědom hříchu“, a ne „s sebou“. Jak že tedy povstalo toto slovo u nás? Čistě knižní cestou, prostřednictvím překladu řeckého *συνείδησις* (lat. *con-scientia*), jež se nejednou vyskytuje v Novém Zákoně. Ale *συνείδησις* jest čistě řecké slovo i pojem; po řecku se vskutku říká *σύννοια ἐμαυτῷ κακόν τι ποιῶσαντι* „vím společně s sebou, spáchavším zlý čin“. Chápete, co to znamená? Nuže tohle to znamená. Ty jsi spáchal zlý čin se všemi opatřeními, jež opatrnost kázala, bez vědomí všech lidí, ba snad také bohů. Nicméně však netěš se myšlenkou, že nemáš svědků. Jest někdo „vědoucí o tomto činu společně s tebou“ a ten někdo jsi ty sám, božský prvek tvé duše, a tohoto svědka nemůžeš se nikdy zprostiti, pokud žiješ. A hle — pokračují slovy Aischylovými — „v noci místo spánku pamětlivá starost klepe na okno tvého srdce a proti své vůli učíš se býti ctnostným.“ Tedy duše člověka se rozdvouje: jedna část, pozemská, poskvrňuje se hříchem — druhá, božská, stává se přísnou svědkyní a soudcem prvé; tato druhá část, „jež ví společně s námi“, — jest naše svědomí. Hle, tu máte opět kus národní zpovědi; ano, ale tato zpověď jest zpověď řeckého národa, tvořící jeden celek s učením Aischyla a Platona, a ne ruského, který přijal naše slovo přeložené do písmene z řeckého slova. A takových přeložených slov jest u nás mnoho a jest třeba je znáti proto, abychom nepřipisovali ruské národní duši to, co jí jest cizí. Závěr z toho jest jasný: jakkoli to zní paradoxně, ale uměti řecky jest potřebí, abychom znali ruštinu. Kdo žádá odstranění řečtiny a chce na její účet posílniti ruštinu, ten tím požadavkem dokazuje, že sám nezná ruského jazyka, jeho minulosti, jeho duše.

Ostatně jsme přišli k této důležitosti řečtiny pro porozumění ruskému jazyku jen jako k podružnému resultátu; naše thema jest zde jiné — výhradní význam antických jazyků jako úplných a celých otisků národní duše. Ale kníže Vjazemskij mluví netoliko o duši: „jeho duši a jeho vlastní život“ hlásá poslední z veršů ode mne uvedených. Mohli byste se ptáti: co tu s národním životem? Objasním i to příkladem.

Vám všem je známo slovo *rivalis*, které přešlo také i do francouzštiny; jeho význam jest „soupeř“. Ale zamyslili jste se nad jeho původem? Ukázati jej může kterýkoli gymnasta i z nižších tříd: *socialis* od *socius*, *rivalis* od *rivus*. Ovšem, ale *rivus* znamená „potok“ — jakým pak způsobem nabyla jeho odvozenina významu „soupeř“? Nuže, takovýmto způsobem. V Itálii, kde jsou deště za každé doby vzácností, praktikoval se již ve starověku system umělého zavodňování: voda z řeky nebo z pramene odváděla se pomocí kanálu, *rivus*; k tomuto kanálu se připojovaly struhy, brázdící pole a louky, jež měly býti zavlažovány. Zdvížením stavidla vodila se do nich voda z hlavního kanálu; byla-li země dostatečně nasycena vláhou, stavidlo se spouštělo — *claudite iam rivos, pueri, sat prata biberunt* — praví u Vergilia pastýř. Nyní snadno pochopíte, že za sucha se cenila tato voda kanálů velmi draho: při příliš hojném zavlažování u horního souseda mohl zůstatí dolní souseď bez vody. Odtud vznikaly časté spory mezi „sousedy u kanálu“, mezi *rivales* — takový jest prvotní význam našeho slova; v tomto významu ho užívají římstí právníci. Ale ne vždycky zůstávaly tyto spory, toto soupeřnictví mezi *rivales* na půdě civilně-soudních jednání; bývaly případy mnohem vážnější. Kanál živěný horskými bystřinami po vydatných deštích se rozvodnil a vzkypěl; bouřným proudem tekou jeho vlny mezi hráze, jež je zdržují, již neschází mnoho — a dosahují okraje hráze našeho rolníka, nebo ji prorvou, zaplaví jeho pole, strhnou jeho chatrč, zničí jej... jen jestliže se neprovalí dříve na pole jeho souseda na druhé straně kanálu a nezahubí jeho. *Tua mors — mea vita*. A hle, tu on v noci, vyzbrojen lopatou, příkrade se k hrázi susedově, aby ji rozkopál a obrátil zkázonosný proud na jeho luka, sady, stavení. Ale ani souseď nespí: sotva se ozvaly první údery lopaty, již se tu sběhne čeleď, dopadají obušky, kamení, nože, nastane krvavá řež... mezi kým? Mezi *rivales*. Jest vám nyní srozumitelný přechod významu v tomto slově? Tak se odráží na lexikálním pokladě jazyka „vlastní život“ národa, který jej vytvořil.

Obraťme se však k jeho duši; otázka, již jsme se zde

dotkli, jest tak zajímavá a důležitá, že ji chci objasniti ještě několika příklady. Co jest potens? — „mocný“; a impotens? — zřídka „nemocný“, ale častěji „vášnivý“ — hle, zpověď národa, který v rozumu viděl sílu, nerozumnou však vášeň stotožňoval se slabostí. Dále *πράσσω* — dělám; *εὖ πράσσω* — „dělám dobře“, dále pak „jsem šťasten“, „mám se dobře“. Toť jest seménko národního názoru Hellenův, z kterého potom organicky vyrostla mravní filosofie Sokratova, která viděla v ctnosti, t. j. v dobrém jednání, nevyhnutelnou podmínku štěstí, a dále — stoická ethika, která učila, že ctnost sama o sobě činí člověka šťastným. Dále *γινώσκω* — „poznávám, chápám“; *συνγινώσκω* — vlastně „chápám společně“, dále „odpouštím“; co to znamená? To znamená — tout *comprendre c'est tout pardonner*: humánní pravidlo, kterým se proslavila paní dě Staël, bylo již dávno obsaženo ve zpovědi řeckého národa. Ale jestliže se křesťan modlí k Bohu o odpuštění hříchů, nemůže mu říci: „poznej je společně se mnou“; v modlitbě Páně jest proto řečeno ne *σύνγνωσθι, νύβρζ ἄφες*, dimitte nobis peccata nostra — „odpusť“; dimitte se neudrželo, ale na jeho místo nastoupilo stejnoznačné *perdona*, „daruj mi bez zásluhy“, které až podnes žije v románských jazycích. Uvedl jsem tuto poslední okolnost jako pátou přednost staré semasiologie: záleží v tom, že jí nabýváme možnosti, v malých oborech provést historické perspektivy, které jednak samy o sobě jsou zajímavé a důležité, jednak podporují v žácích ducha historismu — tu známku nynější vědy, která dala uplynulému XIX. století název „saeculum historicum“.

Dohromady jsou ukázané přednosti takové, že se jimi hojně vyplácí čas, vynaložený na studium antické semasiologie; já aspoň vím z vlastní zkušenosti, že jest možno touto cestou učiniti na žáky nejhlubší dojem a probouzení v nich netoliko myšlenky, nýbrž i city.

Nyní jsme šťastně prošli dva okrsky „neplodné pouště starých jazyků“; zbývá třetí — syntaxis. To jest zároveň pro mnohé nejstrašnější okrsek; k němu se zejména vztahuje výraz „gymnastika rozumu“, kterou si naši odpůrci vybrali za hlavní terč svých posměchů, jež u nich nahrazují důkazy.

Dovoďte, abych proti nim postavil úsudek člověka, který měl jakožto myslitel představu o processe myšlení a zároveň jakožto otec moderní psychologie nemůže nemít autority v psychologických otázkách, které nás tu zajímají — totiž Schopenhauera. „Při překládání do latiny,“ praví ve svém díle *Über Sprache und Worte* § 299, „jest naprosto nutno osvoboditi myšlenku od slov, která ji v původním jazyce vyjadřují, tak aby stála v našem vědomí nahá, jako duch bez těla; a po té jest třeba dáti jí zcela jiné, nové tělo s užitím latinských slov, která ji podávají ve formě zcela jiné, tak že na př. podstatná jména originálu jsou nyní vyjádřena slovesy atd. Provádění podobné metempsychosy vyvíjí skutečné myšlení. Máme tu tentýž jev, který se v chemii nazývá *status nascens*: jednoduchá látka (*Stoff*), opouštějící jednu sloučeninu, aby vstoupila v druhou, projevuje v době svého přechodu zvláštní a výhradní sílu a působivost. Totéž platí i o myšlence svlečené ze slov při jejím přechodu z jednoho jazyka do druhého. To jest tedy, proč staré jazyky bezprostředně rozvíjejí a sílí ducha.“ To jest, dodávám, proč mohl Fouillée právem říci: *chaque leçon de latin est une leçon de logique*^{*)}; při tom měl na mysli především hodinu latinské syntaxe, ke které mohl směle přidati i řeckou.

K zásadě Schopenhauerově ještě se vrátíme; zde jest zatím poznamenati, že se týká jen jedné stránky věci; druhá, také důležitá, záleží v tom, že každá hodina latinské nebo řecké syntaxe jest současně i hodinou ruského jazyka. Tak na příklad: probíraje s žáky řeckou skladbu uložím jim přeložiti do řečtiny tyto dvě věty: „aby ho pokládali za bohabojného, často se modlil“ a „modlím se, aby Bůh obměkčil srdce rozhněvané matky“. Konstrukce úplně stejná — dvě zřejmé věty účelové „modliti se, aby“. Přes to však do řečtiny se přeloží různě: v prvním případě jest užití spojky *ἵνα* s konjunktivem, ve druhém — prostého neurčitého způsobu. Proč takový rozdíl? Proto, že ho vyžaduje také i logika: neboť v prvním případě „aby ho pokládali za bohabojného“ jest toliko účel modlitby, ve druhém však případě, „aby Bůh obměkčil srdce rozhněvané matky“, jest netoliko účel,

^{*)} Každá hodina latiny jest hodinou logiky.

nýbrž i obsah; rolník u Někrasova vsutku se modlil: „Bože, obměkči srdce rozhněvané matky“, kdežto obsah modlitby toho svatouška jest neznám a také na něm nezáleží. Co se vám zdá: naučil jsem své žáky toliko jediné řecké syntaxi, či jsem je přiměl, aby se postavili u vědomý poměr i k syntaktickým zjevům ruštiny? Ale, namítají nám, téhož cíle možno dosáhnouti i bez řecké syntaxe: probírejte s nimi ruskou skladbu systematicky, objasňujte na šťastně vyhledaných příkladech rozličné logické kategorie, shodné se stejnými kategoriemi grammatickými — a věc bude hotova. Odpovídám: nikoli, touto cestou nebude věc hotova. Žáku není potřeba znáti takové jemnosti ruské syntaxe, aby rozuměl Někrasovu, který sám je stěží znal; ale musí je nevyhnutelně znáti, aby dovedl správně přeložiti fraze uvedeného způsobu do latiny nebo do řečtiny. Při všem záleží nejpůsobivější paedagogický prostředek v tomto: jestliže není cíl, který jste určili žákům, sám zajímavý, nedosáhnete ho jinak než tím, že jej proměníte v prostředek k dosažení jiného cíle.

Vůbec jest nutno probírat skladbu i ostatní grammatiku právě na cizích jazycích a ne na ruském; slyšte proč.

První příčina jest ta, že vpučela a vyrostla právě na starých jazycích a ne na ruském a proto sluší ruštině jako odcizený svrchník. Jak snadno lze stanoviti grammatické kategorie při latinské větě *mihi pecunia deest* a jak těžko je lze stanoviti při stejnoznačné ruské větě: „у меня нѣтъ денегъ“ (*). Jak vysvětlíte chlapci, kde jest zde podmět a kde přísudek? U Římana *grando laedit segetem*, u Rusa „potlouklo“ (kdo?); Říman *chce spáti*, Rusu *se chce spáti*; všude jest patrný rozdíl mezi intelektualistickým rázem starých jazyků a sensualistickým ruštiny. A pak každý, myslím, ví, jaké jalové zaměstnání jsou ty syntaktické rozbory (neboli analyse) ruských vět pro stálé úchylinky živé řeči od grammatických schemat.

Ano, pánové, ruský jazyk jest poměrně velmi negrammatický; nebýti starých jazyků, od kterých byla ruská grammatika vypůjčena — byl by pravděpodobně zůstal bez ní. Možná, že by mnozí z vás v tom neviděli velké škody: gram-

*) nemám peněz (dosl. „u mne není peněz“).

matika se netěší zvláštním sympatiím mládeže. Ale na sympatiích tu nezáleží: nikdo nemůže popírati, že grammatika jest první pokus logiky, aplikované ke zjevům jazyka, a že v tom jest její vzdělávací význam. Vskutku jest ruský jazyk ve své syntaxi mnohem méně logický než staré jazyky, z této příčiny, pro kterou jest ve své etymologické části méně intelektualistický: snáze lze jej oceniti s psychologického než s logického stanoviska. Kdo ví, kdyby byla ruština ponechána sama sobě, zda bychom neměli místo nynější logické grammatiky psychologickou jeho grammatiku a zda bychom při syntaktických rozborech neužívali místo terminů „podmět, přísudek, hlavní věta atd.“ těchto terminů: „hlavní představa — vedlejší představa — zavřená struktura — otevřená struktura — asociativní element atd.“... Jest pochopitelno, že do podrobností si to představiti jest těžko, neboť psychologie skladby se teprve rodí. Slibuje býti zajímavou vědou, ale co do vzdělávacího významu nemůže se přece srovnávati s osvědčenou logickou syntaxí a škola má dobrý důvod, vážiti si této ne velmi chutné, ale velmi zdravé potraviny — a tudíž i starých jazyků, z kterých se ona podle toho, co bylo řečeno, nejpřirozeněji dobývá.

Tedy vynikající grammatičnost starých jazyků — toť první příčina, proč sluší probírat grammatiku a zvláště skladbu právě na nich.

Druhá a snad hlavní příčina jest úplná bezúčelnost grammatiky při associačním studiu jazyka. Vždyť žák velmi dobře ví, že kdyby prováděl etymologický nebo syntaktický rozbor uloženého místa, že by mu nerozuměl ani o písmenko lépe, než mu rozuměl dříve; a proto nezůstává tato cvičení ani stopy v jeho rozumovém rozvoji. Naproti tomu při překládání skoro každé věty ze starého jazyka do ruštiny jest třeba si dáti otázku, kde je tu podmět, kde přísudek, co zde značí *ut* — zda výsledek či účel atd.; zde jest grammatická analyse vsutkem prostředkem k porozumění textu a ne cílem sama o sobě; proto je zde i rozumná i úrodná.

A nyní, dříve než skončíme výklad o syntaxi a grammatice vůbec, musím vám poznamenati, že dle mého mínění naše učebnice grammatiky obou starých jazyků potřebují reformy.

O této reformě zde mluvit by nebylo na místě; proto přestanu na poznámce, že cílem této reformy má být ne tak jejich zkrácení, jejich osvobození od tak zvaného ballastu, jako jejich přizpůsobení k vzdělávacímu cíli vyučování starým jazykům. Patří zdůraznit a rozšířit tu část grammatického materiálu, která jest cenná po stránce logické i psychologické; patří dle možnosti ulehčit osvojení té části, která — nemajíc ceny sama o sobě — nicméně jest nevyhnutelná pro porozumění řeckým a latinským textům; a patří vynechat tu, které není potřebí ani s tohoto ani s onoho hlediska.

Nyní pokračuji.

K syntaxi se přimyká stilistika; ačkoli není sama o sobě předmětem vyučování, vykládá se nicméně nepřímou, byť i ne systematicky, při překladech ze starých jazyků do ruštiny a naopak; takto stojí na hranici mezi grammatikou a čtením autorů. Co mám o ní říci? Výše uvedená slova Schopenhauera platí o ní právě takovou měrou, ne-li ještě větší, jako o syntaxi. Když přeložím latinskou větu „Hannibalem conspecta moenia ab oppugnanda Neapoli deterruerunt“: „pohled na hradby zdržel Hannibala od obléhání Neapole“, nazývám tento překlad „literárním“ proti doslovnému, ale v našem jazyce nemožnému překladu „spatřené hradby zdržely Hannibala od mající býti obléhání Neapole“; při tom, za prvé, nabývám přesvědčení, že výše než podstatná jména a slovesa stojí pojmy, které samy o sobě nejsou ani těmito ani oněmi a jenom pro stilistické vlastnosti jazyka, kterým mluvíme, vyjadřují se buď těmi, buď oněmi; jinak řečeno, učím se emancipovati pojmy od slov, kterými jsou vyjádřeny, a to jest nevyhnutelná příprava k filosofickému myšlení, k uvažování, neboť, dle dobrého výroku Fr. Nietzsche, „každé slovo jest předsudek“. Za druhé pak učím se na takových příkladech právě těm stilistickým zvláštnostem, o kterých bylo právě promluveno, poznávám ze zkušenosti, co jest vlastní i co nevlastní jak latině, tak ruštině. A že jest latina v této příčině vsutku nenahraditelná, o tom se může každý přesvědčiti, jestliže si dá práci přeložiti příklad, jež jsem uvedl, do kteréhokoli z nových jazyků: *l'aspect des murs — der Anblick der Mauern* — všude jsou pod-

statná jména jako v našem jazyce, latina se svými slovesy stojí o samotě; i Řek řekne *τῆς πολιορκίας* místo *oppugnanda*. A nemyslete si, že tato podivuhodná přednost, dávaná slovesům, jest vlastní toliko grammatice latinského jazyka — ona jest spoutána se samým processem římského myšlení, které bylo právě aktuální a ne substantiální a našlo si nejvyšší vyjádření v římském náboženství: římské náboženství, pokud bylo římské, zakládalo se na zbožnění aktů, bylo náboženstvím aktuálním a ne substantiálním. Kdo by si pomyslíl, že existuje takový intimní svazek mezi tak různorodými věcmi jako jest grammatika a náboženství? A přece jest a svou existencí až příliš dokazuje správnost slov mnohokrát uvedených: „jazyk jest zpověď národa“.

To jest jedna věc. Ale jestliže se v této věci jeví jazyk latinský (s řeckým) jako prostředek k theoretickému poznávání jazyka a jazyků, může být i v jiné věci právem nazván školou pro praktické zdokonalení slohu. Musím klásti důraz na faktum, že zde stojíme na zcela pevné půdě historické zkušenosti; jak jsem už výše poznamenal, národové západu vytříbili svou umělou prosu právě na latinském jazyce pečlivým jeho studiem a vědomým napodobením. Ano i u nás umělá prosa, pokud ji máme, jest výsledkem té přísné školy, kterou náš jazyk prošel v tak zvané lži-klassické době; máme ji však teprve na nízkém stupni a možno právem tvrditi, že ruština se daleko ještě plně nerozvila, nenašla té umělecké formy, která by odpovídala její přirozené síle a ohebnosti. Ale můžete se mne tázati, pro které své vlastnosti latinský jazyk byl a ještě může být pro nás učitelem stylu; vynasnažím se dáti i zde dle možnosti jasnou a stručnou odpověď a proto vyberu z mnohých stránek latinské stilistiky sem se vztahujících jednu, zvláště význačnou — periodu.

Prosím, abyste tu především nechali stranou jeden předsudek: jestliže myslíte, že perioda jest jen výrazem přepychu stylu, že jest to jakési slavnostní zvonění, které sluch ohlušuje, ale pro mysl jest bez obsahu, silně se mýlíte. Mysliteli jest perioda pro složitou vzájemnou gravitaci částí a částíček myšlenky, jež ho v daném případě zaměstnává, živým organismem se svou tak přesně vyjádřenou pod-

řízeností vedlejších vět hlavním a vedlejších vět druhého stupně vedlejším větám prvního stupně — jeví se nevyhnutelnou silnou jednotkou uvažování, bez které by bylo sestrojení důkazu tak stíženo jako složité algebraické počty bez polynomův uzavřených v závorkách; ale aby sloužila tomuto cíli, musí býti perioda úplně přehledná; přehlednosti pak se dosahuje variací podřízenosti. Stupně podřízenosti jsou tři: jsou věty hlavní, vedlejší úplně a vedlejší zkrácené. První dva jsou společné všem kulturním jazykům; dokonalost jazyka ve smyslu periodisace závisí na tom, zdali vůbec jest a jak jest rozšířen v něm třetí stupeň — zkrácená věta vedlejší. V této příčině z blízkých nám jazyků nejníže stojí jazyk německý; jest to jazyk dvoustupňový, zkracování vedlejších vět se v něm skoro nepřipouští. „Člověk nikdy se neučivší“ nemůžete přeložit zkrácenou větou vztažnou: „ein Mensch nie gelernt habender“ — musíte užítí plné věty vztažné: „ein Mensch, der nie gelernt hat“. Výše stojí románské jazyky; dopouštějí zkracování některých příslovečných vět hlavně participiálními vazbami (a yant appris... atd.), ale ne vztažných a ne předmětných. Ještě výše stojí ruština: v ní jest možné zkracování i některých příslovečných vět vazbami gerundiálními i vztažných vazbami participiálními, ačkoli také do jistých mezí; zkracování vět předmětných však i tu jest nemožné. Nejvyššího stupně dokonalosti dosáhly staré jazyky: ony zkracují i příslovečné věty (a to řečtina všechny, latina jen některé) i vztažné (a to netoliko při týchž podmínkách, nýbrž pomocí tak zvaného ablativu nebo genitivu absolutního i při rozličných) i předmětné (pomocí akkusativu s infinitivem). Tedy staré jazyky, jakožto úplně trojstupňové, jsou nejdokonalejší ve smyslu periodisace; z nových pak jazyků nejvíce se jim blíží jazyk ruský.

Ale ty přednosti, kterými sama příroda podělila ruský jazyk, zůstávají většinou bez užitku. Bohužel, staré jazyky nehrály v nové době bezprostředně vychovávací úlohy co se týče ruštiny; ve starých dobách ruské historie byl řecký jazyk vskutku, jak jsme viděli, učitelem ruského a buďtež mu za to díky: tehda právě se vyvinuly vrozené stilistické síly tohoto. Nikoli, já mluvím o nové době, kdy se tvořila

naše umělá prosa, až po naše dni. Podívejte se, jak ohromné procento v naší literatuře (v širokém smyslu) činí literatura překladová; můžete připustiti, že tato literatura zůstává bez vlivu na jazyk? A zatím překládají téměř výhradně z francouzštiny, němčiny, angličtiny, t. j. z takových jazyků, které, jakožto dvojstupňové, stojí po stránce stilistické níže než ruský (v jiné věci jsou výše, ale to se nás zde netýká). Překladatelé a s nimi i jejich čtenáři odvykají si, uváděti v činnost všechny stilistické síly mateřského jazyka, snižují jej na úroveň těch, z kterých překládají; výsledek jest ochuzování ruského jazyka. Ve stejném směru s těmito překlady působí i jiná rušivá síla: nezdravá snaha, přiblížiti spisovný jazyk řeči konveršanti, přirozeně nedbalé; a od těch dob, co ruský spisovný jazyk přešel z rukou spisovatelů v ruce publicistů, stalo se nebezpečí ochuzení ještě silnějším.

Prosím vás, pánové, abyste seriosně přemýšleli o těch úvahách, jež vám zde přednáším — myslím, že mnozí z vás je neslyší po prvé — a nedávali víry útěchám mých odpůrců, kteří to, co já zde nazývám ochuzením, vydávají za přirozenost a mluví vám o půvabu prostoty. Co se týče přirozenosti, již dávno jsme se zřekli blahodárného — svého času — omylu Rousseauova, který přirozenost směšoval s primitivností, a vrátili jsme se k výměru Aristotelovu, že přirozenost jest obsažena v dokonalém a ne v zárodku; pro ruský jazyk, který je svou přirozeností trojstupňový, jest přirozená bohatá perioda a ne chudá stilisace západních jazyků a konveršanti mlvy. Co pak se týče půvabu prostoty, jestliže se jí dáváte tak unést — nuže, odvrhněte v hudbě chromatiku, vraťte se k sedmistrunné nebo i ke čtyřstrunné lyře; odvrhněte i akkordy, ukažte, že vrcholem hudební prostoty jest písnička brnkaná jedním prstem. Odvrhněte stejným způsobem bohatou paletu Rafaelovu a Rubensovu nebo našich Řepinů a Vasněcovů, vraťte se — jak to ostatně i dělají někteří umělci — dekadenti — k malbě čtyřmi barvami bez odstínů; to vše jest půvab prostoty... Nikoli, pánové; v rukou vašich a vašich vrstevníků jest budoucnost vašeho mateřského jazyka. Pamatujte, že v Athenách bylo pokládáno za čestnou povinnost každého občana, aby zděděné po otcích jmění postoupil synu

nezmenšené, ale spíše zvětšené; kdo to nedělal, o tom mluvili v obrazné řeči těch dob, že „projedl otcovský statek“, *τὰ πατρία κατεδήδοκεν*, a trestali jej atimíi. Vzpomeňte si na přísný soud, který vykonala dnešní Francie v osobě Tainové nad francouzskou akademií XVII. st. za to, že zachvácená snahou po prostotě dopustila (lexikální) ochuzení bohatého jazyka Rabelaisova; strážte se, aby i o vás potomci neřekli, že jste v oboru jazyka „projedli otcovský statek“.

Ovšem nevyvodte z mých slov závěru, že vás vyzývám, všude a vždy mluvit i psát trojstupňovými periodami; vždyť jestliže vám radím, rozvíjeti své fyzické síly, neznačí to, že byste musili, chtějíce podati sousedovi šálek kávy, užití obou rukou a vzpírati se celým tělem. Nikoli: mé tvrzení vede k tomu, že vzdělaný Rus má uměti stavěti složené a spolu přehledné periody tam, kde toho vyžaduje myšlenka, kde jest toho potřeb pro logickou i psychologickou plnost úvahy nebo výkladu. A hle, v této věci může klassická škola za vedení učitelů znalých své věci prokázati ruskému jazyku podstatnou službu. Německá a francouzská prosa pro svou ještě menší dokonalost jsou pro nás úplně bez užitku; toliko antická prosa, nutící nás při překladu uvést v činnost všechny stilistické přednosti našeho jazyka, může býti školou pro naše stilisty a zachrániti ruskou řeč od vážných a neodvratných ztrát, které jí hrozí.

Tu však předvídám takovouto námitku: zda možno očekávati užitku pro ruský jazyk od klassické prosy, když vy sami, páni klassičtí filologové, jej kazíte svými stilistickými perlami? Zda není od vás vynalezeno „on vnesl válku“, „on byl stát co do hlavy“ atd.?

Tato námitka jest značnou měrou zastaralá: ovšem za těch časů, kdy bylo vyučování klassickým jazykům svěřováno lidem špatně znajícím ruštinu, nebylo lze ani čekati něco jiného. Ale po odečtení těchto abnormálních zůstává v platnosti toto: my, klassičtí filologové, vskutku se někdy uchylujeme za paedagogickým účelem k překladu doslovnému, který nazývám „pomocným překladem“ (dle analogie terminu „pomocná hypotesa“); tak na příklad nemohu objasniti žáku, který se teprve učí latině a úplně jí neovládá, stilistického rozdílu

mezi větou Hannibalem *consecta moenia ab oppugnanda Neapoli deterruerunt* a „pohled na hradby zdržel Hannibala od obléhání Neapole“ — jinak, než když postavím vedle toho „literárního překladu“ také i pomocný překlad „Hannibala spatřené hradby zdržely od Neapole, mající býti obléhánou“. (Jindy učitel vyžaduje od žáka pomocného překladu proto, aby se přesvědčil, zda pracoval samostatně: ale to už je spíše opatření paedagogicko-policejní než paedagogicko-vzdělávací.) Ale ve všech takových případech pomocný překlad není nic více než přechodní stupeň, odpovídající právě takovému přechodnímu stupni v práci samého myšlení; stává se, že člověk na něm zůstává, ale to bývá plod lenosti nebo lehkomyšlnosti, který nesmí býti trpěn. Pomocný překlad jest totéž, co negativ pro fotografa: jest právě tak nevyhnutelný jako přechodní stupeň a právě tak nepřipustný jako konečný cíl a konečný resultát naší práce.

Ale, odpoví se, nazývejte si to negativem nebo jak vám je libo, než přes to tyto nestvůrné „pomocné překlady“ existují, žák je slyší, ony se nevědomky ozývají v jeho slohu, kazíce a překrucují jej. — Nikoli, odpovím, ony se v něm neozývají; jestliže jste jiného mínění, prosím vás, abyste mi ukázali jediný příklad takové poruchy ruského jazyka, kterou bychom musili přičítati vlivu antické řeči. Nenajdete ho; charakter této jest už takový, že jazyk-žák přijímá z něho toliko to, co je zdravé a vede k intelektuálnímu i uměleckému zdokonalení a nevědomky odlučuje všechno to, co by jej přinutilo vyšinouti se z této stoupající koleje. Zda můžeme říci totéž i o nových jazycích? Zeptejte se horlivců pro čistotu ruského jazyka, jak jsou spokojeni tou symbiosou ruského jazyka s francouzským, jejímž makavým resultátem byl proslulý francouzsko-maloměstský žargon. Nemluvím o takových ohavných zjevech linguistických nesmyslů jako jest idiotské rčení „on není ve svém talíři“, jež bylo káráno již od Puškina a přece ještě nevyšlo z užívání — rčení, dokazující, že jeho tvůrce neznal žádného jiného významu francouzského *assiette* kromě gastronomického. Ne, nechám toho; ale co řeknete o obratech jako „tato událost měla místo tehdy a

tehdy“, „to mě naladuje“, „krvavá lázeň“, „státní úder“ atd. Jsou antického původu? Nikoli. Spíše možno říci, že škola antiky nás učí tím úsilovným uvědomováním, které vštěpuje svým žákům v oboru linguistických zjevů — všimati si jejich nenáležitosti a vyhýbati se jim.

Dosti však o stilistice a o jazycích vůbec. Zda jsem vám všechno pověděl a vyložil? Nikoli, daleko ne vše. Nemluvil jsem vám o tom důležitém faktu, že můžeme toliko na starých jazycích stopovati, abych tak řekl, historii ztělesnění myšlenky ve slovech; přecházejíce od Homera k Herodotovi, dále k Thukydidovi, Xenofontovi, Platonovi, od nich k Demosthenovi a končíce Ciceronem, vidíme, jak duch zápasí s látkou řeči, jak postupnými integracemi jejích různých částí uvádí v ni pořádek a gradaci podřízené a ze samostatných vět tak zvaného „řazeného slohu“ (*λέξις ειρομένη*) tvoří jednotnou a centralisovanou periodu, asi právě tak, jako ze samostatných a samosprávných obcí se tvoří jednotná a centralisovaná říše. To i mnoho jiného musím vynechati; i tak se bojím, že jsem unavil vaši pozornost, zůstáváje tak dlouho při jazyku. Ale, pánové, tato obšírnost nebyla nepřiměřená; vždyť i vy, žáci gymnasia, vynaložili jste mnoho času na osvojení obou starých jazyků a snad jste také náchylni mysliti si, že toho času bylo příliš mnoho. Ale já jsem vzal na sebe dokázati vám, proti mínění mnohých, že čas, vynaložený od vás na studium antiky, nebyl promarněn bez užitku; proto jsem se nemohl nezdržeti při tom prospěchu, který vám přineslo učení systému starých jazyků jako takových.

Ale, rozumí se, nenutili vás jenom pro tento prospěch učiti se latině a řečtině: hlavní význam starých jazyků jest ten, že nám bezprostředně odkrývají přístup k antické literatuře a nepřímou k antické kultuře v nejširším smyslu. Moje nejbližší thema proto bude, objasniti vám vzdělávací význam antické literatury; to jsem si stanovil pro následující přednášku, druhou dnešní.

Přednáška čtvrtá.

První antithese: Dokončení. — Čtení památek. — Originály a překlady. — Co lze překládati a čeho nelze překládati. — Paedagogicko-mravní hledisko. — Morální, amorální a nemorální předměty. — Přesvědčivost. — Paedagogicko-intellektuální hledisko. — Intellektualismus a universalismus. — Historická perspektiva. — Optimismus. — Cit pravdy: jeho dva požadavky. — Závěr.

Přecházejce od starých jazyků k antické literatuře mám přímý pocit člověka, který se z psance společenského mínění mění v občana, jestliže ne plnoprávného, aspoň s některými právy. Značná část nynější společnosti, i u nás v Rusku, uznává důležitost studia antické literatury, zvláště řecké; toliko mají za to, že při tomto studiu není třeba obracet se k originálům — možno se spokojiti překlady.

Když v komisi pro reformu střední školy, jejímž členem jsem měl čest býti, uvažovali otázku o žádoucích zlepšeních v učebním pláně reálních škol, tu osvícení zastanci tohoto tak důležitého a u nás nevyhnutelného typu vzdělávací školy vyslovovali přání, aby v jeho program bylo zavedeno také studium antické literatury — ale ovšem v překladech. Jestliže se tato myšlenka uskuteční, utváří se rozdíl mezi klassickou a reální školou co do věci, jež nás zde zajímá, hlavně v ten rozum, že klassická škola bude seznamovati své chovance s originály těch děl, jež žáci reální školy budou čísti v překladech. Zda sluší při tomto rozdílu uznati přednost klassické školy, a jestliže ano, v čem? Jinými slovy: zda mohou překlady nahraditi originály, a jestliže ne, v čem záleží jejich nedostatek? To jest otázka, které nemohu přejíti mlčením; než nebojte se, že nás oddálí od našeho thematicu. Ne; po mém přesvědčení, o jehož správnosti, doufám, přesvědčím i vás, poklady antické literatury se dělí na takové, které jest možno přenést i do překladů, a takové, které jsou nerozlučně spoutány s formou originálu; takovým způsobem bude

odpověď na otázku právě danou zároveň i charakteristikou antické literatury.

Jak vidíte z těchto mých slov, nenáležím k bezpodmínečným odpůrcům překladů. Já sám jsem vystupoval v úloze překladatele a vydal velmi silný co do objemu svazek, který, jak smím doufat, zaujme neposlední místo v naší překladatelské literatuře; ale právě proto vím, čeho může poskytnouti překlad a čeho ne. Kdo vás vybízí, abyste se spokojovali překladem místo originálu, ten soudí právě tak, jako kdyby vám říkal: proč byste chodili do koncertů poslouchati symfonie Beethovenovy nebo Čajkovského, když se můžete s mnohem větším pohodlím s nimi seznámiti doma z výtahů pro piano. Vy však víte, že jest tomu tak a není tomu tak: výtah vám něco dá, ale ne všechno, a čím umělečtější, čím hlubší jest symfonické dílo, tím méně je může nahraditi klavírní výtah, neboť jemnosti myšlenky a formy dosahuje se právě umělým využitím charakteristických zvláštností každého nástroje, jichž piano nedovede reprodukovati. Totéž jest i zde. Vezměte začátek Caesara: *Gallia est omnis divisa in partes tres*, „celá Gallie jest rozdělena na tři části“ — překlad úplně podává originál, nic v něm není vynecháno. Vezměte zvolání Thetidino u Homera, když uslyší o neštěstí, jež stihlo jejího syna Achillea: *ὦ μοι δυσαριστοτόκεια*, „o já, k hoří sobě zrodivší nejlepšího na světě hrdinu“ — i zde je všechno podáno, jenom že pro toto úplné podání musil jsem místo jednoho slova originálu užiti v překladě celých osmi; a jak takovým rozředěním trpí síla výrazu, snadno pochopíte. Vezměte konečně charakteristiku Atheňanů u Thukydidy v náhrobní řeči Perikleově: *φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας* — tu již klesají překladatelé ruce. Ovšem on rozumí, že jest zde řeč o uměleckém národě, který odlišuje uměleckou krásu formy od osobivé pyšnosti materiálu, o národě myslivém, který se dovede vyvarovati rozkladného vlivu síly myšlenky na sílu vůle — ale vtěsnati tyto dva soudy do formy té krátké, zvonivé a řízné antithese, kterou mají u Thukydidy, zdá se mu právem úlohou nesplnitelnou.

Tedy nebudeme pohrdati překlady, ale také jich nebudeme

pokládati za dostatečnou náhradu originálu. Schopenhauer pravil, že se mají k originálu (má na mysli antickou literaturu) jako cikorie ke kávě; kdosi jiný pravil, že podávají jen rub koberce. To jest třeba nespravedlivé; spíše bude možno říci, že při svérázných vlastnostech staré řeči každý překlad starého díla do jednoho z nových jazyků bude se míti k originálu asi právě tak, jako se mají dřevěné modely lidského těla, jichž se užívá při studiu anatomie, ke skutečnému lidskému tělu: dávají všeobecné ponětí o struktuře a obsahu originálu, ale jeho jemností v nich nehleďte. Ale i ty modely bývají rozličné: jsou mezi nimi vskutku umělecké, přinášející nepochybný užitek; jsou i hrubé, neohrabané, dávající zcela převrácenou představu o originále. Naše překlady starých autorů patří, bohužel, ve velké většině případů k této poslední kategorii; velmi málo jest takových, v nichž bychom mohli nalézt jen stopu uměleckosti. Nu což! budeme si přát a snažiti se, aby jich bylo víc; jiného nic nezbyvá. Ale ať by byly jakkoli dokonalé — přes to platí stále zásada, že vykládati antiku, všestranně ji probírat, jest možno toliko na originálech, právě tak, jako studovati strukturu tkání lidského těla jest možno toliko v přírodě a ne na dřevěných modelech.

Ale právě tato metoda vykládání není ode všech uznávána za užitečnou. Zdaž není vskutku lepší přečísti deset knih Liviových v překladu než jednu v originále? Chápete, že zde mluvím o tak zvaném statarickém čtení starých autorů na gymnasiu. Jest z něho užitek, a jestliže ano, v čem záleží?

Tu, pánové, musím především dáti důraz na to hledisko, které nazývám paedagogicko-mravním... Dlouho jsem váhal, zdali mám o něm před vámi mluvit; lidé, jichž míněním přičítám význam, radili mi, nedělati to, a já sám uznávám, že by to bylo opatrnější. Ale službu pravdě nelze vždy spojit s opatrností a já jsem se přece rozhodl, přednésti vám své názory na tuto věc, neboť jim příkládám velmi veliký význam a doufám, že je pochopíte a oceníte lépe než někteří z těch, kteří je slyšeli ode mne dříve. Nicméně vás prosím, abyste věnovali tomu, co vám chci říci, obzvláštní pozornost.

Co jest především paedagogicko-mravní hledisko?

Ani věda ani učení nejdou bezprostředně za mravními cíli. Jejich předmět jest pravda; ale znáti pravdu samo o sobě nedělá člověka mravnějším. Nikoli, ne znáti pravdu, nýbrž ta cesta, po které se nám jí dostalo, ta námaha, kterou jsme měli sami se sebou, abychom ji uznali — to jest, v čem záleží mravní element vědy a učení. V tom, že uznáváte obíhání země okolo slunce, není ještě nic mravního; ale jestliže jste si s počátku osvojili protivné mínění a pak, seznámivše se s důvody svých odpůrců, sklonili jste se před pravdou — to byl mravní čin: ze styku pravdy s lidským duchem vzešla mravní vlastnost tohoto — pravdivost. „S počátku jsem se s vámi přel, ale nyní vidím, že jsem nebyl v právu“ — to jest heslo pravdivosti a to učení, které k němu vede, nazývám mravním. Takové jest paedagogicko-mravní hledisko; nyní ho užíjme o předmětech gymnasiijního vyučování. Upozorňuji vás, že poměr každého předmětu vůbec k mravnosti může býti trojí: příznivý, nepříznivý a lhostejný. Předmět, působící příznivě na mravnost, nazýváme morálním; nepříznivě působící — nemorálním; lhostejný — amorálním (velmi nepěkné slovo, kterého užívám jen přes moc, ale obejítí se bez něho nelze). Poněvadž jsem objasnil, v jakém významu zde pojímám slovo „mravnost“, mám naději, že nezpůsobí nijakých nedorozumění; svých odpůrců — jestliže by se vyskytli mezi posluchačstvem — prosím, aby si dobře zapamatovali toto mé objasnění a zdržovali se všelikých vtipů o našem slově, ať by byly jakkoli svůdné.

Tedy jaký jest poměr učebních předmětů k této paedagogické mravnosti?

Začněme s antickou literaturou, vykládanou na základě originálu — s tím, co se obyčejně nazývá „čtením autorů“. Dejme tomu, že jsem učitel; přede mnou jest text, který mám vysvětliti, ale — právě takový text jest i před každým ze žáků. Objasním vám, co to znamená. Dávaje žákovi do rukou text, dávám mu tím společné pole pro pozorování a zkoumání; na tomto poli budu jeho vůdcem, ale nic více: on má i právo i možnost kontroly a nad námi oběma vládne vyšší instance — pravda. Dám příklad z Horatia:

Scribendi recte sapere est et principium et fons.

Mezi mnou a žákem vznikne spor o to, k čemu se vztahuje „recte“. On je spojil se *scribendi* a překládá „býti rozumný jest počátek i pramen správného psaní“. Mně se z kteréési příčiny zdálo, že *recte* patří spojití se *sapere* a že jest třeba přeložiti „správně mysliti jest počátek i pramen psaní“. Žák se nedá: „caesura,“ praví, „jest mezi *recte* a *sapere*, oddělujíc je, takže již z této příčiny jest na snadě spojovati *recte* se *scribendi*: toho také vyžaduje i smysl, neboť rozum jest pramenem ne každého psaní, nýbrž toliko dobrého, správného; vždyť jest možno psáti i vůbec bez rozumu.“ — „To jest pravda,“ odpovím, „ale caesura často odděluje slova smyslem spojená (веду příklady), takže tento důvod má toliko vedlejší význam; co pak se týče vašeho druhého důvodu, nebude básník ani mluvit o nesprávném psaní.“ — „Přes to,“ praví žák, „se ukazuje, že můj výklad má lepší základ.“ — „Nikoli,“ odvětim, „neboť při vašem výkladu zůstane slovo *sapere* bez určení, kterého však potřebuje: jest to slovo indifferentní, jeho prvotní význam jest „míti nějakou chut“ (odtud *sapor*, franc. *saveur*), dále pak „míti nějaké duševní vlastnosti“. Proto, aby nabylo významu „býti rozumný“, potřebuje určení, téhož *recte*, které od něho odnímáte.“ — „Čím to,“ táže se žák, „že od *sapere* pochází přičestí *sapiens* a jeho význam jest určitě „moudrý“ a ne indifferentní, „mající nějaké duševní vlastnosti.“ — „To není důkaz,“ odpovím, „neboť přičestí od indifferentních sloves, měníce se v přídavná jména, nabývají často určitého významu; tak od indifferentního *pati* „snášeti“ tvoříte *patiens* „dobře snášející, trpělivý.“ Ale najděte mi příklad, aby samo sloveso *sapere* bez určení mělo pozitivní význam „býti rozumný“! — Žák na čas umlkne, ale v příští hodině ukáže mi z téhož Horatia příklad *sapere aude* — „odhodlej se býti rozumný“. — „Ano, máte dobře,“ řeknu mu, „neměl jsem pravdu.“ — Uvádím tento příklad, poněvadž jest to příhoda z mé vlastní, třeba už dávné zkušenosti, když jsem začínal učitelovati, a také i proto, že i Oskar Jäger, známý německý paedagog, vypravuje, neuváděje podrobností, něco

podobného ze vzpomínek svého chlapectví; „tu jsme cítili,“ praví, „že jest síla vyšší i učitele i nás — pravda.“

Takový jest paedagogicko-mravní význam starých autorů; jak vidíte, dává nám plné právo, uznati tento předmět morálním. Nyní vezměme pro srovnání dva jiné předměty... při čemž vás prosím, abyste měli na paměti, že vám opět vykládám kapitolu z budoucího „psychologického vědosloví“ a nepřičítali mi snahu urážeti nebo snižovati některý předmět. Proti této domněnce protestuji co nejenergičtěji. Už jednou jsem naznačil, že právě můj speciální obor mě naučil, vážit si všech věd, jež tvoří grandiosní vševědeckou budouvu; jak se to stalo, o tom ještě promluvíme. Ale, pánové, máme právo říci, srovnávajíc koně s orlem, že orel má křídla, ale kůň ne, a to nebude znamenati, že zmenšujeme význam koně — on má za to jiné přednosti, kterých nemá orel. Stejným způsobem i zde, ač uznávám netoliko velikou důležitost matematiky, nýbrž i její velikou vzdělávací sílu, nicméně mám právo říci, že toho paedagogicko-mravního významu, o kterém zde mluvím, jí přisouditi nelze. I ona ovšem jde za pravdou, ale jak? Cestou přísných, určitých dedukcí, jež na-prosto nepřipouštějí vědeckých sporů; mínění s pravdou ne-souhlasné nemůže se ovšem udržeti, ale ono nemůže ani vzniknouti jen poněkud rozumným způsobem — aspoň v té matematice, jež jest v mezích gymnasijského studia. To se dokazuje i její historií; ovšem byla doba, kdy nevěděli, že součet úhlů v trojúhelníku jest roven dvěma pravým nebo že součet dvou čísel, násobený jejich rozdílem, rovná se rozdílu čtverců; ale jakmile ty pravdy byly nalezeny, nebylo žádných sporů o nich. Tedy matematika vás neučí vzdáti se dřívějšího mínění pro větší přesvědčivost důvodů odpůrcových; toho vážného a plodného překonání sama sebe, jehož výsledkem jest přiznání: „s počátku jsem se s vámi přel, ale nyní vidím, že jste vy měli pravdu“ — ona od vás nežadá. A proto tedy máme právo přičísti jí k předmětům indiferentním co do mravnosti — k předmětům amorálním.

Druhá krajnost jsou nové jazyky i s ruským. Ovšem, znáti je jest nevyhnutelné; ale vždyť zde nemluvíme o znalosti, nýbrž o tom, jak se té znalosti nabývá. A jak se jí nabývá, to

víte: vyjádřili jste se tak a tak — opravují vás: „tak se neříká“. Ovšem, to vám ukazují lidé, kteří ten jazyk ovládají, a blaze vám, vezmete-li jejich opravy na vědomí — tím spíše nabudete těch vědomostí, o něž vám jde. Ale zdali pak jste ustoupili důvodům, sklonili se před silou vědy, pravdy? Nikoli; pro vědu a pravdu zde není místo; sklonili jste se před autoritou osoby, u které jste z dobrých důvodů předpokládali ty vědomosti, o které vám samým jde. Vzniká spor — řeší jej tatáž autorita — proti výroku „tak se říká“ nebo „neříká“ není nic platno něco namítati a dokazovati. Teď si představte, že vám toto sklánění se před výrokem „tak se říká“ vešlo v maso a krev; jaký bude váš poměr k otázkám, které na vás v životě čekají? Vaše čistě passivní úloha jest již předem určena: není takové pochybnosti, pro kterou by se nenašel universální lék v tom spasitelném výroku „tak se říká“. „Tak se říká“ — kdo tak říká? To už jest zcela stejné: představení, společnost, strana, přátelé, tisk — veškeren rozdíl záleží jen v barvě livřejí. A proto nazývám já tuto nethodu nabytí vědomostí, o které je zde řeč, nepříznivou vzhledem k paedagogické mravnosti, nazývám ji nemorální. A jestliže bude vyučování novým jazykům na gymnasiu posíleno na vrub vyučování jazykům starým, bude výsledkem jen zesílení toho nedostatku přesvědčení a té nesnášenlivosti, kterými už nyní tak trpí naše společnost.

Takové jest to hledisko paedagogické mravnosti — nová stránka z nenapsané dosud knihy o psychologickém vědosloví. Ono nám ukazuje, že ta methoda filologické interpretace, které se užívá při statarickém čtení starých autorů, jest methoda u veliké míře paedagogicko-mravní, neboť dopouštějíc vzniknutí sporů řeší je autoritou vědy. Naše methoda, abych pomínul vše ostatní, jest drahocenná už tím, že se jí vyvíjí v člověku přesvědčivost, schopnost přijmouti na vědomí nová fakta, jež mu jsou předkládána, a uznati jejich průkaznost. A právě tato přesvědčivost jest podmínka plodného zápasu i rozumného míru.

Důrazně jsem vytkl právě paedagogicko-mravní stránku methody filologické interpretace; ale jest při ní arci také paedagogicko-intellektuální stránka. Vskutku, co bylo v uve-

deném příkladě zdrojem mého omylu? Nedostatečnost pozorování. Co bylo příčinou toho, že jsem změnil své mínění? Doplnění materiálu mého pozorování. Tedy jestliže si dáme otázku, jak nazvati metodu filologické interpretace, musíme odvětit: methodou empiricko-pozorovací proti deduktivní methodě matematiky s jedné strany a proti experimentální methodě fysiky a příbuzných věd s druhé strany. S tohoto stanoviska mohou býti postaveny na roveň s filologickou interpretací toliko přírodní vědy v užším smyslu — ale jen s tou podmínkou, aby pole pozorování bylo ponecháno žáku ve vší své nedotknutelnosti. Pošlu hocha do vrbiny s rozkazem určití, jaký strom jest vrba, zda jednodomý či dvoudomý; tu bude mítí pozorování cenu, neboť při množství stromů bude dána možnost omylu i opravení. Ale snadno pochopíte, že nemůžeme tuto vrbinu přenéstí do školy; nikoli, ve škole jediným materiálem pro empiricko-pozorovací metodu může býti filologická interpretace, neboť toliko ona může přenechatí žáku celé pole pozorování — totiž text. A rozum žákův vzdělaný takovýmto způsobem bude — pro příbuznost metody — uzpůsoben k práci nejen na dráze přírodních věd, nýbrž i na dráze života; v životě hraje dedukce malou úlohu, experiment — ještě menší, životní zkušenosti se dosahuje skoro výhradně cestou pozorování a správných závěrů, z něho konaných.

Takové jsou obě methodologické stránky; přecházejí dále k obsahové stránce četby, musím především klásti důraz na intelektualistický ráz, který má i stará literatura. Mluvil jsem už výše o intelektualistickém rázu starých jazyků, klada proti němu sensualistický ráz jazyků nových; stará literatura, jakožto plod řeči, má tentýž znak. Uznání svrchovaných práv rozumu prostupuje jí v celém jejím rozsahu; jako v řečtině jedno a totéž sloveso — *πειθομαι* — znamená i „dávám se přesvědčiti“ i „poslouchám“, tak i v řecké literatuře a její žákyni — římské — všude, jako společná atmosféra, proniká přesvědčení, že rozum vládne vůli. Pravda, od lidí, kteří sebe pokládají za znalce starého světa, jest možno často slyšeti mínění, jakoby se skláněl před osudem. Ale k tomu, abychom posuzovali antiku, jest potřebí velmi velikých vědo-

mostí; starý svět měl (abych užil zdařilého výrazu Vl. Solovjeva) ne jednu duši, nýbrž mnoho duší. Co do poměru rozumu k vůli vývoj světové literatury může býti přirovnán k ballistické čáře, vracející se k rovině svého počátku. Její počátek jsou nejstarší literatury, ve kterých se skutky člověka vysvětlují tím, že ho posedli dobří nebo zlí duchové. U Homera ještě nalézáme přežitky této představy, ale on již dělá pokusy o osvobození a Aischylos vítězně stanoví princip plné svobody vůle, řízené rozumem. Na tom se zakládá všechna další filosofie a literatura starých: o ní můžeme právem souditi, že stojí v zenithu naší křivky. Od vystoupení nových národů na jeviště převládala emoční stránka nad intelektuální; klasicismus podstoupil boj s romantismem a jeho dědici, již měli rozličná jména, ale jednu společnou známku: nepodřízenost vůle rozumu. Nejdále zašla v této věci nová ruská literatura, zvláště Dostojevskij; to jest až posud mezní bod: křivka se vrátila k ploše svého východiště, dřívější dobří a zlí duchové ujali se opět vlády nad lidmi pod jménem vášní a vnuknutí. To jest jakási dokonalost, ale ne se vzdělavacího stanoviska; člověku, který se ještě vyvíjí, jest užitečné uznávati sílu rozumu, i kdyby v pozdějším životě musil uznati, že ne rozum a přesvědčení, nýbrž vášeň a nálada vládnou jeho okolím.

Pokračuji. Staří spisovatelé byli lidé netoliko velmi pečliví po stránce stilistické — oni byli také na výši kultury své doby a mohli by směle o sobě užiti hrdého výroku F. Lassala: „Píši každé své slovo v plné zbroji vzdělání své doby.“ Toto vzdělání bylo ve smyslu speciálních vědomostí mnohem menší než nynější, bylo však daleko mnohostrannější u jednotlivých svých představitelů; s touto okolností musí počítati i interpretace starých autorů. A právě proto lze ne bez důvodu říci, že nauka o antice není speciální věda stejně jako jiné speciální vědy, jež jsou v sebe uzavřeny a samy si stačí; jest to předmět encyklopaedický, jenž neustále uvádí svého pěstovatele ve styk s jinými obory věd, udržuje v něm vědomí jednoty vědy a úctu k jejím jednotlivým odvětvím a vším tím mu zjednáva tak široký obzor, jakého nemůže zjednati žádná speciální věda. „Filologu se všechno hodí“ (ein

Philologe kann alles brauchen) byl oblíbený výrok mého učitele, nyní zvěčnělého Ribbecka, který sám byl z nejvzdělanějších a nejosvícenějších mužů své doby. Učitel filolog musí se ustavičně obracet o pomoc tu k právníctví, tu k vojenství a námořnictví, tu k politickým a sociálním vědám, tu k psychologii a aesthetice, tu k přírodovědě a anthropologii, tu konečně — a to nejčastěji — k životní zkušenosti. Rozumí se, že právě takový učitel může býti nejspíše pravým učitelem svých žáků, neboť právě on může působiti na jejich celý rozum, právě on může, jsa sám celým člověkem, vzdělávati člověka v tom jeho věku, když jest jeho rozum ještě celistvý, když ještě se neoddal speciálnímu oboru. Odtud jest patrné, jak málo znají klassickou školu ti, kteří ji viní z toho, že napřed určuje volbu speciálního povolání ještě v dětském věku. Právě naopak: právě ona jí neurčuje napřed až včetně do nejvyšší třídy. K dotvrzení toho, co jsem řekl, dovoluji si uvést několik příkladů — kdo by chtěl jejich počet rozmnožiti, najde bohatou zeň v překrásné knize Cauerově „Palaestra vitae“. V Sofokleově Oidipu Králi (v. 1137) určuje se doba pasení stád slovy „od jara do Arkturu“. Určení svrchovaně nesrozumitelné; mé vědecké svědomí mně nedovoluje, spokojiti se tímto doslovným překladem. Především se přesvědčím, ví-li žák, co jest Arktur... nebo, ještě lépe, přesvědčím se, že nemá o něm žádné představy. A to je škoda; hanba jest viděti v hvězdnatém nebi jediné směs svítících teček. Ukáži mu tu krásnou, jasnou hvězdu na mapě, naučím ho hledati ji ve skutečnosti; ale to je málo. Co znamená „do Arkturu“? Musím mu vysvětliti, co jest ranní východ hvězdy nebo souhvězdí... a k tomu účelu musím tomu napřed rozuměti sám. A to ještě není všechno; proč se básník uchyluje k takovému složitému určení času? Ranní východ Arkturu připadá asi na 10. září — proč neřekne „do září“ nebo třeba (protože byl Atheňan) „do boedromionu?“ Musím vysvětliti, že za těch dob měla každá řecká obec svůj kalendář, že kdyby u Sofoklea Korintan užíval názvů athenského kalendáře, bylo by to směšné, a kdyby se vyjádřil po korintsku, tu by mu nerozuměli; proti své vůli musil se básník uchýliti k všehellenskému a všelidskému astronomickému kalendáři... A

ostatně, opravdu proti své vůli? Nikoli, spíše úmyslně. Vynasnažím se vylíčiti žákům krásu té doby, kdy hvězdnaté nebe ještě tak mnoho povídalo lidem, kdy pozorovali všechny jeho změny, určující dle něho i čas ročních prací i čas nočních stráží, řídíce dle jeho hvězd běh své lodi — kdy poznání toho věčného řádu povznášelo jejich mysl k tušení té odvěké Příčiny, která se v něm projevuje.

Druhý příklad — z Elektry téhož básníka. Klytimestra, jež zavraždila svého muže, měla strašný sen; Elektře, její dceři, i jejím družkám jest jasno, že tento sen byl na ni seslán od hněvného stínu jejího zavražděného manžela Agamemnona a že čas pomsty jest nedaleký. „Neboj se, dítě,“ promlouvají k ní, „nespí, jak patrné, tvůj otec, vládce Hellenův — nespí ani ta stará, dvousečná sekyra, která jej tak hanebně tehdy zabila“ (v. 483). Co jest to, básnická licence? Nikoli; pohružme se v představy a víru šeré dávnověkosti; jediné anthropologie nám může objasniti ten světový názor, z něhož vytryskly tyto obrazy a city. Duch zavražděného krále, zarmoucený mezi stíny podsvětními a vyzývající k pomstě — to není plod básnické fantasie, to jest reální předmět národní víry. On posílá zlověstný sen nevěrné ženě; on to také může dělati, neboť ten příbytek tmy, kam ho ona předčasně poslala, byl pokládán spolu i za příbytek snů; tam ve dne přebývají jako netopýři pod klenbou jeskyně, odtamtud vylétají, jakmile se noc přiblíží. Ale zvláště charakteristická jest představa o sekyře: jak viděti, i ona jest oduševněna, i ona má účast v tom, co se stalo, i ona hoří touhou, usmířiti svou první, nespravedlivou vraždu — vraždou druhou, spravedlivou a nevyhnutelnou; toliko tehdy se uspokojí ten duch prokletí, který se v ní usadil. Máme před sebou doklad tak zvané duše věci, přežitek staršího animismu; tato představa působila ve starověku i soud nad věcí, ona i nyní ještě úplně nevymizela... Ale proč bychom se pohroužili v ten starý, hrubý pravěk? Za prvé proto, abychom ho nenacházeli hrubým a nebyli nakaženi nesnesitelnou domýšlivostí „moderních“ lidí; hlavně pak proto, že tehdy se zrodily mnohé z těch mravních a právních pojmů, kterými my až podnes žijeme.

Dám ještě jeden příklad — zvláště poučný tím, že po-

dává materiál ke srovnání staré poesie s novou. V desátém zpěvu Odysseie líčí se místo na oné straně okeánu, předstíhá říše stínů. Obraz smutný (v. 510): *ἐνθ' ἀπὴν τε λάχεια καὶ λσα Περσεφονείης, μακρὰν τ' αἰγυροὶ καὶ ἰτέαι ὀλεσίκαρποι.*

Tam nízký jest břeh a háje Persefoniny: (přeložím doslova) ztrácející (nebo hubící) své plody topole a vrby.“ Od čeho dáno topolům a vrbám toto na první pohled podivné epitheton — které, mimochodem řečeno, zní v originále mnohem poetičtěji už proto, že jest tam vyjádřeno toliko jedním slovem? Má se to tak. Jak topol tak i vrba náležejí k tak zvaným dvoudomým stromům, t. j. jedny exempláře mají toliko mužské (prášníkové), druhé toliko ženské (pestíkové) květy a ne jedny i druhé pohromadě jako dub a většina jiných stromů, které se podle toho nazývají jednodomými. Jestliže proto vrby a topole stojí ojedinele nebo ve skupinách exemplářů toliko jednoho pohlaví, nemohou se oplozovati, „ztrácejí své plody“. Ovšem proces oplození nebyl znám Homerovi — proto také zde užil slova „plody“ místo „neoplozené květy“; ale sám zjev ztrácení „plodů“ byl pozorován i od něho i od jeho posluchačů a to jest příčina, proč neplodnou říši stínů ozdobil právě vrbami a topoli: i věc sama i její ozdobné epitheton mají zde hluboký symbolický a také poetický význam. — Nyní dovoďte, abych postavil vedle krále řeckých básníků krále moderní, ruské poesie Puškina. Uvedu vám na paměť jeho překrásnou báseň, ve které líčí dojem, jež na něj udělalo jeho rodiště po dlouhém odloučení: „Znova jsem navštívil ten koutek země“ atd. Tu mezi jiným přichází toto místo:

Na hranici

mých rodných statků, právě na tom místě,
kde na horu se vine příkrá cesta,
jež vymleta je vodou dešťů, stojí
tři sosny: jedna sama stranou,
dvě druhé blízko sebe. Za nocí tu
když lunných mimo ně jsem jezdil, vždycky
jich korun šumění, mně dobře známé,
mě vítalo. — A touto cestou nyní

jsem opět přijel, před sebou jsem opět
je spatřil: stejně stojí tu, jak jindy,
i známé korun šumění je stejné;
než kolem kořenů, jež sestaraly,
kde dříve všechno bylo pusté, holé,
teď mladý lesík rozrostl se vůkol;
kol tísní se tu zelené to mlází
jak děti v jejich stínu. Opodál však
jich družka o samotě smutná stojí
jak dívka sestárlá a kol ní všude
tak pusto, jako bylo dříve.

S poetického stanoviska jest to obraz bezvadný; ale i jinak by všechno šťastně obstálo, jen kdyby nám byl básník vylíčil místo sosen vrby nebo topole jako Homer. Ale sosna jest strom jednodomý, sosny neprovdané neexistují; ten proces, který zde narýsovala fantasié básníková, neodpovídá skutečnosti. ... Znamená to, že chceme snížit Puškina jako básníka? Ovšem že ne; básník není nucen býti vševědoucí, neznalost botaniky nebrání mu vyplnit jeho hlavní úlohu — „probouzení v lidech dobré city“. Ale fakt zůstává faktem: poesie Homerova a starých básníků vůbec získává, hledíme-li na ni očima naturalisty — poesie Puškinova a vůbec moderní za týchž podmínek ztrácí... Ale není to hřích, můžete se mne otázati, kaziti si dojem krásného místa básně malicherným botanickým štouráním? Ano, jest to hřích; s tím úplně souhlasím. To jest, jinými slovy, užívati moderní poesie ke starickému čtení jest hřích — tím se až příliš dokazuje správnost slov Wundtových o nevyhnutelně malicherném rázu filologického studia děl moderní literatury.*) Starou poesii často srovnávali s přírodou; toto přirovnání jest v mnohých věcech správné — mezi jinými i zde. Podobně jako příroda jest jednotná a odpovědnosti se nebojí; něco jiného jest poesie moderní. Máte prsten překrásné klenotnické práce — nuže, prohlížejte si jej zamilovaně, jak dlouho chcete, ale jen neozbrojenýma očima; jinak na něm najdete tolik kazů, že vám

*) Daher der philologische Betrieb moderner Autoren bekanntlich leicht ins Kleinliche ausartet (Logik, II., 2., 314.).

bude nepříjemné dívati se naň. Ale lísteček růže, křidélko motýla pozorujte, jak je vám libo, mikroskopem: každé nové studium objeví vám nové zajímavé a poučné podrobnosti.

Vybral jsem úmyslně místa, pro jichž vysvětlení musí se filolog obrátiti o pomoc k vědám, poměrně daleko od něho vzdáleným; podle nich si snadno představíte, jak zajímavý a rozličný materiál podává stárické čtení starých autorů v bližších a příbuznějších vědách — zvláště v historii a aesthetice. Zde pak poznamenávám, že tu skoro ve všech směrech vyniká řecká literatura nad římskou, jako sami řečtí spisovatelé, čtení na gymnasiích, stojí výše než římské. Jestliže tedy ti zastánci klassické školy, kteří vidí těžiště ve studiu samých starých jazyků, mohou se do jistého stupně smířiti s tím, aby v ní byla ponechána toliko latina — tu ti, kteří zvláště vysoko staví vzdělávací význam starých literatur, musí přirozeně klásti váhu na to, aby v ní byla zachována i řečtina... předpokládáje arci, že si uvědomí to, co vlastně chtějí. — A dále: všichni souhlasí, jak myslím, že reální výklady, asi takové, jaké jsem uvedl výše, budou přípustné jen v tom případě, jestliže čtený úryvek nebude poskytovat zvláštních obtíží co do formy; jestliže budu nucen společnou prací se žákem stanoviti, jaký jest tvar *ἄλσεια*, od kterého slovesa pochází *ἀλσειαῖοι* atd., tu arci nezbude ani času pro hlubší a zajímavější výklady. Kdo tedy navrhuje, posunutí začátek učení jazykům do středních tříd, ten právě tím přenáší mluvnické učení ze středních tříd, kde se nyní dokončuje, do vyšších a nutí nás, obětovati právě ty živly klassického vzdělání, které sám nerozpakuje se uznati za nejvíce žádoucí a užitečné. Když na mně chtějí, abych směstnal pomeranč do menší nádoby, než jak jest veliký, tu to ovšem mohu udělati — k tomu účelu musí se smačknouti, při čemž štáva vyteče a dřevina zůstane.

Než vrátím se k temat. V minulých přednáškách už bylo ukázáno — jako na vážnou stránku antiky ve směru vzdělávacím — na toho ducha historismu, kterého vštěpuje těm, kteří ji studují; dotkl jsem se této stránky i dnes při semasiologii, ale ještě více se projevuje při čtení samých autorů. Homerská obec — řecké státy za doby perských válek

u Herodota — Atheny v době Demosthenově — vývoj římské republiky u Livia — její úpadek u Cicerona — rozkvět principátu u Horatia — to jest politické pozadí, které se táhne před očima žákovými a na které jest třeba při čtení stále ukazovati. Už zde může býti postřehnuto a objasněno princip vývoje, jehož se účastní i některé kulturní a mravní elementy, kdežto jiné vítězně snášejí jeho dorážení a zůstávají neotřeseny od začátku do konce: homerská obec padla, ale láska Hektorova k Andromache nestala se proto anachronismem.

A přece, celkem vzato, tvoří všechny doby antiky společné, skoro stejně vzdálené pozadí pro náš věk; studující ji dostáváme společné východiště pro všechny ideje, kterými nyní žijeme. Při tom mravní hodnocení zjevů a ideí, s nimiž se setkáváme, při vši své důležitosti, nemá vlivu na hodnocení jejich významu. Otroctví jest ovšem odporný zjev; ale vždyť padlo a padlo pod nátlakem právě antických ideí o jednotě lidské přirozenosti; soud společenského svědomí jest naopak sympatický, světlý zjev — proto se také znova obrodil po dlouhém zatmění pod vlivem týchž antických ideí. A tak jest tomu všude: špatné se ukazuje jako neschopné života a hyne; dobré, jsouc schopno života, udržuje se. V tom, myslím, záleží příčina toho optimismu a idealismu, té zdravé, dobré nálady, kterou v nás vzbuzuje studium antiky; faktum samo bylo pozorováno dávno a již německý spisovatel předešlého století, J. P. Richter, pravil: „Nynější lidstvo by kleslo v bezednou propast, kdyby mládež na cestě na tržiště života neprošla tichým chrámem velikého klassického starověku.“ (Levana.)

S motivem zde dotčeným blízko se stýká jiný, hledící k samému smyslu interpretace. Každý spisovatel, zasluhující tohoto jména, píše tak, aby mu dospěli a vzdělání jeho současníci rozuměli bez pomoci vykladatele; výklad nabývá oprávněnosti toliko tehdy, když se změnilo historické pozadí, při kterém bylo dané dílo samo o sobě srozumitelné — čím více se změnilo, tím vděčnější jest úloha vykladatelova. Proto tedy jest tak vděčná při antické literatuře, kdežto školní interpretace nových spisovatelů dle uvedeného výroku Wundtova

hřeší malicherností; to jest také jedna z příčin — ne jediná — proč musíme uznati správným mínění Goethovo, které pronesl v hovoru s Eckermannem (sv. III., 99.): „Nestudujte svých současníků a lidí stejných snah, nýbrž veliké muže starověku, jejichž díla si zachovala po staletí stejnou cenu, stejnou vážnost... studujte Molièra, studujte Shakespeara, ale především staré Řeky a stále staré Řeky.“

Nyní se dotknu ještě jedné, poslední věci. Jest jeden cit drahocenný pro každého člověka, cit, jež toliko škola v něm může vypěstovati: to jest c i t p r a v d y v širším smyslu slova. V užším smyslu shoduje se s požadavkem, aby člověk ve své řeči neměnil úmyslně toho obrazu, který zanechal v jeho paměti vnější vjemy nebo reflexe, t. j. aby nelhal; ale v širším smyslu obsahuje také požadavek, aby tento obraz dle možnosti odpovídal skutečnosti. První bez druhého jest skoro bez užitku; jaký by byl v tom užitek, že by fotograf neretušoval svých fotografií, i kdyby měl tak nedostatečný aparát, že by se každý portret stával karikaturou? Nuže a toto druhé, hlavní cit pravdy, má vypěstovati škola, neboť rodina ho nemůže vypěstovati. V rodině hoch slyší neustále ukvapené úsudky, způsobené sympatií nebo antipatií, a sám se přiučuje dělati své úsudky touž pohodlnou cestou; toliko škola ho může naučiti, jak má pracovati za tím účelem, aby jeho úsudky odpovídaly pravdě. V té věci jest nejvyšší požadavek, aby člověk čerpal své vědomosti ne ze třetí a desáté, nýbrž z první ruky. A tu hlavní úloha náleží našemu staroříckému čtení. Všechny ostatní vědomosti hoch čerpá z třetí a desáté ruky — jediné starou kulturu poznává z prazdrojů: když čte Herodota a Livia, čte zároveň prazdroje řecké a římské historie, tytéž, na jejichž základě pracovali Grote a Mommsen. — Není těžko pochopiti, kolik by ztratil výchovný význam antiky, kdybychom zaměnili originály za překlady. Nemluvím zde o tom, že učím žáka spokojovati se s vědomostmi z druhé ruky, zastíraje mu prazdroje — už to jediné není dobře, ale to není daleko vše. Znamenitý právník Ihering vyvodil úplně převrácený závěr o domnělém mnohoženství herojské doby z jednoho místa Sofokleova, kterého užil v překladu, kdežto originál by ho byl zbavil této chyby:

filologická kritika mu toho neodpustila, spatřujíc v tom právem porušení svého hesla „ad fontes“!

A nechť se mi nenamítá, že klassická škola stejně nemůže poskytnouti chovancům dostatečných vědomostí k tomu, aby mohli čísti originály — dostačí k tomu, aby člověk, když nevyhnutelně musí nahlédnouti do některého starého autora (a to se může státi v našem historickém věku každému badateli a spisovateli), mohl srovnati překlad s originálem. Případá mi na mysl, jak si stěžoval veliký genius ruského národa, jenž ani toho nedovedl a který, když ho jeho básnické poslání přivedlo ke studiu prvotních forem poesie, byl nucen učiti se jim na základě novějších překladů, jichž nedostatečnosti tak dobře si byla vědoma jeho jemnocitná duše: „Jak často si rvu vlasy, že nemám klassického vzdělání!“ — to jsou slova Puškinova Pogodinovi.*)

Dovolte, abych tím dnes zakončil. Co jsem pověděl, nevyčerpává arci charakteristiky antické literatury: mnoho jsem musil vynechati, leccos bude možno ještě doplniti v souvislosti s ostatními elementy duševní kultury starých národů, s jejich náboženstvím, filosofií, uměním. Ale to již musím nechat pro následující přednášky.

*) Barsukov, Život a práce Pogodinovy, sv. III., 59.

Přednáška pátá.

Druhá antithese: Kulturní význam antiky. — Heslo: ne norma, nýbrž símě. — Antika jako společná domovina národů evropské kultury. — Antické náboženství; křesťanství a pohanství. — Antická mythologie: přežívání mythologických forem. — Antická literatura jako základ teorie slovesnosti. — Duch antické historiografie: „pravda — oko historie“. — Zvláštní důležitost tohoto principu pro přítomnou dobu. — Hottentotismus a škola.

Až dosud jsme se pohybovali v těsném kruhu toho, co jsem nazval školskou antikou; snažil jsem se objasnití vzdělávací význam těch prací, které v klassickém gymnasiu vyplňují hodiny, určené pro učení tak zvaným „starým jazykům“. To byl, jak se pamatujete, předně system obou starých jazyků, probíraný ve svých třech základních částech etymologii, semasiologii a syntaxi; za druhé pak literatura obou národů, probíraná na základě originálů při tak zvané školní četbě autorů. Ale úloha antiky a její význam pro nynější společnost neobmezuje se její školskou částí: jak jsem již pověděl v první přednášce, vidím v antice jednu z hlavních sil, činných v kultuře evropského lidstva. Stanovití a objasnití tento kulturní význam antiky, to jest úkol, k jehož řešení nyní přecházíme.

Dříve však, než se do něho dáme, pohlédněme naposled na školu a školskou antikou. Zda jsem všechno pověděl a rozvinul? Rozumí se, že nikoli. Má úvaha neměla a nemá nároků k úplnosti. Chtěl jsem toliko obrátiti pozornost na hlavní stránky věci neboli, opatrněji řečeno, na ty, které se mně zdají hlavními; povinnost svědomí vyžaduje, abych třeba jen krátce promluvil o těch stránkách, které se jinému mohou zdáti hlavními a kterých já jsem se úmyslně nedotekl. Jsou dvě: klada důraz na intelektuální význam antiky, nechal jsem stranou její mravní význam; rovněž tak soustřeďuje se na vzdělávací významu antiky skoro úplně jsem zapomněl na

provázející jej utilitární element. Nahraditi to nyní už není kdy; dovoluji mi toliko jasněji formulovati tyto dvě věci.

Pominul jsem bezprostředně mravní význam antiky při vychovávání; jiní možná právě ten by se snažili zdůraznití. Ukázali by vám na to, že antika zůstává nám nesmrtelné vzory mravní velikosti a občanské mužnosti buď v podobě svých historických heroů — Leonidy a Aristeida, Fabricia a Regula a především i hlavně Sokrata — nebo v podobě děl tvůrčí fantazie básníků — Achillea a Antigony, Oidipa a Ifigenie. Myslím, že to cítím ne méně než kdo jiný; ale mluvit o tom se mi nechtělo a nechce. Zůstal jsem schválně v oblasti intelektualismu; i zde se nám naskytovaly úkoly nesnadné, ale přece rozřešitelné. Ale proces mravního působení jest mi posud záhadný a já nevidím ještě směru, ve kterém bychom mohli hledati jeho odhalení. Zajisté že psychologické vědosloví časem se postará, objasnití i tuto stránku věci; ale do toho jest ještě velmi daleko. Tedy jestliže jsem pominul všechny otázky, jež se sem vztahují, stalo se to ne proto, že bych jim nepřikládal významu, nýbrž proto, že jsem si byl vědom své slabosti před nimi.

Druhá věc jest utilitární význam antiky; tuto věc jsem proto nechal stranou, poněvadž jsem jí přiznával jen vedlejší význam. Víím, že mnozí se mnou v tom nesouhlasí; každý, kdo dává otázku v takové formě: „k čemu se mně hodí v životě latina nebo řečtina?“, má na mysli především a výhradně jejich utilitární význam. I takový ony zajisté též mají a výklad o něm by zabral nejméně celou přednášku; ale my spoříme časem a utilitární stanovisko musíme nechat stranou. Přece však, aby se nezdálo, že jsme je docela přešli, vynasnažíme se krátce, nezacházejíce do podrobností, formulovati fakta, jež se sem vztahují. Tedy za prvé znalost latiny jest nevyhnutelná pro vědomé osvojení francouzského jazyka a vůbec románských, které ulehčuje i oduševňuje. Za druhé znalost latiny jest nevyhnutelná právníku, vzhledem k té vážné úloze, kterou římské právo hrálo a stále hraje i v rozvoji nynějšího práva i v universitním přednášení právnických věd. Za třetí znalost obou starých jazyků jest nevyhnutelná pro rozumění té jejich lexikální složce, která přešla do všech no-

věšších kulturních jazyků, zvláště pak pro osvojení vědecké terminologie, které ta znalost ulehčuje i oduševňuje; tuto stránku věci cítí zvláště medikové a přírodovědci. Za čtvrté znalost obou starých jazyků jest nevyhnutelná pro budoucí historiky a filology, kteří zase sami jsou nevyhnutelní pro zemi. Konečně působením kulturních podmínek, kterých jsem se s částí již dotkl, znalost řečtiny jest zvláště nevyhnutelná Rusku, jehož kultura vzešla z Byzantia; ruský badatel v literatuře a historik, neznající řecky, jest přímo nemyslitelný jako samostatný učenec. To jsou myšlenky utilitárního rázu ve prospěch klassického vzdělání; bylo by možno je rozvíjet, odůvodnit, ilustrovati mnohem podrobněji, — a to by bylo zcela snadné a působilo by velmi přesvědčivě. Ale za prvé, opakují, nemáme na to kdy; za druhé, právě pro svou relativní snadnost může býti tento úkol nejspíše přenechán úvaze jednoho každého; konečně, za třetí, měli jsme již příležitost přesvědčiti se, že utilitární princip může hráti ve škole jen pomocnou, podřízenou úlohu.

A nyní nechme školy i jejího úkolu; její chovanci, gymnasisté a realisté, vyšli ze školy do života, rozešli se za speciálními obory, a nyní, vyzbrojeni každý svými vědomostmi, znalostmi, zkušenostmi, tvoří inteligentní společnost. Uprostřed této společnosti za účasti všech jejích členů děje se výměna kulturních statků; výsledek této výměny jest — rozumová i mravní kultura společnosti v dané době. Nyní nastává otázka: zda jest antika podstatnou složkou v této kultuře, a jestliže ano, jaký má v ní význam?

Chystaje se odpověděti na tuto otázku, pokládám za užitečno, připomenouti vám příslušnou antithesi, druhou ze tří, jichž stanovením jsem začal své přednášky. „Co se týče antiky jako elementu novější kultury,“ řekl jsem tehdy, „společnost si osvojila mínění, že ona hraje v ní bezvýznamnou úlohu, jsouc dávno a dávno předstížena úspěchy novějšího myšlení; ale znalec vám řekne, že jsme ve své rozumové i mravní kultuře nikdy ještě nestáli tak blízko antice, nikdy jí tak nepotřebovali, a také nikdy nebyli tak způsobilí ji chápati a přijímati jako právě nyní.“ Tehdy také jsem podotkl, že první

z obou těchto mínění jest plod nedorozumění; objasním nyní, v čem toto nedorozumění záleží.

Věc se má tak, že mnozí si nedovedou představit jiného vlivu antiky na nynější kulturu, nežli takový, který by předpokládal uznati antiku normou pro nynější dobu. Potom se táží, v čem právě může se jeviti tento normativní význam antiky pro naši kulturu, a ne bez důvodu odpovídají: v ničem. Vskutku, zdali může antické, pohanské náboženství býti normou a vzorem našemu křesťanskému? Zajisté že ne. Zdali můžeme zříditi své státy po způsobu antických, ať to jest athenská republika nebo římské imperium? Opět ne. Zdali se mohou naše vědomosti o přírodě a člověku obohatiti příbráním fakt, známých starému světu a neznámých nám? Ne anebo skoro ne. Zdali máme svou poesii, architekturu, malířství uzavřítí v rámce antické techniky těchto tří umění? Ne, ne a ne. Tedy čím pak může býti antika nynější kultuře?

Velmi a velmi mnoho. Věc se má tak, že normativní hledisko a priori jest nesprávné netoliko pokud se týče antiky, ale i pokud se týče čehokoli jiného. My všichni, kteří pracujeme na poli antiky s vědomím o vážnosti a úrodnosti své práce pro naše současníky i potomky — my všichni jednohlasně protestujeme proti tomuto hledisku, které nám vnucují... někdy spojenci nerozumně horliví, častěji však nevědomí nebo zlomyslní odpůrci. Ne, pánové; my nemáme v úmyslu vrátiti vás k tomu, co bylo; naše zraky jsou upřeny vpřed a ne dozadu. Jestliže dub hluboko zapouští své kořeny v půdu, na které roste, není to proto, že by se mu chtělo zpět vrůstati do země, nýbrž proto, že z této půdy čerpá sílu, která mu dává možnost zdvihati se k nebesům a přerůstati všechna křoviska a traviny, živící se toliko z povrchu. Antika má býti ne normou, nýbrž živitelnou silou nynější kultury.

A s tohoto stanoviska stává se srozumitelným tvrzení, že nikdy ještě lidský rozum nebyl tak způsobilý k tomu, aby chápal a přijímal antiku, jako právě nyní. Pravda, jest potřebí příslušného doplnění: „nikdy ještě nebyla antika tak způsobilá k tomu, aby byla chápána a přijímána člověkem, jako právě nyní“ — ale toto doplnění týká se blíže ne samé antiky, nýbrž nauky o ní; ale tuto nauku musíme dle svého

programmu nechati až naposled. — Byla doba, kdy lidé neznali historie své vlasti a nezajímali se o ni; „najdete všechno ve staré historii,“ pravil ještě Mably, který působil v době, jež předcházela před francouzskou revolucí, „není potřebí učit se nové, v níž přece stejně ničeho nenajdeš kromě hloupostí a hrubostí.“ Tehdy právě lidé hledali v minulosti normy pro přítomnost. Ale tu procitl duch historismu; studium vlastenecké historie, pravda, poněkud odvedlo duchy od studia historie staré, ale za to dodalo této svrchovaně nového, do těch dob neznámého významu. Ukázalo se, že kulturní historie každého z nových národů byla malinkým potůčkem až do těch dob, dokud se do ní nevlila široká řeka antiky, jež přinesla s sebou všechny ideje, kterými náš rozum žije v přítomné době, i s křesťanstvím; z toho, uvažujeme-li historicky, vyplývá, že každý z nás má dvě domoviny: jedna — to jest země, po jejímž jméně se nazýváme, druhá — to jest antika. Abych to mohl vyjádřiti v krátké formuli, dovolte mi, vzíti útočiště k učení řeckých bohoslovců, kteří rozlišovali v přirozenosti člověka tři složky — tělo, duši a ducha (*σῶμα, ψυχή, πνεῦμα*) — a říci: naše domovina dle těla a duše jest Rusko pro Rusy, Německo pro Němce, Francie pro Francouze; naše domovina dle ducha jest antika pro nás všechny; to, co spojuje dohromady evropské národy, bez ohledu na jejich rozdíl netoliko národnostní, nýbrž i plemenný — to jest stejný původ od antiky. M y m y s l í m e s t e j n ě — toť příčina, proč si rozumíme vespolek, kdežto národové neevropské kultury, ať jsou civilisovaní nebo ne, nerozumějí ani sobě vespolek, ani nám.

I toto faktum již proniklo ve vědomí národův, ačkoli daleko ještě ne v dostatečné míře; oni pohlížejí čím dále tím více na starý svět jako na svou společnou vlast. Itálie a Řecko jsou pro nás všechny téměř svaté země; kulturní národové Evropy, každý dle svých sil, snaží se zabezpečiti si v nich ten nebo onen kousek země pro badání a vykopávky; každý více nebo méně vážný objev v oblasti starých literatur a umění vzbuzuje zájem všeho civilisovaného světa, kdežto právě takové objevy na poli nových literatur a umění zřídka rozvlíní mysl za hranicemi těch zemí, kterých se bezprostředně tý-

kají. Ano, společná antická vlast jest základ jednoty evropské civilisace; toť příčina, proč i obráceně centripetální síly v evropském lidstvu přímo nebo nepřímo slouží ve prospěch studia antiky. Tento stav věci jest důležitý pro poměr k antice u obou stran, na které se dělí společnost v zemích evropské kultury, nacionalistů a „evropeistů“, neboli, jak je u nás nazývají, slavjanofilů a západníků. Jestliže nacionalista se chová odmítavě k antice, jest to prostá nevědomost: on neví anebo zapomíná, že antika jest od dávných dob složkou kultury jeho vlastního národa, že tedy pohrdáje antikou odsuzuje se k neznalosti toho, co by si přál znáti. Jestliže však západník dělá totéž, jest to dvojnásobná nevědomost: on, možno říci, přímo utíná tu větev, na které sedí.

Tedy rozvoj kulturních dějin nynějších národů objasnil nám tu ohromnou úlohu, kterou sehrála antická vlast při tvoření jejich rozumové, duchovní bytosti; zda je tím řečeno všechno? Nikoli, všechno ne. Vždyť by proti tomu byla možná velmi prostá námítka: k čemu nám je vůbec naše minulost? žijte přítomnosti! Ano, zajisté; ale tu přicházejí na pomoc historii přírodní vědy, přichází biologie, vyvracejíc povrchní moudrost: „co bylo, toho není.“ Nikoli, pánové — co bylo, to jest; nemůžeme se odloučiti od své minulosti, neboť ona žije v nás samých právě tak, jako v stoletém dubě žije jeho veškerá minulost, počínajíc od té doby, kdy byl ještě jednolétým výhonkem. To platí o každém individuu a tím více o společnostech nebo národech. Musíme studovati svou minulost proto, abychom poznali sami sebe, neboť my jsme resultát této minulosti. A znáti sebe samy musíme proto, abychom rozumně upravili svůj osud a nežili nevědomě jako němá tvář. Této vědě škola neučí — ona jest získávána v průběhu veškerého života, jsouc výsledkem té výměny kulturních statků, o které byla řeč s počátku.

Přejdeme však k jednotlivostem — k těm elementům kultury, které nám odkázal starověk a kterých my užíváme jako živných šťav pro svou vlastní kulturu. Tu první místo zaujímá, rozumí se, náboženství.

Starověk nám však odkázal ne jedno náboženství, nýbrž dvoje: křesťanské a pohanské (antické v užším smyslu). Ve

skutečnosti odloučení křesťanství od antiky nelze; za prvé (byť i ne hlavně) proto, že řečtina jest současně jazyk staršího křesťanského písemnictví a jazyk, jak jsme viděli, jest zpověď národa. Ano, křesťanství v té podobě, v jaké jsme je přijali, bylo vypěstěno řeckým národem; nosí podnes jeho nevyhladitelnou pečeť. Nemůžeme chápati křesťanství jinak, než studující jeho řecké památky; vezměme třeba tak proslulé u nás učení o neprotivení zlu. Zda opravdu učil Spasitel neprotiviti se zlu... či toliko neprotiviti se zlem? Není mou věcí řešiti tuto otázku; ale obracím vaši pozornost na to, že při jejím řešení musíte vyjíti ne od staroslovanského nebo ruského překladu, nýbrž, jak se samo sebou rozumí, od řeckého originálu — a ten jest vskutku poněkud dvojsmyslný: ve větě *μη ἀντιστήναι τῷ πονηρῷ* poslední slovo může znamenati i „zlu“ i „zlem“. Vzpomeňte si, jestliže jste kdo četl, na „Kolyvanského muže“ od Lěskovského a na ten veliký bohoslovecký objev, který strýček baron pověděl hrdinovi — zejména pak že v modlitbě Páně sluší čísti ne „chléb náš vezdejší“, přirozený, nýbrž „nadpřirozený“, t. j. duchovní: jen takový význam že má řecké *ἐπιούσιος*. Ubožák přišel do rozpaků, nenacházejce, co odpověděti; kdyby byl však uměl řecky, byl by snadno vyvrátil kacírství svého společníka ukázáním na to, že „nadpřirozený“ by bylo řecky *ὑπεροούσιος* (lépe *ὑπεροουσιακός*) a nikoli *ἐπιούσιος*. Z toho vidíte, čím jest vzdělanému křesťanu řečtina; ale to jen mimochodem, naše thema jest zde jiné. Vřadil jsem křesťanství do antiky předně z toho důvodu, že byla řečtina mateřským jazykem prvopočátečního křesťanství; ale hlavně proto, že jest spoutáno s antikou společným vývojem i náladou. Křesťanství bylo zajisté splněním hebrejského zákona a starozákonních prorocství; ale ono bylo aspoň stejnou měrou splněním věkovitých snah a tušení antických národů. Toho dříve nevěděli a pokládali proto to druhé, v užším smysle antické náboženství za neužitečné, ba i škodlivé pro nás; nyní však jest to dostatečně známo a probádáno. Skláníme se s úctou před grandiosními koncepcemi tohoto antického náboženství; čteme s opravdivou úctou Aischylovu modlitbu k Diovi — uvedl jsem v předešlé přednášce z ní úryvek — kde vzdává svému Bohu, „kdokoli on jest“,

vděčné díky za to, že „vedl člověka na cestu poznání, dav sílu slovům „strádáním se uč“! A hle, v noci místo spánku pamětlivá starost častými kapkami hlodá naše srdce a proti své vůli učíme se býti ctnostnými. Takovou milost (*χάρις*) má člověk od boha, s mocí sedícího u svatého kormidla všeho-míra!“

Jak vidíte, odlišuji antické náboženství od antické mytologie, se kterou je dříve stotožňovali; ovšem některé mythy jsou také nositeli i náboženských učení, ale k většině z nich pro nás jako i pro staré jest možný toliko estetický nebo ethický poměr. Co říci o ní, o této antické nebo, správněji, řecké mytologii? Chtěl bych vládnouti veršem našeho básníka, abych živě a věrně vylíčil ten vybájený svět antiky, ten šelest věčně zeleného dubu řecké báje, který vyrostl v nejstarší svatyni Hellenův, v bouřné Dodoně; jaké tam je množství obrazů! Tam hněvný Achilles s tvrdým srdcem patří, jak v odvetu za křivdu na něm spáchanou planou kotráby jeho národa; tam královský stařec Priamos, aby vykoupil mrtvolu synovu, pokorně celuje ruku jeho vraha; tam mnohostrastný Odysseus při láskání bohyně teskní po své daleké vlasti; tam smělý Iason shromažďuje bohatýry k podivuhodné plavbě do zlaté Kolchidy; tam věrný Orfeus sestupuje v příbytek smrti, aby vyprosil u královny stínů svou Eurydiku; tam hrdá zastánkyně práva Antigona za cenu života kupuje své právo, splniti povinnost lásky k zemřelému bratru; tam něžná Ifigeneia dobrovolně přijímá smrt pro slávu svého otce; tam žárlivá Medeia v zápalu msty zabíjí své děti; tam kamenná podoba blahoslavené někdy Nioby pláče nad svým zbořeným štěstím. — Tyto obrazy neumíraly nikdy; ony okouzlovaly nejlepší duchy starého světa, pokud plynul jeho život, a po jeho smrti přešly do středověku, aby tam žily novým životem, s části pod týmiž, s části pod jinými jmény. Krasavice Venuše láká rytíře do své tajuplné jeskyně; smělý Odysseus pluje přes oceán, pokud jeho loď se nerozbije o kolmou skálu očistce; čarodějka Kirke pod jménem Armidy zdržuje křižáky od svatého podniku; Helena vyměnila řecké vítěze za bohatýra myslí Fausta. A výše i výše se splétá vínek poesie nad hlavami heroů řeckých pověstí; každá epocha nové doby dala

proň své květy. Achilleus a Oidipus, Antigona a Medeia — to už nejsou řecké postavy: láska všeho lidstva je přijala za své.

V takovém stavu došly k nám: nyní jsou naše — nejkrásnější odkaz naší duchovní vlasti. I my je spříbuzňujeme se svou duší a vidíme v tom i požitek i poučení: tyto postavy, prošeďše výhni světové historie, ztratily to náhodné a podminečné, možno říci pozemské, co jim náleželo na počátku; nyní jsou to čistá vtělení ideí, neocenitelná pro básníka — myslitele. A netoliko pro něho; už jsem pověděl, že tyto postavy, spojivše se s výtvary nových dob, žijí dále u nás pod cizími jmény. Nešťastný Orestes, kterého hryze jeho povinnost krvavé msty, podnes žije na naší scéně pod jménem dánského prince Hamleta; ale to jest jen menší část. Kolik velkodušných hrdinek stvořila Antigona, kolik žen temné žárlivosti Medeia! Nebývají si toho vědomi ani jejich básníci; jim se zdá, že vnímají hlas vlastní duše, a nevědí, že tento hlas jest pořád týž šelest věčně zeleného dubu řecké pověsti, vyrostlého v háji pelagického Dia v bouřné Dodoně...

Mythologie nás přirozeně převádí od náboženství k literatuře antiky, tvoříc obsah značné části jejích básnických památek; ale antická literatura jest důležitá pro nás netoliko svým obsahem — ona jest důležitá svou formou a hlavně svým duchem. Co se týče formy, prosím vás, abyste měli na paměti, že antika vytvořila všechny literární typy, kterými naše literatura žije — vskutku vytvořila, neboť dříve ony neexistovaly — a při tom je vytvořila ne najednou, nýbrž jeden za druhým v organickém processu svého vývoje.

A tu bych se chtěl tázati každého, kdo se interessuje o literaturu — a interessuje se o ni nyní každý — co cítí v přítomnosti těchto literárních typů, odkázaných neznámo od koho, s kterými se setkává ve svém životě? Proč pak máme právě ty, tu tragedii, komedii, román, novellu, lyriku, epigram atd. a ne jiné? Proč jest pro některé literární typy závazný rým i rytmus, pro jiné toliko rytmus, pro třetí — ani ten ani onen? Co, opakují, cítí člověk, zajímající se o literaturu, před těmito fakty? — Nu, já myslím, že většina, kdyby chtěla odnověděti dle svého svědomí, odvětlí: zholá nic. Vskutku, kdo žije jen z přítomnosti, ten rychle si odvyká mysliti: — vždyť

mysliti značí vázati následek s příčinou, příčina však přítomnosti jest v minulosti. Než vezměme člověka myslícího: ten pravděpodobně obrátí se za objasněním příčiny k vědě o literatuře, k theorii slovesnosti — a brzy se sklame. Theorie slovesnosti jako věda jest dílo budoucnosti; až dosud spíše klassifikuje a ilustruje než vykládá. Ne, nyní zbývá pro myslícího člověka jediná cesta: na otázku po smyslu literárních typů odpovídá toliko historie jich vzniku, t. j. antická literatura.

Tu vidíme zřejmě, jak z prvotního lyricko-epického zárodku především se rozvíjí epická poesie; při nedostatku písma jedinou schránkou toho, co slušelo znáti, byla pamět a paměti bylo třeba přijíti na pomoc rozměrem a nápěvem. Tedy epos počalo pojímati v sebe všechno, co slušelo znáti: činy bohův i předků, věštby, zákony, návody k životu i pracím; odtud jeho rozdělení na hrdinskou a didaktickou větev. — Rozvoj hudby vedl k složitosti rozměrů: z eposu se vyvíjí lyrika ve svých rozličných družích, jako elegie, ballada, píseň, oda; čím dále tím více rozšiřuje svůj obzor, pohlcuje na konec epos a s ním společně dává drama — tragedii a komedii. — Ale současně i písmo se rozšiřuje vždy víc a více; tvoří se prosa; prosa konkuruje s poesíí jakožto schránka toho, co slušelo znáti, ale přece se cítí, že poesie vládne takovými přednostmi, kterých prosa nemá — její rozměr více odpovídá vzbuzenému stavu duše než hladký tok prosy, ona jest i dále vyjadřovatelem citového, emočního elementu lidské přirozenosti, přenechávajíc prose element intelektuální. Epos umírá, na jeho místo nastupuje historická a filosofická prosa. A život stále se rozvíjí a rozvíjí, vášně kypí v národních shromážděních, kypí na soudech; vzniká zvláštní druh prosy, pojímající v sebe vášeň — řečnictví. Element vášně sblížuje řečnictví s poesíí, přijímá do sebe jakýsi druh rozměru pod jménem prosaického rytmu, obrací pozornost na rovnoměrné rozdělení částí periody a někdy pro větší dojem sesiluje toto rozdělení rýmem. — S tímto lyrickým živlem řečnická prosa hrozí záhubou poesii; tato záhuba jest oddálena zásluhou té lásky k minulosti, která zachvátila Řeky po ztrátě politické samostatnosti. Vzniká romantická poesie tak zvané alexandrijské

doby; tato poesie křísí dřívější poetické typy a přidává k nim nový pravý to výraz romantické nálady — idyllu. — Té doby přenáší se literatura do Říma; to vede taktéž ku vzkrísení poetických typů, ale již v latinském jazyce a opět k vytvoření nového typu, přirozeného produktu srážky přinesené kultury s tuzemskou hrubostí, — římské satiry. — Přes to vítězství prosy nad poesíí se tímto jenom oddaluje; prosa, cítíc své síly, vpadá ze světa skutečnosti v říši fantasie, přenechávající do těch dob poesii, vzniká román, vzniká novella — poslední plody antické literatury. — K triumfu prosy působí spolu i ta okolnost, že element quantity, charakteristický pro antické jazyky, na kterém jest zbudována celá antická metrika, v době po narození Kristově počal mizeti; když se po té počala cítiti potřeba nové národní poesie, což se stalo mimo jiné působením křesťanství, tu její forma byla vypůjčena jen z části od staré poesie, ale hlavně od rhythmické prosy; charakteristická vlastnost této — rovnoměrné rozdělení period, zdůrazněné rýmem — stala se charakteristickou vlastností také i nové poesie. Tak vzniká pozdní antická poesie, jež se udržela po celý středověk: *stabat mater dolorosa iuxta crucem lacrimosa* a tak dále. To pak jest ta poetická forma, která opanovala všechny národy evropské kultury, všude vytiskující hrubé a vývoje neschopné domácí formy; my všichni, národové nové Evropy, žijeme z tohoto dědictví, nevyjímajíc ani naši národní poesii. — Pravda, dělaly se pokusy zaměnit tyto antické formy za jiné, vypůjčené z poesie jiných, neantických národů — indické, arabské — ale tyto pokusy neměly úspěchu. To ještě není všechno: našim sousedům Němcům nepodařilo se ani znova vzkrísiti k životu jejich pradávne poetické formy, alliterujícího verše. Napodobili jej druhdy velmi šťastně, ze všech nejšťastněji Wagner ve své znamenité trilogii — *Helle Wehr, Heilige Waffe, Hilf meinem ewigen Eide!* — ale jeho rozsah jest nicméně velmi úzký. Mimo „Prsten Nibelungův“ jest nemožný; ani Faust ani Panna Orleánská nemohly jím býti napsány.

Tedy co se týče literárních typů a forem žijeme až podnes z antiky; nová doba je s části zjednodušila, s části rozrůznila, ale ničeho v principu nového k nim nepřidala. Ale já jsem

mluvil také o duchu antické literatury a vypravděpodobně už sami tušíte, že v tom duchu jest nejvýznamnější odkaz antiky. Ano, zajisté; ale zde musím více nežli kde jinde býti stručný, ano bojím se, že vynechám velmi důležité stránky svého tématu. Přestanu na dvou příkladech, o duchu antické historie a duchu antické filosofie — ovšem dívaje se na jedno i druhé jako na literární typy.

Historii nemáme jediné u antických národů: byla u národů Východu, byla i u Hebreů. Ale u národů Východu její cíl byl zcela zvláštní: proslavení činů králův, jich vítězství, výprav atd.; o porážkách nebo hanebnostech králů nepsali. Jiné stanovisko posunul v popředí Israel: jeho historie svědčila mu o ustavičné ochraně Boha Sabaotha, který jednak odměňoval vyvolený svůj národ za zachovávání svého zákona i trestal za neposlušnost; jeho historiografie měla podle toho cílem objevovati, kde jen možno bylo, tento prst Boží. Po prvé u starých Řeků nalézáme pojem, který by se zdál prostě bezsmyslný historiografům Východu i s Israelem: pojem historické pravdy. Proč píše své dějiny Herodot? „Proto, aby časem nezanikla paměť o činech lidí a aby veliké a podivuhodné skutky, vykonané jak od Hellenů, tak i od barbarů, nepozbyly své slávy.“ Dejte pozor, jak od Hellenů, tak i od barbarů. Historik stojí výše nad národnostmi; veliký čin jako takový ho zajímá, žádá od něho odměny a dostává ji bez ohledu na osobu, která jej vykonala. Ovšem není u Herodota vše hodnověrné; on vypravuje dobromyslně legendu, ale beze všeho zlého úmyslu: co dělali, v jeho době historická kritika teprve vznikala. — Historická kritika... tu jsme se dotkli druhé stránky věci. V předešlé přednášce, mluvě o citu pravdy, ukázal jsem na to, že zahrnuje v sobě ne jeden, nýbrž dva požadavky — první: „nechť tvá slova odpovídají tvému soudu“, t. j. „nežli“; druhý: „nechť tvůj soud odpovídá skutečnosti“, t. j. „neklam se“. Prvnímu z těchto požadavků učinil Herodot zadost; učiniti zadost druhému bylo ponecháno jeho nástupci Thukydidovi. Ten se již nespokojuje pravdivým vypravováním toho, co slyšel; všim způsobem se snaží prozkoumati, co uslyšel, srovnává výpovědi Atheňanů s výpověďmi Spartanů, Korintanů atd., aby se takovým způsobem

dopracoval historické pravdy. Tak si počíná při stanovení faktů; ale to jest poměrně lehká úloha: historik jest netoliko zpravodajem, nýbrž i soudcem. A jak koná Thukydidés historický soud? Tak, jak jen si toho můžeme přát: kde jsou před námi dvě protivná a nesrovnatelná stanoviska, tu důsledně rozvíjí to i ono ve formě sporných řečí zástupců obou stran. Řeči byly již u Herodota, ale u něho toliko příjemně zpestřovaly vypravování — u Thukydidy slouží hlavnímu cíli jeho práce, odhalení historické pravdy. Ne všichni ovšem následovali jeho příkladu: ve IV. století vyskytují se pokusy, podříditi historickou pravdu patriotismu a potom i zajímavosti vypravování; ale ve vážné historiografii zůstala její autorita neotřesená. Ve druhém století historik Polybios pronáší pamětihodná slova, kterými se také ve skutečnosti řídí: „pravda — oko historie“ (I, 14). V I. století před Kr. Cicero dobře formuluje hlavní požadavky při historii v těchto slovech: „ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat historia“, — slovech, která až podnes zdobí jako heslo titulní list nejsériosnějšího z historických časopisů, francouzské *Revue historique*. V I.—II. století po Kr. Tacitus vyslovuje přibližně tentýž požadavek ve svém proslulém *sine ira et studio*.

Takový jest duch antické historiografie. Což budeme jí nyní vytýkati to, že v té nebo oné věci zdá se nám zpátečnickou, že příliš mnoho pozornosti věnuje stanovení faktů vnější politiky a příliš málo se zajímá o otázky oekonomické a sociální? Tyto výtky by byly na místě, kdybychom my filologové doporučovali vám antickou historiografii jako normu pro nynější; ale já už jednou jsem protestoval proti této *insinuaci* a protestuji proti ní i nyní. Nikoliv; antika má býti pro nás ne normou, nýbrž semenem; máme je přijímati v sebe, to símě historické pravdivosti, aby z něho vyrostl strom pravdivé historiografie nynější. S tohoto stanoviska i největší z historiků nové doby Ranke nazýval sebe žákem Thukydidovým.

A mně se zdá, že jsme nikdy ještě tohoto semene tak nepotřebovali jako právě nyní. Právě nyní historické pravdě, tomuto oku historie, jak ji nazývá Polybios, hrozí nejsilnější nebezpečí se strany jejich dvou pradávných nepřátel: naciona-

lismu a stranictví; a co to znamená — to není těžko pochopiti. Nevím, zdali je vám známo, co někteří spisovatelé rozumějí hottentotskou morálkou. Tento termín zakládá se na anekdotě, pravděpodobně ne příliš hodnověrné — jak jeden Hottentot na otázku missionáře, co jest dobré a zlé, odpověděl: „Jestliže mi můj soused unese ženu, to jest zlé, ale jestliže já unesu jeho ženu, to jest dobré.“ Nyní si představte, že tento hottentotský princip se projevuje netoliko v soukromých poměrech — tam nám není nebezpečný, my se mu smějeme — nesmírně škodlivější jest však v oblasti nacionálních a stranických zájmů. Když, řekněme, Španěl se zápalem se ujímá Španělů, utiskovaných v Portugalsku, ale bouří se proti tomu, když stejně Portugalsko chrání Portugalců, urážených ve Španělsku; když tentýž Španěl, jsa republikánem, horlivě chválí vládu za to, že zapověděla demonstraci Karlistů a hned druhý den hubuje vládu pro zákaz republikánské demonstrace: tu se mu zdá, že ve všech těchto případech usuzuje úplně důsledně a zdravě. Mně však se zdá, že projevuje v prvním případě nacionální, ve druhém stranický hottentotismus a nic více.

A přece řeknu: pokud tento hottentotismus panuje toliko u dospělých lidí v jejich nacionálních a stranických rozpích, jest to ještě jen poloviční neštěstí: říkají, že bez toho to nejde — nebudu se přítí. Ale vždyť naši Španělé se tím nespokojují; oni žádají, aby veškerá historie, pokud jest psána od Španělů a pro Španěly, měla podle toho ráz, aby bylo zjevno, že ji napsal Španěl a ne Portugalec. Tu si vzpomínám s tesklivostí na Thukydidu; on začíná své dílo slovy: „Thukydidés Atheňan napsal tuto historii války Peloponneských s Atheňany“ — a dobře, že to dělá, neboť bez těchto slov, jenom dle rázu a tendence jeho práce, nikdo by nemohl uhodnouti, kde ji napsal: Atheňan, Spartán nebo Korinťan? Ale co dělati; patrně musí historie, aby snesla svůj španělský ráz, zamhouřiti své „oko“ na veškerou novou dobu; budeme se těšiti tím, že pravda si najde útočiště aspoň ve staré historii, neboť staré historie se španělského stanoviska nenapíšeš. A vskutku jest tu čemu se radovati. Já se nikdy nepodpíši pod uvedený výrok Mablyho o nové a staré historii; ale není

pochyby, že za nynější doby má studium staré historie zvláštní mravní význam. Zde soudíme ne na základě napřed pojatých sympatií; chválíme dobré muže i dobré skutky, horšíme se nad špatnými, nehledíce k národnosti toho nebo těch, o kom se mluví. Zde nemá hottentotismus půdy: vnikající v starou historii učíme se býti spravedliví. Ale právě to není po chuti našim Španělům; oni vyžadují vypovězení staré historie ze školy anebo aspoň její obmezení ve prospěch nové, zvláště však španělské historie... Ostatně, pánové, zajisté dávno jste pochopili, že zde mluvím o Španělech toliko proto, že žijí daleko, nikdy se nedovědí, co jsem o nich mluvil a proto nebudou uraženi; já však už jsem tolik lidí „urazil“ ve svých předešlých přednáškách, že už toho mám dost. Nikoli, vraťme se domů. Čeho všeho nežádají od školního vyučování dějinám! Má vstípati ducha patriotismu, ducha... druhého, třetího, čtvrtého. Ale bojím se, že ze všeho toho štěpování nic zdárného nevzejde, ale „oko“ historie ukáže se při tom konec konců zkaženým. Nikoli; kdyby věc závisela na mně, já jako člověk vychovaný antikou řekl bych skromně, ale rozhodně: „vyučování dějinám má vštěpovati ducha pravdivosti a spravedlnosti“ — a pak... udělal bych tečku.

Přednáška šestá.

Druhá antithese: Pokračování. — Duch antické filosofické literatury: přesvědčivost. — Zákon cti myslitelovy. — Antická filosofie: její universalismus. — Antická ethika. — Ethika před Sokratovská, sokratovská a křesťanská. — Jejich důležitost pro etiku budoucnosti. — Antické právo. — Právnicko-řemeslníci a právníci-myslitelé. — Antická politika. — Antika a optimismus.

Předešlou přednášku jsem zakončil analýsami a charakteristikou toho, co jsem nazval duchem antické historiografie; přecházím k duchu antické filosofie, ale upozorňuji vás i zde, že se na ni zatím díváme ne jako na filosofii, nýbrž toliko jako na literární typ, stejně jako na historiografii.

Připusťme na okamžik, že veškeren obsah filosofie Platonovy jest netoliko nesprávný, nýbrž docela nesmyslný, že nemá pro nás žádné ceny; zda bude možno uložiti jeho dialogy do archivu? Nikoli; jejich význam jako literárních děl jest nezávislý na tom, co jest jejich filosofickým výsledkem. To, co nejvíce působí na čtenáře, jen poněkud přemýšlejícího, nikterak nejsou jejich vývody, nýbrž to jest *m e t h o d a*, kterou se k nim přichází. Srovnajme pro větší jasnost i zde řeckou filosofickou literaturu s tím, co jí odpovídá u národů, nedotčených řeckou civilizací, u Indů, u národů tak zvaného klassického východu, u Hebreů. I tam naleznete hlubokomyslné nauky: nikdo se nemůže s vysokou divati na kázání Buddhovo nebo na starozákonní proroky. Ale u Řeků jest něco, co bylo od nich po prvé uvedeno do naší duševní dílny — to jest právě všude rozšířené přesvědčení, že každý náš soud jest potud správný, pokud jest *d o k á z á n*. To není vše; předpokládá se, že tato dokázanost nebo nedokázanost jest jediná věc, kterou má míti na zřeteli myslitel, a že tato dokázanost, jakmile tu jest, musí ho chrániti od všech antipatií společnosti. „Jakže! ty tvrdíš to a to?“ — praví Sokratu jeho společník, podrážděný jeho vývody. O nikoli, odpovídá Sokrates,

to netvrdím já, nýbrž Logos, jehož nástrojem zde jsem. Líbí-li se ti to, což dokazuje Logos mými ústy — tím lépe; pakli se ti to nelíbí — nedávej vinu mně, nýbrž Logu, anebo ještě lépe — sobě samému.

A tato věc má za následek požadavek, aby člověk dovedl přesvědčiti a dal se přesvědčiti. Logos nám klade vážné, s částí těžké podmínky. Musíš uznati i tvrzení, jež ti je nepříjemné, jakmile je dokázáno; musíš se vzdáti i přesvědčení, jež ti je drahé, jakmile je vyvráceno — to jest kodex cti myslitelovy. Nechceš-li — budeš skopcem ze stáda, rabem pod vládou svého pána a ne svobodným občanem v obci ducha. A proto — vyvracej, dokazuj, ale nežaluj, netup, nedávej se uchvátiti hněvem! A dávej dobrý pozor na své důkazy a na svá vyvrácení, aby byly vskutku přesvědčivé; velmi často sympatie a antipatie převracejí náš úsudek a nakloňují jej, aby uznal nejlehkomyslnější důvody za dokázané — to býti nesmí. Nesprávný důvod, vzbuzený sympatií, jest při sporu totéž, co nesprávný sek při souboji; kdo se k nim uchyluje, ten porušuje kodex cti.

Ano, síla přesvědčení — to jest to símě, jež v sobě obsahuje antická filosofie a toliko ona; a toto símě musí vzejíti v každém z nás, chceme-li se postavit ve vědomý poměr k jevům života, chceme-li uniknouti z temnoty předsudků. Bohužel, půda pro toto símě jest u dnešního člověka velmi nepříznivá. My všichni jsme působením dědičnosti více méně voluntaristy; intelektualism jest jen tenká naplavená vrstva úrodné prsti ve složení našeho ducha. Nás možno naladiti i přeladiti, na nás působí elementární silou společnost a okolnosti našeho života; ale to všechno jest přímý opak intelektuálního přesvědčení.

A tu, hovoře s vámi o tomto přesvědčení, nejvíce se bojím, abyste nepřeložili mých slov do voluntaristického jazyka a nesměšovali přesvědčení s tím, co bych si dovolil nazvat přeladěním, s tím bezpečným příznakem mravní nebo rozumové slabosti. Nezáleží na tom, aby byl člověk schopen měniti své přesvědčení; to jest zjev do té míry obyčejný, že nestojí za to o něm mluvit. Neustále mění své přesvědčení, přecházej

z jednoho prostředí do druhého — ovšem ne najednou, nýbrž znenáhla; zvláště se to týká přesvědčení politických. Tu se dějí takové metamorfosy s pravidelností, jež nezůstává daleko za známou metamorfosou hmyzů: neustále se vylupují z nejradiálnějších kuklí nejnádhernější zpátečnickí motýlové. Doufám, že mne nebudete míti v podezření, že pod heslem přesvědčivosti vám doporučuji podobnou metamorfosu; právě naopak, ta jest jejím úhlavním nepřítelem. Ano, ale ne jediným; druhý její nepřítel jest to, co se ve voluntaristickém jazyce obyčejně nazývá čestným jménem stálost přesvědčení, kdežto v našem intelektualistickém jazyce jmenuje se tato vlastnost — tupost a duševní slepota. S našeho stanoviska zasluhuje odsouzení jak ten, kdo opouští své přesvědčení nemaje pro to logického důvodu, tak i ten, kdo ho neopouští, ač tu jest tento důvod; ti oba jsou nepřátelé a neposlouchají Loga, toho „slova — rozumu“, které dle hlubokého výroku čtvrtého evangelisty bylo na počátku — a po prvé se objevilo v antické filosofii.

Odpusťte, že prodlévám při této úvaze; ale ona jest nám nyní blíže než kdykoli jindy. Právě v tomto okamžení vznáší se nad námi všemi — i nade mnou, přednášejícím, i nad vámi, mými posluchači — Logos; to, co vám mluvím, nasměřuje k tomu, abych vás tak nebo onak naladil, nýbrž k tomu, abych vás přesvědčil. Že jest to úkol těžký, že mé řeči vzbudí mnoho kritiky a nespokojenosti — toho jsem si byl sám vědom a vám jsem to pověděl hned na začátku: jest těžko vzbuzovati a měniti přesvědčení tam, kde jest činiti s předsudkem, nahromaděným za celou řadu let, předávaným společností, ne-li dědičností. Ale já myslím, jestliže jest pro mne vážnou věcí podati vám tu pravdu, kterou mám, že pro vás jest neméně vážnou věcí, přijmouti ji... pokud jest pravdou. Ale k tomu, abychom nabyli o tom přesvědčení, jest jediný prostředek — ten kodex cti myslitelovy, o kterém jsem právě mluvil: musíš uznati i nepříjemné tobě tvrzení, jakmile je dokázáno; musíš se vzdáti i přesvědčení, jež ti je drahé, jakmile je vyvráceno.“ Zatím dnešní čtenář a posluchač má mezi jinými vlastnostmi, jimiž se liší od antického, i tuto: když mu něco dokazuješ, pouští chod důkazu mimo sluch

nebo zrak a soustřeďuje všechnu svou pozornost na resultát; líbí-li se mu ten resultát — všechna čest jeho původci, i kdyby sám důkaz byl založen na syllogismu nejnesmyslnějším; pakli se mu resultát nelíbí — anathema. Nuže, proti tomuto stanovisku chtěl jsem vás vyzbrojiti, pokud jest ještě čas, pokud jsem ještě před vámi.

Ano, ještě jednou opakuji: přesvědčivost, ta záruka duševní svobody a duševního pokroku — tot' nejdražší naše dědictví po antické filosofii jakožto literárním produktu. Její vlastní forma jest dialog; to jest příčina, proč Platon napsal svá díla v dialogické formě, při čemž přesvědčení i změna přesvědčení se děje před našima očima.

Vy arci pochopíte, že jsem nucen vynechati mnoho drahocenných stránek v antice, v antické literatuře, v antické filosofické literatuře — mohu vám předvésti toliko příklady a při jejich výběru nelze se vyvarovati jistého subjektivismu. Mluvím o tom, co se mi zdá nejcennějším z toho, čemu mne naučila antika: jiný by možná podškrtnl jiné stránky, bližší jeho srdci, a byl by zrovna tak v právu. Nyní, nežli se rozloučíme s antickou literaturou, chtěl bych ještě jednou ukázati na její ohromný kulturně historický význam.

Kdyby byla antika toliko tvůrkyní těch literárních typů, kterými žijeme i my, toliko východištěm pro evoluci moderní literatury, i tu by byl její význam velmi veliký: vždyť každá otázka po příčině zjevů světové literatury, jinými slovy, každý vědomý poměr k ní zavedl by nás nevyhnutelně v oblast antiky. Ale tím se její význam nevyčerpává: antika netoliko dala popud moderním literaturám, ona je i doprovází na celé cestě jejich rozvoje, jevíc více méně silný vliv na ně. Velmi správně řekl svého času Montesquieu: „Moderní díla jsou napsána pro čtenáře, antická — pro spisovatele“; vždycky a zvláště za nejlepších dob světové literatury byla antika hlavní potravou básníků i prosaíků a toliko ten pochopí správně moderní literaturu, kdo prostudoval velmi svědomitě tuto její potravu. Dříve nebyl tento požadavek ještě tak uznáván: pokud viděli hlavní úkol literárního historika buď ve sbírání faktů z vnějšího života spisovatelů, nebo v morálně-aesthe-

tických rozkladech o jejich dílech, bylo možno obejít se bez znalosti antické literatury; ale od těch dob, co byla historie literatury postavena na vědecký základ, od těch dob, co jsme počali stanoviti jejímu historiku požadavek, objasniti ty síly, které daly určitému literárnímu dílu právě ten určitý a ne jiný ráz — stala se znalost antické literatury nevyhnutelnou povinností tohoto historika: jak vysvětlíte vznik literárního zjevu, neznáte-li těch sil, jež jej vytvořily? Tím způsobem se i tu dokazuje správnost toho, co jsem výše pověděl: důležitost antiky se stala ne menší, nýbrž větší, než byla dříve.

Ale ne ta věc jest zde pro nás důležitá, nýbrž toto: Nezapomněli jste té antithese, ve které já vidím heslo rozumného obhájece antiky v nynějším životě: „ne norma, nýbrž símě.“ Byly v historii světové literatury periody, kdy byla antika pokládána za normu pro přítomnost; byly i jiné, kdy vskutku byla semenem, třeba snad za ně nebyla pokládána. První nazýváme napodobujícími; napodobovaly to, co chápaly, chápaly však ne příliš mnoho, o mnoho méně než my nyní; jako resultát vyšel ne klassicismus, nýbrž pseudo-klassicismus. Přes to však byly i tyto periody nezbytné: vyškolily moderní literaturu, dodávajíc jejím typům a slovním prostředkům té technické dokonalosti, kterých potřebovala, aby mohla sloužiti vyšším cílům; bohužel nedostatek času nedovoluje rozvinouti před vámi této nanejvýš zajímavé a důležité věci. Ale ať tomu jest jakkoli, ve světové literatuře pokládáme za skutečně tvůrčí periody ty, kdy antika byla ne tak normou, jako semenem... aťsi už byla za takové uznávána nebo ne. Právem stavíme Shakespeara a Goethe, pro něž byla antika semenem, výše než Racina, pro něhož byla normou, ať nemluvím již o jiných, otročtějších napodobitelích. Ale přisvědčíte, že proces rozvoje semene jest složitější a sledovati jej pracnější než proces reprodukce normy; o mnoho jest lehčí vyložiti vliv antiky na Racina než na Shakespeara a Goethe. Ano, zajisté; ale úkol nelze odbýti stanovením, jak jest obtížno jej rozřešiti. Historie literatury jako věda ještě jest v plénkách. Mocně ji posunul vpřed slavný Taine svým požadavkem, aby se na literaturu hledělo jako na produkt společnosti, ze které a pro kterou vznikla; neméně důležitý

jest však požadavek, aby byl kromě těchto vnějších sil stopován i vliv té vnitřní síly, která v ní žila a žije, t. j. antiky. „Moderní díla“ — opakuji slova Montesquieuova — „jsou napsána pro čtenáře, antická — pro spisovatele,“ a tím také, dodáváme, i pro toho, kdo studuje tyto spisovatele a je posuzuje.

Ohlédněme se nyní trochu zpět. Při svém přehlížení antického světa začali jsme, jak bylo přirozeno, s náboženstvím: náboženství nás přivedlo k mythologii, mythologie k literatuře, literatura k filosofii. Charakterisovali jsme ji až dosud toliko jako literární typ; přejděme nyní k jejímu samostatnému významu právě jako filosofie. Zde více než kde jinde bije v oči, jak velice byl řecký národ (abych opakoval výraz Vl. Solovjeva) „mnohorozumný“. Z obou nynějších národů, nejpłodnějších v oboru filosofie, anglického a německého, první se klonil vždy k empirismu, druhý k racionalismu; o Řecích je těžko říci, který z obou těchto směrů byl bližší jejich duši. Řecko zplodilo racionalistu Platona, ale také empirika Demokrita; v Aristotelovi oba proudy se spojují, ale potom se opět oddělují jeden od druhého — směr Platonův obživuje u stoiků, směr Demokritův u Epikura. Tuto blahodárnou dvojíto odkázalo Řecko i novému světu; od té doby stala se otupující jednostrannost už nemožnou. Střídavě tu Platon, tu Epikur oplodili i oživili moderní filosofii. Racionalism Platonův stýká se s náboženstvím, empirism Epikurův — s vědou; první jest příbuzný s idealismem, druhý s materialismem; první vede k zdokonalování člověka, druhý — k jeho vládě nad přírodou. Oba směry jsou nám nezbytné, ale nejnezbytnější jest — boj mezi nimi, ten plodný boj, jehož výsledkem jest kulturní pokrok. Nedej Bůh, aby kterýkoli z těchto dvou směrů u nás vymizel, aby rozum lidský zabředl buď v mrtvou poušť spekulace nebo v blátivý močál výlučně materialistických zájmů; a aby se to nestalo, proto musí antická filosofie zůstati stále blízká našemu srdci — právě antická filosofie se svým zdravým universalismem, obzírající stejně jasným zrakem nebe i zemi... Ale to jest, bohužel, látka příliš obtížná; víte už, že nemůžeme vyčerpati svého thematu — že vám mohu uvésti toliko příklady. Uvedu

příklad i pro antickou filosofii; z jejich mnoha stránek vyberu jednu a to právě mravní.

To jest otázka všem stejně blízká. Každá společnost žije mravností; mravnost naší doby jest mravnost křesťanská — uznávají ji i ti, kteří se chovají více nebo méně lhostejně k náboženským pravdám křesťanství. Pozoruhodno jest však, že první křesťanští myslitelé, poznávající antickou filosofii, byli zaraženi její velikostí a čistotou; chovajíce se k tomuto zjevu s religiosností křesťanů a s poctivostí myslitelů, vymyslili si proň toto vysvětlení: „Pán Bůh“, řekli, „ve své péči o lidské pokolení dal před příštím Kristovým Židům zákon, Hellenům pak filosofii.“ Všimněme si tohoto spojení: Židům — zákon, Hellenům — filosofii. Zákon praví: „ty musíš, ty nesmíš“ — a jenom to; filosofie staví vždy otázku „proč“ a „k čemu“. Tedy poměr Tvůrcův k oběma vyvoleným národům byl rozličný: Židům přikazoval, s Helleny uvažoval... Takový jest, aspoň dle mého mínění, přirozený, logický vývod z uvedené věty svatých otců; nebudu ho však dále rozvinovati, nechtěje upadnouti v kacířství — soustředím se na Helleny.

Ani u nich neměla mravnost hned s počátku filosofického charakteru; byly i u nich zákony a přikázání, za jichž původce pokládali prvního učitele mravnosti, vychovatele Achilleova i jiných heroů, Chirona. První: „vzdávej úctu Diovi i ostatním bohům“; druhé: „cti rodiče“; třetí: „neubližuj hosti-cizincí“ — taková byla tři veliká přikázání Chironova (*Χείρωνος ἐποθήματα*), jichž porušení bylo smrtelným hříchem, trestaným věčnými tresty na onom světě. Ale ovšem to nebylo vše: celý mravní názor světový kryl se touto vyšší sankcí zjevení, ty „v aitheru zrozené zákony“, jak je nazývá Sofokles, „jichž otcem jest jediný Olymp; lidská přirozenost jich nezrodila, nebudou proto pohřbeny pod příkrovem zapomenutí.“ Pindaros, Aischylos, Herodotos, Sofokles — to jsou pro nás hlavní prameny těchto zákonů, této staré mravnosti, založené na zákonech. V jakém poměru jsme k nim my? My nejsme nuceni věřiti v Chirona a v Olymp; proti velikému řeckému básníku řekneme, že právě lidská přirozenost je zrodila, — ten zákon výběru, který má stejnou sílu jak ve fy-

sickém, tak i v mravním světě; zákonem výběru vzniká, jakožto nevědomý resultát věkovité zkušenosti pokolení, ten kruh mravních norem, které zabezpečují společnosti nejlepší podmínky pro její vývoj.

Ovšem, starořecká instinktivní mravnost, pozorujeme-li ji toliko s tohoto hlediska, nestojí výše než instinktivní mravnost kteréhokoli jiného kulturního nebo divokého plemene: všechny jsou stejně určeny týmž nepřemožitelným zákonem výběru. To, co jí dodává výlučného významu, jest, že řecká kultura, jež přešla do Říma a z Říma k novým národům, jest v historii lidstva jediná kultura, jež zvítězila a vítězí, kdežto všechny ostatní kultury, nevyjímaje ani nejdéle žijících (musulmanské a buddhistické), jsou kultury přemožené nebo přemáhané. Tu stojíme na zcela pevné biologické půdě: instinktivní mravnost řeckého národa jest nejzdravější ze všech — proto nejzdravější, že vytvořila jedinou na světě životnou kulturu. Znamená to, že má býti pro nás normou? Zajisté ne; už jsme viděli, že norem v antice vůbec hledati nesmíme. Ale jestliže některá instinktivní mravnost zasluhuje pozornosti nynější doby, jest to nepochybně ona; a této pozornosti se jí dostalo a dostává plnou měrou od těch dob, kdy se stal jejím kazatelem mezi námi Fr. Nietzsche...

Ale já jsem nechtěl mluvit o ní, nýbrž o té vědomé, filosofické mravnosti, která vznikla na jejím základě po jedné z největších reforem, které prožilo lidstvo v tomto oboru; tato reforma jest spiata s jménem Sokratovým. Sokrates právě tím způsobil převrat v Athénách, že při každém mravním principu nebo zákoně stavěl otázku „proč“ a „k čemu“. V této věci stojí on a s ním i mravní filosofie od něho vyšlá sám o sobě; druhého takového příkladu historie člověčenstva nezná. Jestliže před Sokratovská instinktivní mravnost vzbudila náš zájem jako nejcennější z instinktivních mravností, zasluhuje sokratovská vědomá mravnost naší pozornosti jako jedinečná. I Sokrates — jak víte — draze odpykal za svůj podnik. Současníci se zalekli těch jeho „proč“ a „k čemu“, na něž nevěděli odpovědi; nevěděli na ně odpovědi ani on sám. Vzpomeňte si na jeho sklíčená slova: „oni všichni ni-

čeho nevědí a ani já nejsem jich moudřejší; já toliko vím, že nic neví, a oni nevědí ani to.“

Instinktivní mravnost přestala uspokojovati myslící lidi a nové, vědomé ještě nebylo; atherská společnost cítila se v postavení lidí, již odrazili od jednoho břehu a nevidí druhého. Nebudeme se přísně stavěti k jejich protestu proti člověku, který jim odňal to, čím žili až do té doby; ale nebudeme odpírati obdivu smělému plavci, který směle odrazil od břehu, aby hledal nový, lepší svět. Na otázky dané od Sokrata odpověděli pozdější filosofové, zvláště stoikové; resultátem jejich odpovědí byla mravní filosofie, tvůrkyně jediné ve světě tak zvané autonomní morálky, vyvozující vědomě mravní povinnost člověka z jeho správně pochopené přirozenosti.

Ale mohli byste se mne ptáti, k čemu nám je tato autonomní morálka, když my máme morálku křesťanskou? — Za prvé už jednou jsem protestoval proti tomuto odlučování křesťanství od antiky, které nemá jiného důvodu kromě čistě vnějšího — totiž zejména to, že antika se vždy vykládala a vykládá na filosofické fakultě, kdežto křesťanství na bohoslovecké. Jak možno odloučiti od antiky kulturní sílu, která se zrodila a zakořenila v hranicích římského imperia za doby prvních římských imperátorů a byla odpovědí na věkovité otázky antické společnosti? Vždyť každý, kdo studuje historii křesťanství a křesťanské morálky, ví, jak se tato živila šťavami antické filosofie, jež byla dle slov samých křesťanských učitelů dána Hellenům od Hospodina ještě před příštím Kristovým. Ale hlavní síla nikterak není v tomto argumentě; můžete jej porazit ukázáním na to, že křesťanská morálka svým principem se liší od před Sokratovské i od sokratovské: tam jsme měli mravnost instinktivní a mravnost vědomou, zde však mravnost zjevenou od Boha. Nebudu se přítí; dám toliko otázku: jest žádoucí, aby zjevení bylo jedinou sankcí mravní povinnosti? Ví, mnozí budou náchylni říci „ano“. Opět se nebudu v zásadě přítí; odvolám se toliko na fakta.

Náboženský skepticismus jest faktum a při tom faktum daleko ne tak strašné, jak si mnozí představují; ba jest možno do jisté míry naň pohlížeti jako na zjev biologický. Jest v ži-

votě člověka věk — a jest to právě váš věk, pánové, kdy vlivem mohutného přílivu životních sil v zdravém organismu s jedné strany a s druhé strany vlivem vždy širšího a širšího obzoru, jenž se otvírá před mladými zraky, narůstají duši jakoby křídla. Hledí zrakem vítěze na ten prostor, který se před ním otevřel, cítí, jako by byl jeho pánem, jestliže ne v přítomnu, tedy v budoucnosti, a na všechny řeči o tísnivé vyšší sankci jest náchylen odpovídati: „Věřím v sebe a ve svou sílu!“ Později, když jarní vody vstoupí ve své normální řečiště, vystřízliví, vyrovná své síly se svou úlohou, učí se chovati s úctou k těm sankcím, které kdysi odmítal... Tato metamorfosa nemá nic společného s tou, které jsem se dotkl dříve; jest čestná a nezištná, ba já lituji toho člověka, který „za mlada nebyl mlád“; napadají mne slova Petrarkova: „nepřináší na podzim ovoce ten strom, který z jara nekvetl“ (non fructificat autumnus arbor, quae vere non floruit). Někdy i celé společnosti prožívají takové periody kypícího života a smělosti myslí. V jedné z takových period — v době Lockově a Voltairově — byl také objeven význam autonomní morálky školy Sokratovy; a před našima očima působením právě takového mladého záchvatu byla uvedena ve známost nynější společnosti i před Sokratovská instinktivní morálka, za jejíhož svědka a symbol vybral její obroditel antického boha jara a přilévajících se sil — Dionysa. Takové zjevy daleko nemají jen přechodní význam; ovšem každý záchvat přechází: přešel voltairianismus, přejde i nietzscheanismus — jenom nepřejde boj, ten jediný a nevyhnutelný prostředek zdokonalení.

Takový boj nastává i nám — možná že nejvážnější ze všech, jaké kdy vířily v lidstvu. A v takových dobách úsilného boje nesluší se zavíratí do hranic jedné, třeba i křesťanské morálky. Povstávají nové společenské skupiny a s nimi i nové úkoly individuální i sociální ethiky; pro jejich řešení nelze se spokojiti těmi normami, které jsme zdědili po otcích a dědech. Musíme zkoušeti, jaké mají právo na existenci, musíme proniknouti tímto nánosem ke skutečné mravnosti, k té, která tkví na neochvějném základě lidské přirozenosti... a ne prostě „lidské“ přirozenosti (v tom záležel omyl osvícen-

ské doby), nýbrž naší evropské přirozenosti, jejíž kořeny jsou v naší duševní vlasti, v antice. To jest, proč se musíme obrátiti od své morálky i k předkřesťanské, sokratovské i k před-sokratovské, instinktivní; ne proto, abychom je obnovili, chraň bůh — nýbrž proto, aby z jejich boje s běžnou morálkou zrodilo se to, čeho potřebujeme.

Takový jest požadavek doby; po mnohých známkách jest vidno, že jdeme vstříc novému rozkvětu studií antiky, která bude hlouběji pojata a bude míti silnější vliv na lidi. Bedřich Nietzsche jest toliko jedna známka, jeden symptom; ohromný, třebaš pomalý úspěch tohoto proroka antiky — a to nejan-tičtější, před Sokratovské antiky — jasně nám ukazuje, v kterou stranu jsou obráceny tužby přítomné doby a kde jest prostředek k jich ukojení. U nás v Rusku měla společnost vždy jemný smysl pro mravní otázky a tužby; u nás jest její vědomí méně stísněno tradicími rámečky, více spěje k volnosti, od podmíněného a přechodního ke skutečnému, přirozenému, věčnému. U nás by měl dle toho býti i zájem o antiku silnější než kdekoli jinde. A když slyším to kázání nenávisti a tupení antiky v naší společnosti, zdá se mi, že mám činiti s kolosálním a hanebným nedorozuměním. Rád bych křikl na společnost: „Co pak to děláte! Před vámi jest číše s nejjiskrnějším, nejchutnějším, nejvýživnějším nápojem, ale kraj této číše jest potřen pelyňkem — a vy se s pláčem, jako děti, od ní odvracíte?..“

Ale již dosti o antické filosofii; její charakteristika sama nás přivedla k sociálním a státním útvarům ve starém světě, k praxi i theorii antické státovědy. Ano, k praxi i theorii; stavějce tyto dva pojmy vedle sebe už ukazujeme, v čem záleží odlišný rys antické politiky. Všichni národové starého i nového světa žili tím nebo oním společenským a státním životem; ale toliko antičtí národové o něm přemýšleli, rozmlouvali a psali, a z nových národů ti, které tomu naučila antika.

Pravda, k jedné stránce tohoto života bylo potřebí u všech kulturních národů postaviti se ve vědomý poměr — ke stránce právní; aby byl regulován poměr mezi občany (a polo-občany) a držena na uzdě, třebaš jen do jistého stupně, své-

vole faktické síly, bylo potřebí určitého zákonodárství, záležitějšího z řady určitých receptů: „jestliže kdo udělá to a to, čeká naň to a to.“ Takových zákoníků je nám známo dosti mnoho; nejstarší z nich, babylonský „kodex Hammurabiho“, náležející do třetího tisíciletí př. Kr., byl nalezen ne tak dávno a tento nálezní vzbudil zájem všeho civilisovaného světa. Vskutku jest tento „kodex“ velmi zajímavý — mezi jinými i po té stránce, že z něho poznáváme, jak dlouho žilo lidstvo jen dle řemeslných receptů po vzoru: „jestliže kdo udělá to a to, čeká naň to a to“, a jak veliký byl proto čin národa, který jediný dovedl přejíti od těchto receptů k vědeckému právníctví, jež mělo za základ přesné určení právních pojmů a za podstatný úkol — operování s nimi; to byl právě takový čin ducha jako přechod od kouzelných praktik k vědecké medicíně, jež má za základ studium vlastností organismů i látek. Tento přechod v oboru práva uskutečnili s části Řekové, ale zvláště Římané; a v tom jest příčina, proč římské právo bylo, jest a bude učitelem moderního právníctví.

Vím, že bývá toto tvrzení často popíráno... ostatně ne tolik od právníků qu a právníků (dělám tuto právníckou klauzuli vzhledem k tomu, že i právníci často bývají straníky — qu a lidé mluví arci to, co velí mluvití strana), jako od neprávníků a poloprávníků. „K čemu studovati římské právo?“ táží se: „naše pojmy o manželství, rodině atd. jsou jiné než římské; k čemu pak se nám mohou hoditi normy římského práva?“ Všimněte si: normy. Všude jest jeden a týž omyl: normy nelze užiti — to znamená, ničeho nestudovati. Zdá se nám směšným voják z anekdoty, který se zdráhal řešiti arithmetickou úlohu — „jestliže jsem ti dal 5 rublů a 3 ruble jsi poslal ženě, kolik ti zbylo?“ — zdráhal se z toho důvodu, že nikdo mu 5 rublů nedal a že ani není ženat; ale v podstatě ti quasi-právníci, jejichž námítku jsem uvedl svrchu, nejsou o nic chytřejší než ten voják. Není nám třeba norem římského práva; nám jest třeba právnických pojmů, které s podivuhodnou přesností a účelností stanovil ten vyvolený národ Themidin — jako jsou ta všechna iustum a aequum, dolus a culpa, possessio a dominium, hereditas a legatum, fideicommissum, ususfruc-

tus, servitus, obligatio a spousta jiných; nám jest potřebí umění operovati s těmito pojmy, poznávati je v daných právních poměrech a tím redukovati spletité jednotlivé případy praktického života na formule poměrně jednoduché; jest potřebí vši té jemné a bystré právnícké analýze, jejímiž mistry byli římstí právníci. „Ale k čemu pak?“ — táží se tito lidé, „vždyť ty pojmy a operace, pokud jich jest potřebí, jsou přijaty do nynějšího práva.“ A v nynějším právu, táží se zase já, přestaly býti římské? Zaměnili jste slovo ususfructus za slovo пользование (požívání) — a myslíte, že jsme touto prostou manipulací nabyli místo římského práva ruského? Strhli jste etiketu s amfory vzácného falernského vína, přilepili ruskou známku — a těšíte se myšlenkou, že pijete domácí víno? Toto krátkozraké horování pro přítomnost jest na škodu již tím, že vede k takovým nesvědomitým falsifikátům a plagiátům.

Ale to jest jen jedna věc. Já a priori nepřihlížím k normativnosti antiky a k normativnímu principu při jejím oceňování; přes to jest možno leckde a v lecčems i v této věci u ní se poučiti a to v oboru římského práva více než v kterémkoli jiném; ale ani to není vše. Ať pohlížíme jakkoli k bezprostřednímu, aktuálnímu významu římského práva — ten význam, který mělo pro nás jako pramen našeho práva a jako učitel našeho právníctví, nemůže mu býti nijak vzat: habere eripi potest, habuisse non potest řekl pěkně Seneka. Nemůžeme studovati historii našeho práva bez studia práva římského; a nemůžeme nestudovati této historie, chceme-li jen poněkud vědomě hleděti na to, čím žijeme. Odpověď k otázce po smyslu právních zřízení dává nám jejich vznik; odpověď k otázce po jejich vzniku — jejich historie, t. j. dle toho, co bylo řečeno, římské právo. Kdo ho nezná, ten nikdy nebude právníkem — myslitelem; takových pak nám nikdy nebylo tak potřebí jako právě nyní, kdy se děje, lze říci, rozklad trestního práva i processu, kdy zmítající se svědomí lidstva dává v osobě Tolstého, Nietzsche, Häckla vždy nové a nové otázky právnícké vědě a s mučivým napětím žádá k nim odpovědi.

Ale právo a právníctví jest toliko jedna stránka toho,

co možno nazvati antickou „politikou“ v antickém smyslu toho slova; má však mnoho jiných — tolik, že nám nelze pomýšleti na úplnost třeba jen schematickou. Všechny jiné státy starověku mají za základ buď vojenskou ideu nebo finanční; toliko v jediném Řecku projevila se myšlenka, že stát jest prostředek k mravnímu vychování a zdokonalování člověka, že politika jest dovršení ethiky. U Homera jí ještě není — v homerské obci jest mnoho zajímavého, ale ona na nás působí jako sama příroda se svou hrubou a materiální povinností. Ale tu Delfy, největší rozumová a mravní síla Řecka do 5. stol., berou na sebe grandiosní úkol, vychovati politicky Řecko v duchu náboženství a mravnosti Apollonovy. Řecký národ skládal se tehdy z malých samostatných obcí, každá o několika tisících duší; tyto πόλεις byly nanejvýše vhodným materiálem pro vážné a poučné experimenty (jest třeba mnoho a dlouho hledati v historii nových dob, abychom našli něco podobného — ku příkladu Ženevu v době Kalvinově). Experimenty se dělaly s pomocí rozličných prostředků a s měnivým úspěchem: v některých obcích podařilo se Delfům uchvátiti vládu (ku př. ve Spartě), v jiných jim napomáhaly mocné strany (jako v Athenách), v třetích byl jejich nástrojem mocný orfický řád (v jihoitalských koloniích); v jedněch zvítězily, v jiných byly přemoženy — pro nás jsou všechny tyto scény stejně zajímavé. Experiment jiného druhu podnikli jako pendant k Delfům athenští politikové V. století; ale obec vojínův a úředníků jimi vytvořená, bez pozemků, jest ztroskotána za peloponneské války. Zkušeností praxe používá theorie IV. století — Platon ve svém „Státě“ — ale opět jen proto, aby přešla co nejdříve k praxi.

Tak nám Řecko odkázalo i v theoretických výkladech i v praktickém užívání principy politiky v nejširším smyslu slova; jakým způsobem zříditi stát tak, aby zabezpečil osobě možnost největšího mravního zdokonalení? — to jest otázka, jež se táhne jako červená nit všemi těmi pokusy a stavbami. Jest to otázka nanejvýše zajímavá. Už jen to, že ji dali v této formě, bylo ohromným pokrokem: „jakým způsobem zříditi stát tak“... znamená, že stát není něco elementárního; na nás závisí, zformovati i reformovati jej podle toho cíle, který

uznáváme za nejlepší. Tak věřili staří; tak jsme se od nich naučili věřiti i my. Tato víra byla jeden čas zdrojem krajních přehmatů a omylů: lidé, příliš zveličující (v osvícenské době) sílu rozumné vůle, začali myslet, že s pomocí dobře promyšlených konstitucí jest možno najednou předělati národ a vytvořiti nové pokolení lidí. Krvavá historie francouzské revoluce se svými mrtvě narozenými ústavami a divokou zvůli naučila nás dívat se střízlivěji na tuto věc a nepodceňovati toho živlu, který jest obsažen v charakteru dané společnosti; ale sama existence ideje politického pokroku, kterou nám odkázala antika, tím nebyla dotčena. — To je jedna věc; druhým krokem vpřed byl pojem mravního významu státu, který jest určen jeho poměrem k jednotlivci. V tom pojmu byly dány elementy boje mezi dvěma ideami stejně cennými, stejně důležitými pro kulturní pokrok: mezi ideou státu a ideou individuální svobody. Delfy kladly váhu na první, podřizující jednotlivce státu; Atheny se snažily emancipovati jednotlivce, pokud to bylo možno bez ujmy síly státu — tuto tendenci athenské ústavy jasně vytýká Perikles v pohřební řeči u Thukydidy. Tak vnesla antika do světa tu plodnou politickou antithesi, antagonismus mezi principem socialistickým a individualistickým; a vždy nejuvědomlejší obhájci toho i onoho principu v novější společnosti přiznávali se, že jsou žáky antiky, a vysoko cenili její význam. Otec dnešního socialismu Ferdinand Lassalle viděl v klassickém vzdělání „šťastný pendant proti měšťáckému názoru na svět“ tehdejšího Německa a pokládal je za „nezrušitelný základ německého ducha“; jeho antipod, prorok krajního individualismu Fr. Nietzsche, osvojil si u antiky ty principy, které tak krásně a s takovým úspěchem provádí ve svém kázání. Oba měli pravdu, neboť oba byli tolik vzdělaní, že pokládali antiku ne za normu, nýbrž za símě nynější civilizace.

Ale i zde musíme uznati vedle ohromného theoretického významu antické politiky její ohromný historický význam — při čemž vás prosím, abyste pojímali toto poslední slovo ne ve smyslu odcizení od přítomné skutečnosti, nýbrž ve smyslu velmi blízkého vztahu k ní. Já jsem už dříve pověděl, že naše minulost není minulá ve vlastním smyslu slova: ona

žije v nás a my žijeme z ní. Studující minulost, studujeme svou přítomnost v tom, co v ní jest nejstálejší, nejživotnější. Zkuste pohleděti na přítomnost tak, jako byste se byli dnes narodili, beze vší vědomosti o včerejším dni: vše ve vašem okolí bude se vám zdáti stejně cenným, nevyhnutelným a věčným, instituce vysokých límců nebo plochých dámských klobouků bude se zdáti stejně důležitá s institucí tvrdého a měkkého znaku nebo písmene *h*, s institucí vojenské povinnosti nebo poroty, s institucí manželství i přátelství. Co vám pomůže rozlišiti tu věc přechodní od trvalých, libůstku od nezbytnosti, potřebné od nepotřebného? Důkladná znalost člověka? To jest věda budoucnosti a to daleké budoucnosti; až dosud naším jediným vůdcem jest minulost. A jestliže se my filologové hřížíme svým myšlením v dalekou minulost naší kultury, není to proto, abychom se odcizili přítomnosti, nýbrž proto, abychom ji snáze a lépe chápali, abychom přešli od podmíněného a přechodního k nepodmíněnému a věčnému... nebo aspoň k dlouhověkému, abychom mohli provésti správné ocenění zjevů, jež nás obklopují, odlišiti nános, který zítřejší vlna odplaví, od granitové vrstvy, na které stojí naše kultura. Její historie začíná pro nás tam, kde začíná historie Řecka... o historii Východu mluvíti není třeba, neboť není známo, pokud historie Řecka může býti pokládána za její pokračování. Studující tento začátek a srovnávající jej s přítomností, poznáváme tu cestu, po které kráčí lidstvo, vedené svým přísným vychovatelem, zákonem sociologického výběru.

A — jak jsem už výše poznamenal — studium této cesty poskytuje nám netoliko rozumových poznatků, nýbrž i duševní zdatnosti a odvahy, jež je vzbuzována potěšující shodou biologické a mravní hodnoty. Vskutku jen zde, na této ohromné cestě kulturního života společnosti, shodují se tyto dvě hodnoty — na krátké dráze života individua tu se scházejí, tu rozcházejí, zavádějíce nás s tolika svými kombinacemi. Napadá mne polosměšné, polovážné čtyřverší jednoho ruského epigrammatika:

Kdo s čtyřicítkou nebyl pessimista
a s padesátkou misanthrop,

snad byla jeho duše čistá,
jak idiot však lehá v hrob.

Ano, jako idiot po způsobu Karatajeva, Akima nebo toho, jež nám vylíčil Dostojevskij... Vskutku, v době života jednoho pokolení velmi často síla triumfuje nad právem a podlost pak nad oběma; a to ještě není nejhorší. Ovšem, jest smutné viděti, jak jest rozbíjeno tolik krásných životů při triumfu samolibé nechutnosti a nízkosti; ale ještě smutnější je viděti poražené vysoké ideje, viděti mrtvolu zavražděné pravdy ve sloupcích novin a jiných orgánů veřejného mínění. Pomoci není; za dobu jednoho lidského života seznámíte se toliko s malým „já“ společnosti vás obklopující, a to není příliš potěšitelné; jestliže chcete poznati její větší „já“ — to, jímž vládne zákon sociologického výběru — musíte se stoupiti do minulosti a studovati od nejranějších začátků cestu lidské kultury. A tu zpozorujete to, co jsem výše nazval shodou biologické a mravní hodnoty; její podstatu lze vyjádřiti slovy: „špatné ukazuje se jako neschopné života a hyne, dobré, jsouc schopno života, žije stále nebo se obrozuje“. Budete naplněni jasnou nadějí na tu tajemnou budoucnost, ke které nás vede nevyzkoumatelná Vůle; dáte za pravdu, vzhledem k lidské přirozenosti, krásným slovům Mikuláše Lenaua:

Miluj přírodu, jež věrně a pravdivě
spěje stále ke štěstí a volnosti.

Přednáška sedmá.

Druhá antithese: Dokončení. — Klassicismus a antika. — Architektura a princip struktivní poctivosti. — Skulptura a malířství: princip přirozenosti a princip idealismu. — Umělecký průmysl: princip oduševnělosti. — Ušlechtnění moderní kultury antikou. — Třetí antithese: věda o antice. — Její úkoly v minulosti, v přítomnosti i budoucnosti. — Vzrůst její zajímavosti úměrný s jejím propracováním. — Její universalismus.

Obě předešlé přednášky, věnované kulturnímu významu antiky, měly dosti pestrý obsah: přišla řeč na náboženství i na mythologii i na literaturu i na filosofii i na právo i na politiku. Pojítkem toho všeho bylo mimo společnou náležitost k oboru antiky ještě i společné hledisko: všude jsem se snažil dokázati vám, že antika má nám býti ne normou, nýbrž semenem. Touto nanejvýše vážnou zásadou stavíme rázem antiku výše nad vše strany, netoliko politické, nýbrž i všechny jiné; ukáži vám příkladem, co to znamená. Snad jste si všimli, že jsem se ve svých přednáškách pilně vyhýbal slovu „klassicismus“; nedělal jsem to proto, že toto slovo píchá mnohé členy naší společnosti do uší — bojácnost mi nebude v té příčině, doufám, nikdo vytýkati — nýbrž proto, že pojem, kterému toto slovo odpovídá, není shodný s tím, co pokládám za prospěšné a plodné pro přítomný okamžik. Klassicismem rozumíme směr v literatuře a umění, který vidí v literatuře a umění antiky (a to ještě ne celé, nýbrž jen její význačné části) právě normu k napodobení: v tomto smyslu staví se klassicismus s jedné strany proti romantismu, s druhé proti naturalismu. Tento směr jest rovnoprávný s oběma právě jmenovanými; ale výslovně toliko rovnoprávný. Ale my hledáme v antice toho, co se může stejně hoditi jak klasikům, tak i romantikům a naturalistům — hledáme, jak jsem už jednou řekl, ne normy, nýbrž semene.

To musíme míti na zřeteli i v tom oboru antiky, ke kterému nyní přecházíme, abychom jím zakončili svůj přehled — v oboru umění. Umění v našem případě jest hlavně architektura, sochařství, malířství; tento pojem má však ve svém rozsahu i domácí a jiné nářadí, pokud má umělecký ráz.

Začněme s architekturou.

Její základní živly v antice jsou velmi jednoduché — řecký sloup s přímým břevnovím a (zejména) římský oblouk; stojí však za to, vmysleti se v struktivní ideu, která jest zde ztělesněna. Dva sloupy a příčka — to jest původní schema řecké architektury: tíha tlačí výhradně shora dolů — ji nese sloup, jehož síly jsou proto namířeny výhradně zdola nahoru; jest zajímavo viděti, jak se celý sloup jeví jakoby oživen tou silou, působící zdola nahoru. Ale zde nás zajímá toliko jedna věc: hluboká poctivost, abych tak řekl, řecké architektury; vnější podoba budovy vyjadřuje úplně její struktivní ideu, můžete vystavěti řecký chrám beze všech umělých prostředků upevňovacích, bez cementu a železných svor — a bude držeti. Obtíž byla toliko v jedné věci: při trochu značnější vzdálenosti mezi sloupy bylo těžko najíti dostatečně dlouhé kamenné příčky. K odstranění této obtíže byl vynalezen oblouk, jehož princip jest klínovité tesání kamenů. Takovým způsobem bylo dosaženo možnosti, s pomocí nevelkých kamenů nebo cihel překlenouti velmi značné vzdálenosti mezi stoupy. Poctivá byla i tato architektura s obloukem (a odtud i s klenutím, kopuli v to počítajíc): můžete vystavěti z klínovitých cihel oblouk bez malty a umělých svor, a ten oblouk bude nejenom sám držeti, nýbrž udrží i vrchní část budovy: čím více bude naň tlačiti tato tíha, tím pevnější a silnější bude sám oblouk.

Ale oblouk, který odstranil jednu obtíž, přinesl jinou, pro niž římská architektura nenašla plně uspokojivého řešení. Při soustavě rovného břevnoví tlačila tíha, jak jsme viděli, toliko shora dolů, ve směru svislém; při soustavě oblouků tlačí však také od středu na obě strany ve směru vodorovném. Zkuste vystavěti oblouk z klínovitých cihel nade dvěma sloupy — bude je rozpírati, sloupy se zvrátí. Tedy bylo potřebí nového ar-

chitektonického elementu, který by odporoval i tomuto horizontálnímu tlaku — toho římská architektura nenašla, naznačenou obtíž spíše obcházela než řešila. Ale přímým pokračováním římské architektury byla architektura románská na počátku středověku, přímým pokračováním románské architektura gotická pozdního středověku; nuže, tato našla konečně úplně uspokojivou architektonickou odpověď na otázku, kterou byl dal římský oblouk. Poněvadž tíha budovy tlačila ve dvou směrech, vertikálním a horizontálním, ale hlavně v prvním, proto byla jejím schematickým výrazem šikmá linie, úhlopříčka toho rovnoběžníku sil; k jejímu zdolání bylo proto potřeba elementu, který by jí šel stejným způsobem vstříc zdola nahoru ne přímo, nýbrž kosým směrem, t. j. opěry. Tato opěra (po nedokonalých pokusech románské architektury) byla přijata v systém gotické architektury jako nevyhnutelná za základní součást; ona ji rozvila a zkrášlila, vytvořivši i opěrný pilíř i opěrný oblouk, a jejím přijetím byla obnovena ta architektonická poctivost, jež byla poněkud porušena zavedením římského oblouku — ta architektonická poctivost, jež požaduje, aby vnější vzezření budovy bylo přesným výrazem struktivní ideje, jež v ní žije.

Dějiny architektury znají jen dva příklady této absolutní poctivosti — sloh řecký a sloh gotický. Řekne se nám: tyto dva slohy byly přímým opakem jeden druhého. Ano, zajisté, mají se k sobě jako vertikála k horizontále. Není pochyby, že normy řeckého slohu byly opuštěny od slohu gotického; ale zrovna tak není pochyby, že gotický sloh byl jen rozkvětem řeckého semene. Toto símě jest architektonická poctivost. Co to znamená, uvidíme ihned.

Jediný struktivní princip netvoří architektonického slohu; v takovém má vždy větší nebo menší podíl princip ornamentální. Ten máte i v řeckém slohu; budete-li se ptáti, jaký jest tam jeho poměr k principu struktivnímu, uvidíte, že tento poměr byl ilustrací hesla: práci čas, zábavě svá doba. Práce — to jest nesení tíže: touto prací jest zabaven především sloup, a ten se jí věnuje zcela; celý vzhled jeho přísného, rovnoměrného dřívku vyjadřuje tuto ideu, na ornament, t. j. na

zábavu, nemá kdy. Ale konečně jest dosaženo architravu. Zde jako by se neutralisovaly tíha i podpora, síla, tlačící svrchu, i síla, nesoucí její tlak; zde jako by nastal okamžik oddechu — a hle, zábava, t. j. ornament, ujímá se svých práv, ionské voluty, korinthské listy ovinují hlavici sloupu. Ale i architrav má svou práci: na něm leží tíha veškerého svrchního břevnoví, které naň tlačí (v dorském slohu) prostřednictvím přísných triglyfů — za to pravouhlé mezery mezi triglyfy jsou volny od práce, a hle, zde — na tak zvaných metopách — fantasie umělcova opět si zahrává, metopy se zdobí skulpturními obrazy. Břevnoví nese střechu, která tvoří nad průčelím plochý rovnoramenný trojúhelník, tak zvaný štít; prostor uvnitř trojúhelníka opět představuje neutrální pole oddechu — proto zde se setkáváte opět se skulpturními okrasami. Takto táž architektonická poctivost, jež charakterisuje struktivní část řeckého slohu, určuje i její poměr k části ornamentální: úloha této jest čistě podřízená, nikde nezatemňuje struktivní ideje.

Naproti tomu nejsilnější popření tohoto principu architektonické poctivosti jeví především slohy východní a dále i zrůdy antického slohu částečně pod vlivem slohů východních. Společným živlem jich všech jest fantastičnost; podřízení struktivního principu ornamentálnímu, přeměnění struktivních elementů ve vzorčky, skrývání struktivní ideje za takové architektonické formy, jež jsou samy o sobě nemožny — to jsou vlastnosti těchto slohů. Vezměte zvláště blízký nám sloh byzantský, představující dle šťastného výroku Střigovského „Helladu v objetí Východu“; obraťte pozornost na jeho sedlatý, špičatý oblouk. Takový oblouk, sestavený z klínovitých cihel, nejenom není s to, aby něco nesl, nýbrž ani sám sebe neudrží: jeho vnější podoba neodpovídá struktivní ideji, jest možna toliko pomocí štukatury, malty a umělého upevňování. Vezměte byzantský sloup: tato hlavní část řecké architektury jest zde odsouzena k úplně nečinnosti, vystupuje kdekoli z koutu a zase zapadá v kout, ničeho nepodpírajíc, co by i samo nedrželo — jinými slovy, změnila se v čistý ornament. — Vezměte arabskou architekturu, Alhambru s jejími stalaktitovými klenbami — tyto stalaktitové klenby jsou

po stránce struktivní právě tak nemožny jako byzantský ob-
louk; opět fantasie ornamentátorova za pomoci štukatury a j.
zakryla struktivní element, jenž byl základem jeho výtvoru
— římskou klenbu. — Vezměte ruský sloh a jeho charakte-
ristickou vlastnost, cibulovitou kupoli — i ona se jeví jako
struktivní absurdnost, možná jen za pomoci umělých podpor,
skrytých uvnitř kupole; a tak to, čím jest držena, pečlivě se
skrývá zraku pozorovatelovu, ukazuje se však zraku jeho to,
co se samo sebou udržeti nemůže — přisvědčíte, že tento prin-
cip jest pravý opak proti principu architektonické poctivosti,
svrchu uvedenému, který požaduje, aby vzhled budovy od-
povídal její struktivní myšlence. Nyní jest u nás ruský sloh
v modě, ale jen proto, že jest ruský; nemohu věřiti, že by
jeho úspěch byl trvalý. V historii architektury následovalo
obyčejně po takovém záchvatu pro antistruktivní formy ob-
novení antiky s její prostotou a poctivostí; myslím, že totéž
nastane i u nás — ale, rozumí se, ne tak, že by u nás zdomác-
něly normy řecké a římské architektury na místě nyněj-
ších. Nikoli: jestliže umělci-architekti budoucích pokolení
vezmou z antické architektury její símě, architektonickou po-
ctivost, a spojí je s formami ruské ornamentiky — hle, to
bude očekávaný a žádoucí ruský sloh. Dohadovati se po-
drobností bylo by ovšem předčasné.

Co bylo až dosud řečeno, týkalo se výhradně architek-
tury; pohlédněme zběžně i na ostatní umění, zvláště na so-
chařství a malířství. Proti architektuře jsou tato dvě umění
napodobující; zde jest sloh umění — kromě podmínek samé
techniky — určen otázkami: koho nebo co napodobiti a jak
napodobiti? Odpovědí k těmto otázkám stanoví se zvláštní
řád antického, t. j. opět řeckého napodobujícího umění. Aby-
chom jej pochopili, vyjděme i zde co možná od elementárního,
co nejvíce zjednodušeného schematu.

Představme si především prvotního umělce, který po prvé,
nemaje předchůdců, chce vyobraziti některý předmět — ře-
kněme člověka. Samo sebou se rozumí, že obraz povstalý za
takových podmínek bude vykazovati svrchovaně náhodný ráz,
podle toho, jak se umělec dívá na svůj předmět a jak jeho

ruka poslouchá jeho očí. — Dále si představme, že za tímto
prvním umělcem druhý umělec si dává právě takový úkol;
poměr tohoto druhého umělce k prvnímu může již býti trojí.
Za prvé může ho ignorovati; tu pak arci jeho zobrazení bude
právě tak náhodné jako bylo první; představující si i
dále právě takový poměr nástupce k předchůdci, dostanete
umění náhodné, beze všeho určitého slohu. Za druhé může
se naopak zcela podříditi svému předchůdci, snažiti se repro-
dukovati veškeru jeho manýru: jestliže tento zobrazil lidský
trup v podobě lichoběžníka, spočívajícího na pravoúhelníku,
tu i on se uchýlí k témuž prostředku; při takovém stavu
věci dostaneme umění konvenční, s velmi přísným, určitým
slohem, ale pokračující jen ve smyslu vždy většího a většího
zdůrazňování konvenčních elementů. Konečně za třetí druhý
umělec může rozdělití svou pozornost mezi umělce-předchůdce
a zobrazovaný předmět; pečlivě studuje svého předchůdce,
aby ovládl jeho veškerou techniku, ale pak se pohřizuje ve
svůj předmět, snaží se vyložiti si ty nedokonalosti, které
měla manýra předchůdcova, i činí pokus více se přiblížiti
k přírodě, než to mohl onen udělati. Takto dostanete umění,
jež má také jistý stil, pokud jest každý umělec v technické
závislosti na svém předchůdci — jež však pokračuje ve smyslu
osvobození od konvenčnosti a přiblížení k přírodě. — To
jsou tři možná schemata. Tu však víte, že schemata se ve
skutečnosti nikdy nevyskytují ve své abstraktní, mathema-
tické čistotě; s touto výhradou možno říci, že první, náhodné
umění nalézáme u divokých národů; druhé, konvenční umění,
u národů blízkého i vzdáleného Východu; konečně třetí, pří-
rozené umění, vynalezli ve starověku výhradně Řekové a
v nové době pod vlivem řeckého umění my, národové evrop-
ské kultury. Svoboda a přirozenost — to jest první,
charakteristický rys antického umění.

Že tomu tak jest, o tom není těžko se přesvědčiti. Speciálně
naše petrohradská Ermitáž má pro to krásné pomůcky, jichž
bohužel ještě není využito; jsou to ty památky starořeckého
malířství, jež jsou známy pod jménem „malované vásy“ a
zaujímají několik velikých sálů v dolním poschodí. Zde mů-
žete — proti více méně nahodilému sestavení galerie

skulptur — viděti plný a zavřený kruh vývoje. Nejstarší zobrazení lidského těla na hnědě malovaných vásách nestojí o mnoho výše nad známý dětský lichoběžník na pravouhelníku; dále přicházejí vásy „s černými postavami“, na nichž jsou vyobrazení již mnohem přirozenější, ačkoli přece ještě velmi hranatá a konvenční. Dále máte vásy „s červenými postavami“, také rozličných slohů — přísného, krásného, volného, při čemž před vašimi očima jedna konvenčnost za druhou odpadá a požadavku přirozenosti jest stále větší a větší měrou vyhověno. Dále rozvoj slábne, vlády se zmocňuje nádhra, nedbalost, nastává úpadek a zručnost. Sotva by bylo možno někde jinde sledovati tuto poučnou evoluci tak názorně jako ve vásovém oddělení naší Ermitáže; a bolno jest viděti, jak toto krásné oddělení jest skoro stále prázdné a jeho poklady zůstávají mrtvým kapitálem. Pomoci od té bídy může značnou měrou správa Ermitáže; na ní závisí, přijíti na pomoc vědychtivosti obecnosti a dáti mu do ruky místo nynějšího suchého a nesrozumitelného katalogu jiný, který by více vytýkal vývojový a umělecký význam naší nádherné sbírky.

Svoboda s přirozeností jest jedna z charakteristických znamení antického umění; připomínám tu, že hlavně pro tuto známku se stalo učitelem moderního umění. Jeho obnovení mělo vždy ten význam, že se jím umělci učili opět viděti a poznávati přírodu, osvobozující se od konvencí své doby; i v tomto oboru byla antika za nejlepších dob moderního umění ne normou, nýbrž semenem. Ale tím není ještě všechno řečeno: mimo svobodu a přirozenost má antické umění ještě jiný rys, také velmi důležitý; tento rys nazýváme idealismem. Toto slovo potřebuje však objasnění; daleko není tak srozumitelné, jak se zdá na první pohled. Idealismus antického umění neprojevuje se v tom, že zobrazovalo především bohy a bohyně a ne obyčejných smrtelníků, a že dávalo kráse přednost před nestvůrností nebo vulgárností — to byl následek vnějších podmínek, jichž působením sochy Apollonovy nebo Herakleovy šly spíše na odbyt než postavy rybáře nebo opilé ženštiny. Ne; idealismus proniká veškerým oborem antického umění, nevyjímajíc ani těchto dvou posledních sujetů. Ba my jej zde snáze pochopíme a oceníme než tam.

Představme si umělce, který si předsevzal vyobraziti rybáře; poněvadž jest, jak už bylo dříve řečeno, umělec-realista, bude ho hledati především v přírodě. Ale příroda mu nepodává prostě rybáře, ba ani ne prostě řeckého rybáře: podává mu rybáře Frynicha nebo Komiu, t. j. postavu, jejíž rysy ji charakterisují netoliko jako rybáře, nýbrž i jako Frynicha nebo Komiu. Ale kdežto tyto mají význam jen pro jejich osobní známé, mají první význam pro všechny, kdo se vůbec zajímají o rybáře. A proto se umělec táže: co v tomto sdružení znaků, které před sebou vidím, charakterisuje jejich nositele právě jako rybáře? v čem, jinými slovy, se projevuje idea rybáře? — a podle svého řešení této otázky vytvoří svou postavu; jeho cílem jest sebrati co možná všechny znaky charakteristické pro rybáře jako takového a odstraniti pokud možno všechny znaky nahodilé, charakteristické toliko pro to individuum, jež se mu náhodou namanulo. Ovšem umění, naléztí tyto znaky, nespadlo Řekům s nebe; byl čas, kdy chtějíce vyobraziti rybáře, dovedli vyobraziti toliko prostě člověka (nebo, v nejlepším případě, prostého člověka) a pro lepší porozumění dávali mu do ruky udici nebo chycenou rybu. Přes to bylo tohoto umění časem dosaženo a v něm — v umění, odlišiti druhové znaky od rodových s jedné strany, od individuálních s druhé strany — ukazuje se nepopíratelně charakter intelektualistického národa, který vytvořil logiku a filosofii vůbec.

Takový jest idealismus antického umění; jeho podstata, jak vidíte, záleží v požadavku, aby vyobrazení odpovídalo ideji reprodukováného předmětu. Ovšem nejvyšší triumf tohoto idealismu jest viděti ve sféře nadzemské, ve sféře bohův a heroů. Tu náleží Řekům již ne první, nýbrž výhradní místo, izolované ode všech ostatních národů. Mnozí národové cítili potřebu zobrazovati své bohy, při čemž chápali, že božskost se redukuje pro umělce v nadčlověctví; ale kdežto všichni ostatní národové pojímali toto nadčlověctví ve smyslu znetvoření — jedině Řekové je pojímali ve smyslu krásy. Nadčlověcká krása jest výtvar řeckého genia; od něho jsme se naučili i my ji chápati a reprodukovati. Ale nezáleží jedině v tomto výchovná úloha antického umění v oboru, ke kte-

rému tu hledíme — jest to toliko jedna ze stránek antického idealismu, jehož nám bylo celého potřebí v rozličných dobách vývoje našeho umění a bude potřebí, pokud se bude naše umění vyvíjeti, t. j., doufejme, vždy. I tento idealismus lze snadno spojití s tím prvním rysem, jež jsem vytkl v antickém umění — s jeho žízní po přirozenosti a svobodě. Vlastně největší idealistkou v našem smyslu jest sama příroda ve své snaze po rozdělování a osamostatňování rodů; antický umělec jen předstihuje dílo přírody nebo v něm pokračuje, tvoře dle téhož zákona výběru, který jest závazný i pro ni.

Ale to jest snad myšlenka velmi složitá a těžká; nedostatek času nám nedovoluje, abychom se jí zde zabývali. Avšak nežli se rozloučíme s uměním a zároveň i s kulturním významem antiky vůbec, chci ukázati na jeden rys antického tak zvaného uměleckého průmyslu, obzvláště důležitého a zajímavého pro naši dobu, vzhledem k příbuzným snahám v nynějším rozvoji tohoto oboru lidské práce.

Tento rys jest oduševněnost. Antickému člověku nejsou předměty denní potřeby a nástroje práce prostě takovými věcmi, nýbrž ztělesněním nebo zosobněním sil v nich působících nebo funkcí jimi vykonávaných. Už jsem řekl, hovoře o sloupu, že se jevil antickému člověku jako ztělesnění síly, působící zdola nahoru a držící budovu; výrazem této síly bylo lehké, ale velmi znatelné „vzednutí“ (*ἔντασις*) sloupu, pro něž jeho profil tvoří ne rovnou, nýbrž zlehka vypuklou linii. Totéž můžeme sledovati všude. Vezměte antický džbán (hydrii). Jest stavěn, jako by vyrůstal ze země, vytvářejí jej síly vycházející ze země — proto má podobu mydlinové bubliny zdola se nadouvající, nahoře jest širší než dole. Naproti tomu závaží se zavěšuje, v něm síla působí shora dolů — proto jeho podoba jest podoba visícího měchu s vodou nebo s pískem, dole jest širší než nahoře. Vezměte pohrabáč — jeho úkolem, abych tak řekl, jest rozhrabávati uhlí v peci — jeho konci dává se podoba lidského prstu. Vezměte stůl — jeho nohám se dává podoba zvířecí nohy s pazoury, jež se pevně zarývají do země. Vezměte beran,

kterým při obléhání rozbíjeli hradby; jeho práce připomínala trkání — a hle, jeho konci dává se podoba beraní hlavy. Všechno to jsou arci maličkosti; ale v těchto maličkostech odráží se veliká metafysická idea — idea světové Vůle, jež rozvinutí bylo ponecháno až filosofii posledních dob.

Tím jest můj zběžný přehled kulturního významu antiky ukončen; neřekl jsem arci ani desáté části toho, co by bylo možno říci o té věci, ale vždyť úplnost výkladu ani není mým úkolem. Chtěl jsem vám ukázati jen příklady; jestliže jste si osvojili základní myšlenku mého výkladu — že antika má nám býti ne normou, nýbrž semenem — snadno pochopíte i nejdůležitější vývod z ní, totiž že kulturní význam antiky pro nás nikdy nepřestane a že naše spojení s ní bude těsnější a intimnější každým stoletím. Z tohoto semene vzešla naše nynější kultura; v ní není ani jedné poněkud podstatnější ideje, aby se nemohl úplně jasně dokázati její organický vývoj z něho. Jím jsme mnohokrát oplodnili a ještě oplodníme školky své kultury, zachraňující jich od vysílení a degenerování — zrovna tak jako přicházíme ku pomoci své degenerující se vinici i jiným rostlinám dovozem originálních semen a roubů.

A zvláštní věc! Kdežto každé takové přijetí antického semene vedlo k ušlechtění naší kultury a vydávalo nesmrtelná díla, sloužící potomstvu za vzory — přijetí semen z kultur nám cizorodých dávalo toliko míšence, neschopné k dalšímu rozmnožování. Ještě za doby Goethovy byli jsme posedlí arabomanií, které se on sám podřídil ve svém Západo-východním Divanu; pak přišla indomanie, jejímž květem byla filosofie Schopenhauerova — na štěstí ne celá, nýbrž jen její nejjalovější část, pessimismus, neorganicky spojený se zdravým a plodným platonismem; nyní přišlo do módy japonštění, jež nám darovalo mnohé zručnosti tak zvaného dekadentního umění a které jest odsouzeno, by zmizelo beze stopy, nehledíme-li k nevinnému a nepodstatnému obohacení naší ornamentiky. To vše jsou pozoruhodné zjevy, které potvrzují správnost biologického nazírání na historii kultury: vždyť i živočišné rasy jsou ušlechťovány křížením ne s jinými druhy, byt byly sebe dokonalejší — taková křížení plodí jen míšence,

neschopné k rozmnožování — nýbrž s vynikajícími jedinci svého druhu, s těmi, u nichž charakteristické znaky dostihly nejvyššího stupně dokonalosti.

Proto tedy nesmíme před antikou zavíratí dveře — může nám býti dobrá již nyní a ještě více v budoucnu. K tomu cíli není naprosto potřebí, aby všichni členové dané společnosti prošli ohněm klassického vzdělání — jestliže kdo rozuměl mým předešlým přednáškám v tomto smysle, zmýlil se. Jest toliko potřebí, aby bylo v každé společnosti jisté procento lidí s klassickým vzděláním a mezi nimi opět poměrně malá hrstka lidí, zasvětilých svůj život studiu antiky a jejímú přispůsobení k požadavkům přítomnosti. Tito lidé budou zaměstnáni, abych tak řekl, opatrováním semen; přijímají tato semena bude tento širší kruh klassicky vzdělaných lidí k tomu cíli, aby se o jich plody dělil s lidmi reálného a odborného vzdělání — to bude ta výměna kulturních statků, kterou jsem měl na zřeteli výše. Jak z toho vidíte, společnost potřebuje netoliko jediné klassického gymnasia, nýbrž několika typů střední školy podle složitosti svého organismu a různosti lidských schopností; a samo sebou se rozumí, že já, jakožto člověk osobující si kulturnost, nestavím se nepřátelsky k žádnému z těchto typů. Nepřátelství chovám, a při tom nesmiřitelně, k té „jednotné škole“, která nám jeden čas hrozila, k tomu mrtvě narozenému dítěti paedagogické dobrodružnosti, tlačící všechny schopnosti do jedné šablony, společně pro všechny.

* * *

Nyní vyžaduje postup, když jsem před vámi rozvinul dvě části našeho programu, totiž 1. vzdělávací a 2. kulturní význam antiky, abych přešel k třetí a charakterisoval vám její vědecký význam; jinými slovy, abych vám objasnil, v čem záleží podstata vědy o antice, t. j. dle obyčejného pojmenování klassické filologie. Bohužel na tuto třetí část nám zbylo velmi málo času; těším se myšlenkou, že ti z vás, které ta věda zajímá více nebo méně bezprostředně, t. j. budoucí historikové a filologové, budou mítí příležitost, slyšeti mé

universitní přednášky o filologické encyklopedii, věnované právě této otázce — ostatní, jestliže by se kdo o ni zajímal, mohu odkázati toliko na svou stať „Filologie“, obsaženou v naučném slovníku Brockhausově a Jefronově. Ovšem tato stať jest napsána s tou suchostí, jaká jest obvyklou vlastností článků ve slovnících; jako pendant k této suchosti dovolím si zde podati jen zběžnou charakteristiku, věnovanou hlavně rozboru třetí z antithesí, sem příslušné, jimiž jsem začal své přednášky. Tato antithese zněla takto: „O klassické filologii společnost si zvykla mysliti, že ona — věda kříž na kříž prozkoumaná, nepodává zajímavějších úkolů pro tvůrčí práci; ale znalec vám řekne, že nyní jest zajímavější než kdykoli jindy, že všechna práce předešlých pokolení byla jen přípravná, jen základem, na kterém my teprve nyní počínáme stavěti skutečnou budovu naší vědy, že nové problémy, lákající ke zkoumání a řešení, naskytují se nám při každém kroku naší vědecké dráhy.“

Opravdu první část této antithese pravidelně vyjadřuje mínění společnosti — a nejenom tak zvané „společnosti“, nýbrž často i lidí, kteří stojí té věci blíže. Jeden můj posluchač, nadaný člověk a plný života, který byl osudem zavát do orientálního okolí, zamiloval si historii Východu a se zápalem neofyta psal, že „historie Východu jest o mnoho zajímavější než historie Řecka, neboť jest mnohem méně probádána“. Ve mně vzbudily tyto řádky úvahu: historie Východu jest proto o mnoho zajímavější, že jest mnohem méně probádána; tedy, až bude probádána, přestane býti zajímavá? Tedy úkol badatelův záleží v tom, aby zajímavé nauky přeměňoval v nezájímavé? Stojí za to, zamysliť se nad touto otázkou; čím jest nám vlastně věda, v čem záleží její cena? — mluvím arci ne o tak zvané užité vědě, nýbrž o čisté, jejíž částí jest i klassická filologie. Budeme viděti ve vědě jen veliké lámání hlavy, podobné těm hračkám pro děti i dospělé lidi, jejichž úloha (vyvléci prsten z kříže atd.) nás těší jen do té chvíle, dokud nepřijdeme na její řešení? Či jest v ní něco jiného, absolutně cenného, a my, její pěstovatelé, pracujeme nejen pro svou zábavu, abychom zahnali dlouhou chvíli, nýbrž i ve prospěch člověčenstva?

Jest patrné, že tato odpověď více souhlasí s obecným přesvědčením; jinak by nebylo příčiny, vydržovati university, akademie, knihovny a živiti na účet národa lidí, jichž jediným zaměstnáním jest badání ve vědě a řešení jejich problémů. A jestliže věda jako taková jest zajímavá a cenná, patrné, že její zajímavost vzrůstá a nikterak se nezmenšuje s její probádaností, a já mám plné právo říci svému posluchači: mýlíte se — řecká historie jest mnohem zajímavější než východní, právě proto, že jest o mnoho více probádána. Ta těžká práce, jejíž výsledky mají cenu ne samy o sobě, nýbrž proto, že jsou podmínkami nebo nástroji pro jiné, vskutku cenné výsledky — ta těžká práce jest v klassické filologii značnou měrou již vykonána; to bylo úlohou minulých pokolení a za její poctivé a nezištné řešení musíme jim býti vděční.

Tážete se, která to je těžká práce? Odpovídám: především sbírání památek. Ve filologii jest památka prvotní element vědecké práce, jako v arithmetice číslo, jako v přírodních vědách jedinec, jako ve fysice jev. Památky klassické filologie bývají rozličných druhů: památkou jest především sama země, jež byla jevištěm klassických národů, jak ve své vnější fysionomii, tak ve svých poměrech geologických, botanických, meteorologických a jiných; památkou jest ústní tradice nebo obyčej, který se dochoval při nepřetržité následnosti pokolení až po její nynější obyvatele; památkou jest bezprostřední výtvar jejich rukou, který se zachoval, třeba v porušeném stavu, až na naše dni, ať to jsou rozvaliny budovy nebo socha nebo vása nebo nápis; památkou konečně jest text toho neb onoho spisovatele nám zachovaný, třeba v pozdějším, středověkém rukopise; rozeznáváme památky geografické, ethnologické, archaeologické a filologické v užším smyslu. Nuže, jejich sbírání bylo a jest první nezbytností pro tvořivou filologickou práci — ale ne toliko sbírání: za toho 1¹/₂—2 tisíciletí, jež nás dělí od starého světa, staly se s nimi hrubé změny (profil břehů i směr řek se změnil, národní pohádka při předávání od pokolení k pokolení byla porušena, socha nebo nápis zachovaly se ve fragmentární formě, texty autorův trpěly neznalostí nebo nemístným ostrovtipem přepisovatelů) — jest nevyhnutelno stanoviti dle mož-

ností jejich původní podobu tím, že se podrobí tak zvané filologické kritice.

To vše jest těžká práce; už jsem pravil, že byla hlavním úkolem předcházejících pokolení, kterým jsme povinni díky za ty překrásné sbírky — historické atlanty, tak zvaná Corpora nápisů, reliefů, mincí atd. Tyto sbírky nám umožňují příjemně a plodně pracovati v oboru vědy, prozkoumávati a osvětlovati nejzajímavější a nejintimnější stránky starého světa; nicméně nelze říci, že by práce, týkající se sbírání památek, byla ukončena — zbývá jí ještě na dlouho. Výkopy v Řecku, Itálii atd. (mezi jiným i u nás, v obvodu řeckých osad na jihu Ruska) nepřestaly nikdy a obohacují naši pokladnici zvláště archaeologickými památkami; známkou posledních desetiletí jsou neočekávané a někdy přímo údiv budící nálezy egyptských papyrů s texty autorů, již byli pokládáni za ztracené. Tak bylo nalezeno pojednání Aristotelovo o athenském státě, rozkošné sceny ze života od Herondy, řeči Hypereidovy, současníka Demosthenova, ody a ballady Bakchylidovy, soupeře Pindarova, a teprve nedávno „nomos“ Timotheův, jediného pro nás představitele tohoto „zahadného druhu lyrické poesie. Ovšem, to není všechno — věrný písek Egypta skrývá ještě mnoho pokladů, a můžeme každý den čekati zprávu, že jest nalezena některá perla antické literatury, jako ku př. básně Sapfíny nebo komedie Menandrovy... Naši otcové neznali tohoto pocitu — za jejich dob byly mezery v antické literatuře pokládány za věc definitivní a nenapravitelnou. Opakuji: nikdy ještě nebyla klassická filologie tak zajímavá jako nyní.

Rozumí se, že její zajímavost nezáleží toliko v tom, že její materiál se stále zvětšuje novými nálezy; hlavní věc jest to, že můžeme na základě práce předcházejících pokolení obracet se k naší vědě s mnohem důležitějšími otázkami než naši předchůdcové. Na základě práce předcházejících pokolení — ano, na ni sluší vždy vzpomínati s uznáním, neboť to byla práce velmi úmorná a obětivá. Především probádali jazyk starých národů po stránce grammatické a lexikální tak důkladně a úplně, že tak není probádán ani jeden jazyk na

světě; výsledkem těchto prací byly obšírné mluvnice a slovníky... ovšem ne ty, které vám jsou známy z gymnasijských studií, nýbrž ohromné sbírky, jejichž materiál jest čerpán z veškeré oblasti antických literatur; postačí říci, že Thesaurus linguae Graecae Stefanův (t. j. Etiennův, francouzského filologa 17. st.) skládá se v novém vydání z 9 obrovských svazků in folio a podobný Thesaurus linguae Latinae, o němž nyní pracuje téměř celé filologické Německo, slibuje býti ještě velkolepější. Takto jest nám možno, abychom studující historii kteréhokoli slova, pronikli k samé duši antiky — však si vzpomínáte: jazyk jest zpověď národa.

Ale možná, že to není pro vás příliš svůdné; nuže, budeme spokojeni, že práce sem hledící jest značnou měrou vykonána. Druhou, také velmi důležitou prací byla poznámková vydání autorů — zase ne taková, jaká vy znáte, nýbrž jiná, jichž cílem bylo spoutati ideovým řetězem nebo sítí všechny památky antické literatury mezi sebou i s příslušnými památkami archaeologickými a jinými; na základě této práce mohu, maje jedno svědectví, rychle najíti všechna ostatní — a jak toto pohodlné nalézání materiálu ulehčuje vědeckou práci, dovedete si snadno představit. — Třetí prací bylo sestavení suchých, ale velmi obsažných příručních děl o rozličných odvětvích filologické vědy: o politické historii, historii literatury, mythologii, právu, státním zřízení atd. — s uvedením všech svědectví jak z literatury tak i z nápisů a ostatních památek.

Nuže, toto všechno dohromady jsou ty základy, o kterých jsem mluvil výše a na kterých my nyní teprve začínáme stavěti budovu naší vědy. Ovšem, ani ty základy nejsou ještě úplně hotovy; nové nálezy je stále sesilují novými kvádry a tak tomu bude ještě dlouho; přes to jsou již dostatečně silné, aby unesly zmíněnou budovu. A která to jest budova, snadno pochopíte, jestliže vám povím, že nemáme ještě dějin antického náboženství, nemáme ani mythologie v genetickém vývoji; nemáme historie antické morálky a světového názoru, nemáme historie rozumové, společenské, ba ani hmotné kultury antických národů, nemáme oduševnělé historie antických literatur, nemáme historie oekonomických a sociálních jevů

ani co se týče jejich hlavních činitelů (historie zemědělství, historie kapitalismu) — a tak dále; jestliže vám povím, že slavný Ihering zabýval se v posledních dnech svého života myšlenkou, sepsati historii římského práva, kterou hodlal dáti potřebnou knihu netoliko pro právníka, nýbrž i pro každého vzdělaného člověka, a že i tato úloha zůstala nevykonána.

Ano, pro každého vzdělaného člověka; naše věda vsutku se obrací k celému vzdělanému světu, bez rozdílu speciálních oborů — ale ona s ním stojí také v poměru tak zvaného mutualismu, čerpajíc z každého oboru vědy. Naši odpůrci často nám říkají, že naše věda sama sobě nestačí, a pokládají to za výtku proti nám; já však myslím, že jest v těchto slovech obsažena největší pochvala. Ano, naše věda sama sobě nestačí. My se musíme každou chvíli obracet i o rady a zprávy k pěstitelům jiných věd, i v poměrně úzkém okruhu školní četby autorů — jak jsem měl příležitost vám ukázati ve čtvrté přednášce; to proto, že věda o starém světě jest věda o světě. Spojuje všechny vědy na půdě jevů, právě tak jako je spojuje filosofie na půdě principů. Matematik, chemik i jazykozpytec může strávit celý svůj život uzavřen, mezi těmi čtyřmi stěnami, které obmezují speciální obor, jež si vybral; filolog to nemůže, ač chce-li býti učencem a ne řemeslníkem. A výsledkem tohoto neustálého styku s jinými vědami jest široký obzor, poznání jednotnosti vševedné budovy a úcta k jednotlivým jejím částem.

Ostatně to už víte; zde musím odpověděti k vaší druhé otázce. Jmenoval jsem vám celou řadu úkolů, které čekají na filologii našich dní a nejbližší budoucnosti: historii antického náboženství, rozumové kultury atd. Nu, a až rozřešíte tyto úlohy — mohli byste se ptáti — do čeho se pak dáte? — Myslím, že až přijde ta doba, že sama přinese nové otázky, na které nyní mysliti by bylo liché; vždyť také ty úlohy, které jsem vám vyjmenoval, nebyly před sto lety dávány. Ale jedna věc bude vždy naší úlohou, jako jí byla až do těchto časů: úloha, využití pokladů antiky podle potřeb přítomnosti, úloha, býti prostředníkem mezi naší společností a antikou. Vždyť nepracujeme pro sebe a toliko pro svou vědu — tato nemá mimo hranice lidstva, od kterého a pro které jest budována.

ani půdy k existování ani práva. My pracujeme pro vás, pro vaše současníky a potomky — jedním slovem, pro společnost.

I v tom případě, ptáte se, jestliže společnost ani nechce znáti vás a vaši práci? — Ano, pánové, i v tom případě. A ostatně zdali jest to pravda a pokud to jest pravda, proč a čí zásluhou — o tom několik slov v následující, poslední přednášce.

Přednáška osmá.

Závěr. — Nynější společnost a antika. — Podvod a nedorozumění. — „Antiky není potřebí.“ — „Antika je nesnadná.“ — „Antika je zpátečnická.“ — Otázka o „zkažených studentech“. — Sociologický význam střední školy. — Lehká škola — sociální zločin. — Ideál školské organizace. — Antika jako nástroj pokroku. — Mythos o pokroku.

Naše hovory se vrátily k bodu svého východiště. Začali jsme stanovením zásadního rozdílu mezi míněním společnosti a odborníků co do vzdělávacího, kulturního a vědeckého významu antiky; již tehdy jsem vám dal na srozuměnou, že toto mínění společnosti, pokud se obráží ve vědomém pohrdání antikou, nemůže býti co do své autority srovnáváno s tou nevědomou úctou k ní u tétéž společnosti, kteráž úcta působí, že vliv antiky na společnost se zachovává po tolik věků od pádu samého antického světa.

Nicméně však toto vědomé pohrdání — třebaš ne veškeré nyníšší společnosti, ale přece její značné části — zůstává faktem a jako takové žádá vysvětlení; a jak se vysvětluje, to jsem vám také naznačil hned ve svých prvních slovech k vám. „Můžeme,“ řekl jsem tehdy, „analysovati smysl nepřátelského poměru nyníšší společnosti k antice, odloučiti tu úlohu, kterou při něm sehrálo dobromyslné, bezděčné poblouzení od té, v které musíme uznati projev vědomého podvodu.“ Ale já jsem začal ne s touto negativní, nýbrž s pozitivní částí; ukázal jsem vám, v čem záleží i vzdělávací i kulturní i vědecký význam antiky. Jestliže Logos byl milostiv vám i mně, jestliže práce o přesvědčení, která nás sem shromáždila, neutrpěla nezdaru — tu víte nyní, že to mínění znalců, o kterém jsem svrchu mluvil, jest mínění správné a že tedy ne-souhlasné s ním mínění značné části nyníšší společnosti může býti vysvětleno toliko buď nedorozuměním nebo podvodem. Přes to, aby v tom nezůstalo žádné pochybnosti, uvedu vám

samostatné a nezávislé důkazy také pro tuto negativní část své úvahy; až je uvedu, budu pokládati svůj úkol za vyplněný.

„Buď podvod nebo nedorozumění...“ V podstatě odporuje to i ono stejně tomu citu pravdy, který v nás vštěpuje studium antiky — pamatujete se, že ten cit nám klade ne jeden, nýbrž dva požadavky: 1. nelži a 2. neklam se — rozumí se tam, kde jest dána možnost neklamati se, kde jsou lidé i fakta, jež nás vedou na cestu pravdy. Přes to však mravní hodnota těchto dvou prohřešení proti pravdě jest rozličná. Bývá příjemno ukazovati zbloudilému správnou cestu, ale nepříjemno, velmi nepříjemno usvědčovati podvodníky. Dovolte, abych začal s touto druhou, nepříjemnou částí našeho úkolu, abychom se ho tím dříve zbavili.

Především sluší míti na paměti, že tento podvod není původní příčinou toho nepřátelství, o kterém mluvím — naopak, on je předpokládá. Podvod by nenašel pro sebe víry a tím by neměl úspěchu, kdyby nepadal v srdce, připravená k jeho přijetí; ale to, rozumí se, netoliko ho neospravedlňuje, ale ani nedokazuje jeho neškodnosti. Nedorozumění tvoří jen jakousi mlhu nejasnosti, kterou by se ještě mohla šířiti pochodeň pravdy; ale kouř vědomého podvodu ji zhušťuje a proměňuje konečně v tu neprůsvitnou tmou, která nás dusí a uvádí v zoufalství. Historie všech hnutí mass jest plna příslušných příkladů. Věc začíná se tím, že některá osoba, ústav nebo idea ztratí popularnost — někdy po zásluze, někdy ne — a ihned se objevují samozvanci, kteří, aby zvýšili svůj vlastní vliv, hromadí všeliké žaloby na to, co se společnosti znelíbilo; to se nazývalo u Římanů *crescere ex aliquo*. Úspěch takových klevet jest jistý: každý nesmysl si získá víru, klevetník se stává všeobecným miláčkem, a běda tomu nerozumnému zastánci pravdy, kterého by napadlo jemu odporovati.

Ale, tážete se, kde jsou v daném případě podvod a podvodníci? Odpovím: tam, kde vstupují do areny samozvaní vůdcové společenského mínění, v sloupcích novin a na stránkách žurnálů, vůbec v nynějším novinářstvu. — Ale jak se tam na ně můžeme dostat? Sebrati všechnu lež a klevety, které se v orgánech naší publicistiky rozvádějí po všem

Rusku? To by bylo málo: jest potřebí ji usvědčiti, jest potřebí ukázati, jak v jednom případě zamlčuje fakta, v druhém je zlomyslně vykládá, ve třetím je podvrhuje, falšuje, vymýšlí... ale, pánové, kde bychom našli nyní čas k tomu všemu? Zatím aspoň musím obrátiti vaši pozornost na tento podvod, abych vás naplnil rozumnou nedůvěrou k těmto nesvědomitým vůdcům vašeho mínění. — Na štěstí jest k tomu cíli ještě jiná cesta, kratší a stejně přesvědčivá: ukáži vám podvod tam, kde byste podle všech vnějších i vnitřních podmínek nejméně jej mohli očekávati, a pak zůstavím vám učiniti příslušný závěr: „Jestliže se toto děje se zeleným stromem, co bude se suchým?“ Pochopíte, že za takové okolnosti budou má slova stejnou měrou daní úcty k té osobě, již vám budu jmenovati, jako i výčitkou: právě tím, že ji jmenuji výslovně před jinými, uznávám ji za zelenající se strom. A nyní mi dovolte, přečísti vám to místo, které mám na zřeteli. Tu jest (mluví se o filologických zkouškách):

„... při tom se vyžaduje, znáti důkladně všechny ty tlusté přednášky do všech maličností. Jest ku příkladu řeč o některé literární památce ze starověku, a v knize přednášek věnují se dvě, tři stránky hustého písma výkladům, pod čí redakcí, v kterém roce a kde — v Benátkách, v Amsterdamě, Římě, Paříži — byla vydána tato památka během dvou tisíc (sic) let. Závazně se požaduje všechno to věděti. Jestliže se student zmýlí v roce vydání nebo v jméně redaktora, chytne se professor zoufale za hlavu:

„Prosím vás, co to mluvíte? Ale jak je možno tohle nevěděti a pokládati se při tom za vzdělaného člověka?“

„Jaký pak div, že pak jest naše studující mládež vůbec hrozně nevyvinutá“ atd.

Toto místo jsem vzal z jedné dosti rozšířené knížky, jež se dočkala v krátké době (1903) tří vydání — „Škola a život“ kněze O. G. S. Petrova. Co říci o něm?

Já myslím především, že člověku, písničím a tisknoucím knihy, příslušelo by věděti, v kterém roce... anebo, jestliže autor tak silně nemá rád přesných dat, aspoň v kterém, přibližně, století bylo vynalezeno knihtiskařství a nemluvíti nám

při vydáních starých autorů o Benátkách a Amsterodamě, o roce vyjití a jménu „redaktora“ za dva tisíce let. Ale to není pro nás podstatné. Jest řeč, opakují, o filologických zkouškách; autor nepraví, odkud čerpá své vědomosti, ale na tom nezáleží — já mohu právem tvrditi, že nikdo zde v Petrohradě nezná této věci lépe než já, neboť já netoliko konám tyto zkoušky na naší petrohradské universitě, nýbrž za posledních 10—12 let býval jsem každoročně předsedou filologických zkušebních komisí na některé provinciální universitě. Do-
volte, abych vám prohlásil na základě této dosti rozsáhlé zkušenosti, že vypravování O. Petrova o filologických zkouškách jest holý výmysl beze vší, třeba jen vnější shody s pravdou; tak, jak on vám tu věc představuje, nikdo v Rusku nezkouší. Ovšem seznamy vydání starých autorů jsou obsaženy v tak zvaných bibliothecae scriptorum — ačkoli arci ne za dva tisíce let, nýbrž za čtyři sta a něco; to jest pro nás filology velmi užitečný příruční materiál, ale nikoho z nás ani nenapadne, vtloukati si jej do hlavy, tím méně pak požadovati to od studentů. Konečně bývají, toho nepopírám, při zkouškách takové odpovědi, při kterých se professoři zoufale chytají za hlavu, ale ty se nikdy netýkají roku nebo místa vydání autora. — Ale zároveň nelze bohužel říci, že by takové nepravdy jako ty, jež jsem uvedl — nemluvě již o jejich mravní závadnosti — byly prakticky neškodné. Není tomu tak dávno, stěžoval si mně jako předsedovi zkušební komise jeden z mých zkoušenců, že ho zcela podobné vtipy připravily o rok života. Byl rozený filolog; ale neodhodlal se dáti se zapsati na historicko-filologickou fakultu, neboť v tom provinciálním městě, kde byl konal studia, mu řekli, že na této fakultě nic nedělají, než že píší úkoly po řecku a po latinsky. Vstoupil na medicínu; a teprve za rok, seznav studia na historicko-filologické fakultě a přesvědčiv se o nesmyslnosti těch povídaček, mohl se oddati svému zamilovanému oboru. — A kdo ví, možná, že právě nyní ten neb onen venkovský jinoch, čta v knížce O. Petrova o úskocích filologických zkoušek a netuše podvodu, zapřisahal se, že by za nic nevstoupil na historicko-filologickou fakultu, nehledě ke svým schopnostem a chuti k historicko-filologickým studiím — a vý-

sledek bude, že se vyšine z kolejí ne na rok, nýbrž na celý život.

Ovšem, pánové, pochopíte, že, co jsem uvedl, jest jen ukázka, lahvička z toho sudu pomluvy, z kterého nás polévají v nynější publicistice. Jest zajímavá předně proto, že má na etiketě dosti známé a vážené jméno, a za druhé tím, že zde bylo možno dopadnouti pomluvu, abych tak řekl, při skutku. Není to všude tak snadné. Přes to vás prosím, abyste jedno měli na paměti: kdykoli budete čísti v novinách nebo kdekoli jinde obvinění proti antice co do jejího vzdělávacího, kulturního nebo vědeckého významu — vězte, že vás podvádějí; zvláště pak sluší to míti na paměti tam, kde autor nemá ani zmužlosti jmenovati své jméno a úzkostlivě se skrývá pod maskou anonymity nebo pseudonymity. Rovněž tak, doufám, pochopíte, že já osobně nemám ničeho proti O. Petrovu, který mi jest sám o sobě mnohem sympatičtější než jeho nepřátelé. Právě naopak: vážím si jeho kazatelské činnosti a přeji mu úspěchu v ní; nechť rozsévá semena dobra a pravdy, nechť učí lidi zachovávatí příkazy Hospodinovy, ale nechť je zachovává i on sám — všechny, nevyjímaje ani osmého.

Nechme však podvod stranou; přejděme ke druhému, méně nepřijemnému zdroji nepřízně společnosti k antice, k nedorozumění. Zde musíme rozlišovati antiku jako vzdělávací předmět a antiku jako element kultury — o třetím, vědeckém významu antiky zde není na místě mluvit. Ovšem při posměvačnosti rozšířené v naší společnosti a zvláště v našem tisku dostává antika svůj díl i v této třetí stránce; ale ve vážném hovoru ani jeden myslící člověk nepopírá práva na existenci vědy o antice zrovna tak jako sanskrtologie, egyptologie a jiných, stejně nevinných věd. — Ostatně i o druhé stránce netřeba mluvit; naše heslo „ne norma, nýbrž símě“ objasňuje dostatečně, v čem záleží nedorozumění v této věci. Zůstaneme proto při první stránce a zejména při předsudku společnosti proti školské antice. Jí se přičítá za vinu — u nás i na Západě — za první, že jest zbytečná, za druhé, že jest těžká; k těmto dvěma výtkám, jež nám jsou společny s Evropou, přistupuje u nás třetí, jež jest naší nacionální zvláštností: antika, račte se podívatí, jest zpátečnická. Sem

se odnášejí přezdívky: klassický obskurantismus, klassické náhubky atd. Ty si necháme až naposled: práci — čas, ale zábavě — svá doba.

Ku práci se odnáší první výtka: školská antika jest zbytečná. Uvedl jsem ji zde ovšem ne proto, abych ji vyvracel — k čemu jest potřebná školská antika, to jsem se pokusil vám objasniti, pokud to dovoloval čas, v prvních čtyřech přednáškách. Zde jest můj úkol jiný: analysovatí mínění společnosti, ukázati vám, jak mohl a musil vzniknouti předsek proti antice. V daném případě jest věc svrchovaně jasná: při stanovení ceny vědomostí jest člověk ve věc nezasvěcený náchylen stavěti se na stanovisko úzce utilitární, stavěje cenu vědomostí v závislost na jejich bezprostředním užitku pro život a jeho práci; čím méně přímý jest ten užitek, tím nesnadnější proň bude ji oceniti. Vezměme na příklad hotový oděv — tu pochopí každý divoch, že jest to věc užitečná, neboť chrání od horka i chladna. Ukažte tomuto divochu šicí stroj — bude mávati rukama nechápaje, k čemu se může taková věc hoditi; ale bude možno názorně mu ukázati, jak s pomocí této věci se dělá oděv a on, ničeho nechápaje, uzná jeho užitečnost. — Ale jistě zase tyto šicí stroje se nějak vyrábějí a k tomu existují zvláštní továrny; v těchto továrnách za ohlušujícího šumu strojů vyrábějí se klínce, kolečka, šrouby, matice atd.; vezměme libovolný z těchto strojů — tu již člověku bez technického vzdělání naprosto nepůjde do hlavy, jaký z něho může býti užitek. — Totéž jest i zde. Rozumová práce, bezprostředně užitečná pro společnost, vykonává se rozumem — to jest náš šicí stroj. Ale jistě i rozum musí býti nějak tvořen a přizpůsobován k tomu, aby užitečně pracoval; jeden ze strojů, jež jej vytvářejí, jest školská antika. Ale pochopiti to může jen člověk, vládnoucí příslušným technickým věděním; kdo takového nemá, ten bude vždycky náchylen mysliti, že její studium jest marné plýtvání časem i prací.

I prací... ano, a toto slovo přivádí nás k druhé výtce adresované školské antice. Tu záleží nedorozumění arci ne v samém faktě — školská antika jest pracovní, má-li se studovati svědomitě, o tom není potřebí nic mluvit. Nedoroz-

umění spočívá v závěru, jaký z tohoto fakta dělají. Ona jest těžká, praví, a proto pryč s ní; ona jest těžká, odpovím já, a to ji až příliš doporučuje. Prosím vás, pánové, abyste věnovali této věci obzvláštní pozornost; zde budu nucen více než kdekoli jinde opíratí se o kodex cti myslitelovy. Musím vás varovati, abyste se nedali uchvátiti jedním velmi ušlechtilým a sympatickým citem — právě citem humánnosti. Já již dávno cítím jednu vaši námitku proti všemu, co jsem vám mluvil v prvních přednáškách — ta praví takto: „Bylo nás padesát, když jsme vstoupili do první třídy a ze všech zbývá na konec třicet. Ostatním se ukázalo, že studium gymnasií je nad jejich síly, při čemž pro většinu kamenem úrazu byly staré jazyky.“ Odtud jest pochopitelno jejich roztrpčení proti starým jazykům — jich samých, jejich rodičů a příbuzných a také, působením citu družnosti, i vaše.

Tuto námitku bych mohl velmi snadno obejíti. Když v té komisi pro reformu střední školy, o které jsem mluvil výše, probírali otázku o „zkažených studentech“, byly od lidí, stojících blízko té věci, uvedeny statistické údaje pro oba hlavní typy střední školy, při čemž procento zkažených studentů i na gymnasiích i na reálních školách ukázalo se stejné — právě 40%. Už ta jedna věc vám dokazuje, že zkaženými studenty nejsou vinny staré jazyky, nýbrž něco jiného, společného oběma typům střední školy; co — to vám mohu nyní říci: zákon výběru. Ale tehdy daly se mysli shromáždění jiným směrem; větší jeho část se stala orgánem všeobecné nechuti proti škole, jež dělá zkažené studenty; vzpomínám slov, pronesených s velkodušným nadšením od jednoho pracovníka v středním školství, pověstného svou humánností: „Jestliže škola přijímá sto žáků, jest povinna také sto žáků propustiti.“ Tedy, řekl jsem si, přijetí do školy zaručuje získání diplomu; nu, a co pak zaručuje přijetí? Jediná možná odpověď: protekce nebo úplatek... Ale k tomu se ještě vrátíme.

Nechci obejíti výtku nesnadnosti, kterou dělají školské antice; už jsem pravil, že tato nesnadnost ji až příliš doporučuje. Prosím vás, abyste soustředili svou pozornost na to, co nazývám sociologickým významem školy; tu jest v krátkosti jeho schema.

Rozumí se, že organizace naší společnosti jest ještě velice nedokonalá; jedna z hlavních příčin této nedokonalosti jest v tom, že jest v ní ještě příliš mnoho darmochlebů, t. j. lidí schopných ku práci, kteří však dávají přednost tomu, žít na účet jiných. My však odsuzujeme tento typ k úplnému vymizení a požadujeme, aby každá kopějka v kapse občanově byla kopějkou vydělanou; ve shodě s naším ideálem společnost budiž armáda práce. Nu, a v každé armádě jsou prostí vojáci a důstojníci, nižší a vyšší hodnosti; hranice mezi nimi není obzvláště ostrá ani v ozbrojené armádě, ale v armádě práce určité hranice vůbec ani není; přes to však jest možno a potřebí rozlišovati i zde vrchol a patu společenské pyramidy. — Kdo pak jsou takoví důstojníci? Rozumí se, že netoliko samotní úředníci, nýbrž každý, kdo více poroučí než poslouchá, kdo slouží společnosti spíše duševní než fysickou prací a při tom duševní prací větší a ne menší ceny: ředitelé a mistři továren, hlavy obchodních podniků, statkáři nebo inspektoři poľních prací, lékaři, umělci atd. — ostatně v rozličných dobách složení této „elity“ společnosti bývalo rozličné. Oni požívají v normálních poměrech i větších příjmů proti prostým, žijí v čistých, světlých bytech a ne v boudách, koutech a noclehárnách. — A jak se lidé dostávají na tato důstojnická místa? Právě v tom záleží charakteristický rozdíl mezi jednotlivými epochami. Census byl vždy kriteriem, odlišujícím kandidáta stavu důstojnického od kandidáta prostého; jenom že tento census byl v rozličných dobách rozličný. Prvotním censem byl pravděpodobně census hrubé, fysické síly; v kulturních dobách vidíme s počátku census rodu — místa na vrcholu společenské pyramidy dědí se od urozeného otce k urozenému synu. Dále jest census rodu vystřídán majetkovým censem anebo se s ním kříží; v přítomné době jeví se převládajícím census vzdělanostní a jemu patrně náleží budoucnost. Kandidáti na důstojnická místa v armádě práce — to jste vy, abiturienti střední školy.

Nyní bych chtěl, pánové, vyvolati před vámi přízrak — přízrak hrozný, děsivý a běda! až přespříliš reálný. Jest to — jinoch vašich let; toliko jest oděn ne v čistý stejnokroj, nýbrž ve špinavé, páchnoucí cáry a na hlavě má místo vaší pěkné

furažky zamaštěnou čepici, v obličejí otisky strádání a hříchů, provázejících život „na dně“ společenské pyramidy. Vy se představujete druh druhu: „já,“ říkáte vy, „z boží milosti kandidát stavu důstojnického;“ „a já,“ odpovídá vám přízrak, „z božího hněvu proletář“ — a pak, upíraje na vás zlobný pohled ptá se: „Ale proč ty, pane, dostáváš se mezi důstojníky a já ne?“ — Na tuto otázku jsou možny dvě odpovědi, jedna — velmi ošklivá, druhá — velmi dobrá. První dí takto: „Proto, že můj otec jest člověk poměrně zámožný, který za mne platil sedm nebo osm let na střední škole a po celý tento čas mi popřával klidu ke studiu, ale tvůj otec — máš-li jakého — jest chudák, který mohl vynaložiti na tvou výživu a vychování jen několik grošů a současně využíval tvé práce.“ Ano, v této odpovědi bude, bohužel, větší díl pravdy: ale já myslím, že u každého z vás se jí svědomí zachvěje. — Druhá odpověď, již nelze co vytýkati, dí takto: „Proto, že jsem zmohl takovou spoustu duševní práce, s jakou nejsou tvé síly; jen si pomysli — padesát nás vstoupilo do první třídy a na konec nás zbývá toliko třicet.“

A nyní dovoľte, abych se vás otázal: s kterou z těchto dvou odpovědí dá se spojití idea lehké školy, propouštějící právě tolik žáků, kolik jich byla přijala? Ovšem, že ne s druhou, nýbrž toliko s první, t. j. s takovou, jakou byste se vy ani neodhodlali pronésti — jazyk ji nechce vysloviti. Nyní si představte, že jest tato myšlenka lehké školy uskutečněna; nápis „píle a schopnosti“ jest definitivně stržen se školních dveří a nahrazen nápisem: „Vítám vás — všem jest diplom zabezpečen!“ Co bude následkem? — Ano, vítám vás! škola může přijmouti toliko padesát, ale žadatelů je pět set... Nebo myslíte, že jich tolik nebude? Vždyť už i nyní, když těžkost školy mnohé odpuzuje, bývá žadatelů dvakrát i třikrát více než uprázdněných míst; co pak bude tehdy, až lehkost studia a zabezpečení diplomu bude přílišným lakadlem? Vždyť každý otec si přeje viděti syna na důstojnickém místě. — Ne, jistě jich nebude méně než pět set; jak vybrati z nich padesát šťastných? Jeden prostředek by byl — příslušně zvýšiti školní plat... t. j. stanoviti a uzákoniti majetkový census, nejškodlivější a nejpodlejší ze všech, a přikrývati jej

k dovršení podlosti maskou censu vzdělanostního. Druhý prostředek — přísná zkouška přijímací, t. j. přenesení boje a nezdaru ze školního věku do dětského, při čemž, proti přírodě a proti rozumu, po dětství až do vyčerpání namáhavém následuje lehké chlapectví. — Jistě ne; ani ten ani onen prostředek se nehodí, ale bude užito třetího, tím spíše, že má u nás velmi silný historický i přirozený základ: ten prostředek jest protekce nebo úplatek. To bude také výběr svého způsobu, ale už ne výběr přirozený, vedoucí k zdokonalení, nýbrž korrupční, jenž má následkem degeneraci. — Ostatně nepodaří se mu dlouho triumfovati: nedopustí toho ten přízrak, který jsem před vámi již vyvolal a na jehož existenci se nesmí zapomínati. Příklad 18. století ve Francii jest pozoruhodný: jestliže si privilegovaná třída usmyslí, odstraniti nebo zmenšiti tu summu práce, která jediná ospravedlňuje její privilegia, bude smetena revolucí. Probůh, nepožadujte a nezavádějte lehké školy; lehká škola — tot' sociální zločin.

To jest, proč jsem vás varoval, jakkoli mě to bolelo, abyste se nedali uchvátiti citem humánnosti a soustrasti k druhům, kteří ve studiích neprospěli; tato humánnost jest humánnost krátkozraká, kastovní, buržoasní. Vám jest líto těch druhů, kteří vstoupivše společně s vámi na gymnasium, nedokončují ho společně s vámi pro nedostatek píle nebo schopností; i mně jich jest líto — ale mně jest mnohem více líto těch vašich vrstevníků, kteří přes svou píli a schopnosti, působením vnějších okolností, zůstali za dveřmi střední školy. Jejich nezdar jest mnohem smutnější nezdaru těch prvých, neboť jím trpí sama společnost, kdežto nezdarem prvních trpí toliko oni sami; nezdar schopných jest brzda pokroku; nezdar neschopných jest zbraň pokroku.

Proto ideálem školské organisace bude takové zřízení, při kterém nezdar pilných a schopných žáků bude nemožný, i kdyby se za tím účelem musilo zvýšiti procento nezdaru žáků nedbalých a neschopných; tohoto ideálu bude dosaženo, jako vůbec každého ideálu, působením obou mocných pák pokroku, diferenciace a integrace. Požadavek diferenciace jest největší rozrůznění typů střední školy: jsou u nás školy

klassické, reální, odborné různých kategorií — dobře; čím více bude těchto typů, tím více bude naděje, že každý schopný chlapec najde ten, který bude odpovídati jeho schopnostem. Požadavek integrace jest sjednocení všech typů nižších, středních i vysokých škol v jeden organismus, v jeden velkolepý strom. Kořeny tohoto stromu budou nižší školy, městské a vesnické; pronikající hluboko v národ mají vyhledávati lidi schopné k duševní práci a dováděti je, dle míry jejich schopností, do kmene, větví a vrcholku stromu. Taková škola bude v pravdě národní, t. j. dle přání básníka taková, „aby vyvedla z národa tolik dobrých...“ — čeho dosud o naší škole říci ještě nelze a o projektované od některých lehké škole nikdy nebude lze říci. Lehká škola jest škola pro mladé pány, jakési ošklivé a urážející obrození nevolnictví na podkladě kapitalistickém.

A až se přiblížíme k tomu ideálu, který vám zobrazuji, tehdy i otázka o nedostudovaných dostane své rozřešení, jež nás třeba nebude úplně uspokojovati, ale přes to bude normální. Ty neprospíváš v klassické škole? Zkus štěstí v reální! Nevydržíš v reální? Přejdi na klassickou! Ani zde ani tam nenacházíš pro sebe místa? Vyber si odbornou dle své chuti! Ztratíš tímto hledáním rok nebo dva svého života; co dělati, vyčítej sobě nebo svým rodičům, že nenašli hned napoprvé tu školu, pro kterou se hodíš. Nebo snad takové vůbec není? Ty jsi neschopen k duševní práci? Přejdi na řemeslo, vstup jako učedník na loď, vrať se k matce zemi; nebudeš důstojníkem, budeš prostým vojákem v armádě práce. Jsi i k fyzické práci neschopen? Jsi sláb, churav, mrzák — nebo snad nepřemožitelně loudavý a líný? Pak, ubožáku... mně jest strašno říci, co pak, ale vy sami chápete, jak za mne odpoví v tomto případě zákon výběru: „Pak — zemři...!“

Musíme, můžeme se smířiti s tímto zákonem?

Pánové, zavadili jsme tu o velmi vážnou otázku; ale zbylo nám málo času a nastává nám posouditi ještě jednu výtku adresovanou antice — totiž, že jest zpátečnická. Ale snad mi odpustíte obšírné posuzování této věci a povinnost dokazovati vám, že antika, ten zdroj všech svobodomyšlných ideí, kterými žije naše civilisace, nemůže býti nikterak na-

zvána zpátečnickou. Ano, já myslím, že to bylo již dostatečně dokázáno v předešlých mých přednáškách; kolik jste v nich našli zpátečnického? — Ale, tážete se, jak pak mohlo vzniknouti toto mínění? Především, myslím, některý úředník, jenž neviděl světa sedě za svým zeleným stolem, mohl by pojmouti geniální myšlenku, že s pomocí perfekt a supin by bylo možno čeliti revolučním choutkám společnosti; právě tak tomu bylo i ve středověku, kdy právo na existenci věd viděli v jejich nábožensko-mravním působení, arithmetice se přičítalo za zásluhu to, že odvádí duše lidí od hříšných myšlenek. Potom však armáda publicistů, strachujících se o liberalismus svých budoucích čtenářů, začala viniti z této ideje zcela nevinnou antiku. Kdo z nich byl rozumnější, nevím; ale pravdu má, myslím, Cicero, který řekl v podobném případě: „Jestliže podle známého výroku nejmoudřejším člověkem jest ten, kdo dovede sám vymysleti, čeho jest třeba, a jemu nejbližší ze všech co do moudrosti jest ten, kdo poslouchá moudrých rad druhého — tu s opačnou vlastností má se věc obráceně: méně hloupý jest ten, kdo nedovede nic kloudného vymysleti, než ten, kdo schvaluje nesmysl jiným vymyšlený.“ A že v daném případě vskutku jest řeč o vlastnosti, jež je opakem moudrosti, můžete uzavíratí z toho, že toto obvinění antiky ze zpátečnictví se šíří toliko u nás v Rusku; já myslím, kdyby perfektům a supinům patřila vskutku ta divotvorná konservativní síla, kterou má na zřeteli kožená psychologie těch pánů, že by byl ostrovtipný západ sotva jim přenechal čest tohoto objevu.

A nyní dovoďte, abych uložil tento nesmysl do archivu a vrátil se k zajímavé a vážné otázce, již jsem se právě dotkl.

Mluvili jsme o sociologickém významu střední školy vůbec a klassické školy zvláště; tento význam záleží, jak jsme viděli, ve vybírání „kandidátů na důstojnická místa v armádě práce“, t. j. ve vybírání lidí schopných k duševní práci z počtu všech povoláných nebo uchazečů. Proto musí býti škola více nebo méně namáhavá — lehká škola předpokládá také lehkou práci, jejíž vynalezení jest ponecháno tomu, kdo vynalezne také i studený oheň a teplý sníh; práce, pokud jest prací, vždycky bude pracovní. — Na mne doráželi pro tuto sociolo-

gickou úlohu, kterou já prý ukládám jako břímě škole: to znamená, tázali se, že škola dle vás má býti řešetem? Nemám ničeho proti tomu, aby si lidé, náchylní k posměvačnosti, představovali mou školu třeba pod symbolem řešeta: žádám však, aby oni totéž řešeto učinili symbolem i celého života, celé přírody. Všude, kde jen život jest, vede se o něj boj, při čemž organismy života schopné vítězí, organismy života neschopné vymírají; škola, chce-li býti živá, nemůže se odchýliti od obecného zákona života. Ale já protestuji proti myšlence, že ukládám škole tuto úlohu tak, že by ji musila plniti bezprostředně a vědomě. Ne, pánové; tato myšlenka se zakládá na nepochopení té heterogenie cílů, o které jsem vám mluvil v první přednášce, která se jeví všude tam, kde působí zákon výběru, a záleží, jak se pamatujete, v neshodě vědomého a bezprostředního cíle a cíle nevědomého a nepřímého. Vědomě a bezprostředně má se škola snažiti jen o jedno — o vzdělávání svých chovanců; na nic jiného nemusí ani mysliti. Ale právě tímto, že vede své chovance k jisté úrovni vzdělání a proto vylučuje ty, pro které jest tato úroveň nedostižná — právě tím slouží i cílům výběru, sama si toho nejsou vědoma. A běda jí, jestliže přijdouc k poznání tohoto svého bezděčného a nepřímého určení, usmyslí si vzdáti se ho a dle toho změni svůj přímý, vzdělávací cíl: taková škola bude nevyhnutelně smetena s areny od jiné školy, jež se bude míti vážněji ke svým povinnostem. Ano, máme před sebou ostré a nezdolné dilemma: škola bude buď zbrání výběru nebo jeho obětí.

Ale co budeme konec konců dělati s naším slabochem? Zkoušeli jsme ho umístiti v rozličných školách, na konec dáti ho i k fyzické práci — všude se ukázal neschopným. Což, podpíšeme krutý rozsudek zákona výběru — rozsudek: „umři“?

Ne: náš zákon potřebuje doplnění. Ovšem, v celém prostanství živého světa vládne boj o existenci a jeho následek, vítězství života schopných, přirozený výběr; jedině v lidské společnosti křížuje se tento zákon s jiným, vážným a mocným principem — s principem lásky. To není ovšem výjimka — té zákon výběru nepřipouští — nýbrž rozvoj: láska

sestoupila na zemi ne proto, aby rušila náš zákon, nýbrž proto, aby jej naplnila. Zákon výběru vede lidstvo k zdokonalení; zdokonalení však jest netoliko fysické a rozumové, nýbrž i mravní. Jako když se otáčí osa se vzrůstající rychlostí, po dosažení jistého stupně rychlosti rodí se nová síla a osa začíná žhnouti — právě tak i v lidské společnosti po dosažení jistého stupně kulturního pokroku zažihá se něco nového a podivuhodného — mravní zákon, který velí člověku milovati svého bližního, nesrážeti padajícího, aby jemu samému bylo volněji, nýbrž naopak podati mu ruku pomocnou, rozdělití se s ním o svůj přebytek. Nechtějí si primitivní společnosti zabíjejí starce, neschopné k fysické práci, jakožto přílišné břímě, poslouchající jedině zákona boje o existenci — my, kulturní společnost, dělíme se se svými starci o svůj pracně vydělaný chléb proto, že je milujeme. A když nám říkají: „proč pak to děláte? Co padá, to sluší srážeti — za účelem dosažení ještě většího fysického zdokonalení; kdybyste postupovali jinak, odsuzujete se sami k degenerování!“ — my odpovídáme: „Nikoli! nepřejeme si takového fysického a rozumového zdokonalení, které se kupuje za cenu mravního degenerování.“ Právě tak zacházíme i s našimi slabochy; my jich nevyhlazujeme, nýbrž staráme se o ně. Stavíme nemocnice pro slabochy fysického života — pro nemocné; útulky pro slabochy rozumového života — idioty a slabomyslné; žaláře pro slabochy mravního života — zločince; staráme se, aby se jim tam žilo snesitelně. Takto uvnitř hlavní části naší společnosti, žijící dle systému práce, vegetuje více méně značný počet lidí, kteří se neúčastní obecné práce, lidí, jichž existence se ospravedlňuje a řídí tak zvaným charitativním systemem; to jest vozatajstvo armády práce. My se s nimi dělíme o svůj přebytek, ale nic více: nelze dopustiti, aby životní šťávy zdravých, ku práci schopných organismů šly do slabochů — tehdy by vskutku nastalo to degenerování, kterým nás straší. Musíme více méně obratně lavirovati mezi dvojím degenerováním — degenerováním mravním při nemírně krutém provádění zákona boje o existenci a pohrdání zákonem lásky — a degenerováním fysickým a rozumovým, kdybychom se dali uchvátiti tímto posledním zákonem.

Nyní jest naše odpověď hotova. Nepodpíšeme toho surového rozsudku „zemři“, který pronesl zákon výběru nad naším slabochem; my mu řekneme: „Jdi k vozatajstvu; tam dostaneš prostředky k více méně snesitelnému vegetování — ale ovšem nic více.“ Rozumí se, že jest tu málo útěchy; co dělati, nemůžeme při nejlepší vůli odstraniti chmurných stránek svého života. I to bude dobře, podaří-li se nám v budoucnosti více nebo méně blízké uskutečniti tento ideál, o kterém se zde mluví — ideál rozumné školské organizace při důsledném a plném provádění jak diferenčního, tak integračního principu, tak, aby bylo spolu zabezpečeno všem schopným a pilným lidem místo v armádě práce, odpovídající jejich způsobilosti; i to bude ohromným pokrokem proti tomu, co bylo a co jest.

Pokrokem, ano; to slovo jest pravý závěreční akkord v té symfonii myšlenek a citů, kterou jsem chtěl ve vás vyvolati. Pokrok jest heslo té kultury, která má kořeny v antice; k němu se sbíhá všechna ta hra ideí, které nám odkázala antika nebo které nám vstúpila za dobu našeho půldruhatisícletého soužití s ní; jemu též slouží i škola, mající za svůj střed antiku, netoliko přímo, jako školka pokrokových ideí, nýbrž i nepřímou, jako zbraň sociologického výběru. Dlouho, velmi dlouho byl jediný Západ nositelem pokrokových ideí — ten Západ, který také jediný přijal antiku jako hlavní hybnou sílu své kultury. Na Východě jsme měli a máme zvláštní život, také kulturní, ale založený na předpokladu nevyhnutelné podobnosti zítřejšího dne s dnešním a včerejším. Podivný dojem vzbuzuje proti věčně se zmítající, věčně nepokojné mysli Západu ten velkolepý klid Východu, to nevědomé přesvědčení, že všeho dosažitelného jest již dosaženo, že dále se snažiti jest liché, nerozumné, hříšné. Rusko jest postaveno historií právě na hranici mezi Západem a Východem; zde se srážejí oba ideály. Rusko jest jedině ze zemí evropské kultury, kde se popíral pokrok a jeho nevyhnutelnost, popíral se zákon výběru a jeho cíl, popíral se system práce ve společenské organizaci, popíraly se vědy i umění; kde na úzkostlivou otázku „ale vždyť to vede k degeneraci, k vymření!“ byla dána klidně pyšná odpověď: „Tak co? Tedy se budeme

degenerovati a vymíratí!“ Proti tomuto stanovisku jsem sláb; všechny mé vývoďy ve prospěch antiky měly základem víru v pokrok, v jeho možnost a nevyhnutelnost. Rozhodněte se popřítí pokrok — a vše, co jsem řekl, bude vyvráceno.

Mám vám začítí novou úvahu o novém, vše obsahujícím tematě? Nikoli; jest potřebí také někdy přestatí. Každá myšlenka, která jest domyšlena až do konce, budí řadu nových myšlenek; jestliže se přihodí totěž i zde, s vámi, bude to jen dobře pro vás. Já jsem vás již prosil, abyste viděli v antice ne normu, nýbrž símě; samo sebou se rozumí, že pro své přednášky o antice nemohu žádatí více. Nechtě i ony jsou pro vás semenem myšlenky; mám naději, že někdy, i když ne hned, toto símě vzejde a vydá úrodu... možná, že vy tenkrát už zapomenete to, co bylo předmětem našich besed, budete se radovati ze vzešlého obilí, budete je pokládati za své úplné vlastnictví — a budete mítí pravdu: to, co člověk v sobě přepracoval, ze sebe vypracoval, tvoří jeho nezcižitelný majetek, jiného duševního majetku ani není. — A přece bych nechtěl přerušítí své přednášky u otazníku; ale protože jste unaveni a i já jsem unaven, budu následovati příkladu svého miláčka Platona a zakončím úvahu o tematě právě dotčeném v rámci „mythu“ — t. j., dle našeho způsobu, paraboly. Tedy zde máte na rozloučenou a na milou památku mou parabolu o pokroku.

Když se dokonal pád andělů a smělý zámysl byl zaslouženě potrestán, dva z padlých — byli to Orientius a Occidentius — poněvadž se méně provinili, byli uznáni hodnými milosti. Nebyli zavrženi na věky; bylo jim dovoleno vykoupiti svůj hřích těžkým pokáním, aby pak po jeho splnění se vrátili v nebeský příbytek. Pokání pak záleželo v tom, aby prošli pěšky, s holí v ruce, cestu mnoha millionův mil. Když jim byl tento rozsudek ohlášen, tu starší z nich, Orientius, modlil se k Tvůrci a pravil: „Hospodine, prokaž mi ještě jednu milost: dej, aby má cesta byla přímá a rovná, aby mi žádné hory a doly nedělaly obtíží a abych viděl před sebou konečný cíl, ke kterému se beru!“ — „Tvá prosba bude splněna,“ pravil mu Tvůrce; potom obrátiv se ke druhému, tázal se ho: „A ty, Occidentie, ničeho si nepřejesh?“ Ten

odvětil: „Ne, ničeho.“ S tím je propustili. Tu je zahalil mrak mdloby; když přišli k sobě, octli se každý na tom místě, s kterého měli začítí své putování.

Orientius vstal a rozhlédl se: nedaleko od něho ležela hůl, kolem dokola se táhla jako spící moře nepřehledná plocha a holá rovina, nad ní — modré nebe, nekonečné a jednotvárně bezoblačné; toliko na jednom místě, daleko, na samém kraji horizontu, svítila bílá záře. Pochopil, že to jest to místo, kam má zaměřiti své kroky; uchopil hůl, vydal se na cestu, proputoval den, druhý den, pak se opět rozhlédl kolem dokola — zdálo se mu, že vzdálenost, oddělující ho od jeho cíle, se neumenšila ani o krok, že stále ještě stojí na témž místě, že ho obklopuje stále tatáž nepřehledná rovina, jako dříve. „Ne,“ řekl sklíčeně, „této vzdálenosti bych do smrti nepřesl.“ S těmito slovy odhodil hůl, klesl beznadějně na zemi a usnul. Usnul na dlouho — spí až do dnešního dne.

Současně se starším bratrem probudil se i Occidentius. Vstal, rozhlédl se — za ním moře, před ním úval, za úvalem lesík, za lesíkem kopec, právě na kopci plane bílá záře. „Jen to!“ zvolal vesele, „to tam do večera budu!“ Uchopil hůl, jež ležela u jeho nohou, a dal se na cestu; skutečně na vrchol kopce došel ještě do večera, ale tam uviděl, že se zmýlil. To se mu toliko z dálky tak zdálo, že záře plane na kopci, ale ve skutečnosti na něm ničeho nebylo kromě několika jabloní, jichž plody utišil hlad a žízeň; ale v onu stranu byl svah, dole tekla říčka, za říčkou se zvedal pahorek a na pahorku svítila tatáž bílá záře. „Nu, což,“ pravil Occidentius, „oddychnu si a pak na cestu; za dva dni budu tam a pak — přímo do ráje.“ Opět se výpočet ukázal správným, toliko ráje opět nenašel: za pahorkem byla nová, široká dolina, za dolinou vyšší hora, jejíž vrchol věčtil svit známé záře. Náš poutník cítil ovšem jakousi omrzlost, ale ne na dlouho: hora neodolatelně k sobě vábila, tamto jest již zcela jistě brána do ráje. A tak pořád dál a dál, den za dnem, týden za týdnem, měsíc za měsícem, rok za rokem, věk za věkem; naděje se střídá s rozčarováním, z rozčarování vzrůstá nová naděje. On jde až podnes; úvaly, řeky, skály, neschůdné bažiny stěžují mu cestu; mnohokráte zabloudil, ztrácije vůdčí záři,

udělal zacházky, vracel se, dokud se mu nepodařilo znovu spatřiti záblesk žádané záře. A nyní statně, se svou věrnou holí v ruce, stoupá na vysokou horu; její jméno jest — „sociální otázka“. Hora jest příkrá a skalnatá, mnoho musí překonávati strží a houštin, srázných stěn a propastí, ale nezoufá si: vidí před sebou svit záře a pevně věří, že potřebuje dojítí vrcholu — a brána ráje se před ním otevře.

OBSAH.

	Strana
Přednáška první	4
Úvod: Stanovení úkolu. — Tři antithese. — Vox populi — vox Dei. — Větší a menší „já“ společnosti. — Obecné mínění a sociologický výběr. — První antithese: Vzdělávací význam antiky. — Údaje historické zkušenosti. — Námítky. — Různost cílů. — Vývoj klassického vzdělání. — Kritéria vzdělávací síly předmětů: psychologie a psychologické vědosloví. — Význam spojení: „vzdělávací význam“. — Princip profesionální a princip vzdělávací. — Určení střední školy.	
Přednáška druhá	21
První antithese: Pokračování. — Antika ve škole. — Staré jazyky jako takové. — Associační a appercepční metoda studia jazyků. — Relativní cena cizího jazyka jakožto doplnění k mateřskému. — Absolutní jeho cena jakožto pokrmu pro rozum. — Průzračnost pravopisu. — Průzračnost flexe. — Výjimky. — Zákonitost linguistických jevů.	
Přednáška třetí	33
První antithese: Pokračování. — Lexikální podstata starých jazyků. — „Jazyk — zpověď národa.“ — Jak se odráží duše národa ve slovech jazyka. — Jak se v nich odráží život národa. — Syntaxe. — Emancipace myšlenky. — Poměrná grammatičnost ruštiny. — Stilistická cena jazyků. — Antická „perioda“ jako škola stylu. — Nebezpečí ochuzení a boj s ním.	
Přednáška čtvrtá	51
První antithese: Dokončení. — Čtení památek. — Originály a překlady. — Co lze překládati a čeho nelze překládati. — Paedagogicko-mravní hledisko. — Morální, amorální a nemorální předměty. — Přesvědčivost. — Paedagogicko-intellektuální hledisko. — Intellektualismus a universalismus. — Historická perspektiva. — Optimismus. — Cit pravdy: jeho dva požadavky. — Závěr.	

- Přednáška pátá** 68
- Druhá antithese: Kulturní význam antiky. — Heslo: ne norma, nýbrž símě. — Antika jako společná domovina národů evropské kultury. — Antické náboženství: křesťanství a pohanství. — Antická mythologie: přežívání mythologických forem. — Antická literatura jako základ teorie slovesnosti. — Duch antické historiografie: „pravda — oko historie“. — Zvláštní důležitost tohoto principu pro přítomnou dobu. — Hottentotismus a škola.
- Přednáška šestá** 83
- Druhá antithese: Pokračování. — Duch antické filosofické literatury: přesvědčivost. — Zákon cti myslitelovy. — Antická filosofie: její universalismus. — Antická ethika. — Ethika před sokratovská, sokratovská a křesťanská. — Jejich důležitost pro etiku budoucnosti. — Antické právo. — Právnický řemeslník a právník-myslitel. — Antická politika. — Antika a optimismus.
- Přednáška sedmá** 100
- Druhá antithese: Dokončení. — Klasicismus a antika. — Architektura a princip struktivní poctivosti. — Skulptura a malířství; princip přirozenosti a princip idealismu. — Umělecký průmysl: princip oduševnělosti. — Ušlechťení moderní kultury antikou. — Třetí antithese: věda o antice. — Její úkoly v minulosti, v přítomnosti i budoucnosti. — Vzrůst její zajímavosti úměrný s jejím propracováním. — Její universalismus.
- Přednáška osmá** 117
- Závěr: — Nynější společnost a antika. — Podvod a nedorozumění. — „Antiky není potřebí.“ — „Antika je nesnadná.“ — „Antika je zpátečnická.“ — Otázka o „zkažených studentech“. — Sociologický význam střední školy. — Lehká škola — sociální zločin. — Ideál školské organizace. — Antika jako nástroj pokroku. — Mythos o pokroku.